กรรมการ
และ
พัฒนาการทางจิต

โดย

กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
คุณแม่เอม หิมะทองคำ
ณ เมรุวัดราชาธิวาส พระโขนง พระนคร
วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

294.308
ก๓๒ก

หอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร
31 มี.ค. 2530

กรรมเวร
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีม
และ
พัฒนาการทางจิต

โดย
กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
คุณแม่เอม หิมะทองคำ
ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง พระนคร
วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

คุณแม่เอม หิมะทองคำ

ชาตะ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๔

มรณะ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๘

อนุโมทนากถา

ท่านทั้งหลายคงจะเคยได้ยินคำอุทานของบุคคลผู้สูญเสียสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นที่รัก หรือประสพต่อสิ่งอันไม่พึงปรารถนาอย่างท้อแท้ใจว่า เป็นกรรมเวรของเรา หรือบางท่านก็รำพึงอย่างเบื่อหน่ายว่า อย่ามีเวรมีกรรมกันต่อไปอีกเลย นี่แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนส่วนมากมีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสัตว์ผู้ท่องเที่ยวเวียนตายเวียนเกิดกันอยู่ในวัฏฏสงสาร ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนิกชนเหล่านั้น ได้รับการศึกษาอบรมทางพระพุทธศาสนามาอย่างถูกต้อง ข้าพเจ้าพูดอยู่เสมอว่า ถ้าคนเรามีความเชื่อในกฎแห่งกรรมว่า คนทำดีต้องได้รับผลดี คนทำชั่วต้องได้รับผลชั่วแล้ว ในโลกนี้จะไม่มีใครกระทำความชั่วเป็นแน่ ทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง เพราะทุก ๆ ชีวิตต่างก็ปรารถนาความสุขความเจริญด้วยกันทั้งนั้น ในสังคมมนุษย์นี้ยังมีบุคคลอีกเป็นจำนวนมาก ที่กระทำความชั่วกันอยู่ ก็คงจะเกิดมาจากความไม่เชื่อกฎแห่งกรรมนั่นเอง หรือมิฉะนั้นก็คงจะเกิดมาจากขาดการอบรมการศึกษาทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

เรื่องกรรมเวรที่ท่านถืออยู่นี้ เป็นเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาที่เราพิจารณาด้วยเหตุผลเพียงส่วนหนึ่งอันเล็กน้อย ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ความลึกซึ้งของคำสอน ที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ยังมีอีกมาก ซึ่งเราจะต้องศึกษากันต่อไป ข้าพเจ้าขออนุโมทนา ในกุศลเจตนาของคุณชาญ หิมะทองคำ และน้อง ๆ ที่ขอจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เพื่อ

แจกเป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านผู้มีเกียรติ ทั้งนี้เพื่อให้สำเร็จประโยชน์เป็นบุญกุศล แด่คุณแม่ผู้มีพระคุณ คือ นางเอม หิมะทองคำ ผู้ล่วงลับ ถ้าสารธรรมในหนังสือเล่มนี้ จะพึงมีประโยชน์แด่ท่านผู้อ่านแล้ว ข้าพเจ้าขอให้ท่านผู้อ่านจงตั้งกัลยาณจิตอุทิศส่วนกุศล ให้ผู้ล่วงลับไปแล้วในสัมปรายภพด้วย แม้บุตรธิดาและญาติมิตร ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จงได้รับบุญกุศลจากท่านผู้อ่านด้วยเช่นกัน

กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ

วัดมหาธาตุ พระนคร

๒๖ ธันวาคม ๒๕๐๙

กรรมเวร

โดย

กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ

กรรมลิขิต.....

วิถีชีวิตของคนเราที่เป็นไปในโลกปัจจุบันนี้ ย่อมจะมีปัญหาให้ขบคิดกันอยู่เสมอมาทุกยุคทุกสมัย สมัยใดมีผู้รู้แจ้งเห็นจริงในวิถีชีวิตเกิดขึ้น ก็เป็นเหตุให้ชาวโลกดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องได้ การอุบัติเกิดขึ้นของท่านผู้รู้เหล่านี้จึงเสมือนหนึ่งดวงประทีปที่ลุกโชติช่วงขึ้นในความมืดมนอนธการ ท่านทั้งหลายย่อมทราบกันดีอยู่แล้วว่า ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นมาในโลกนั้น ชาวโลกได้พากันดิ้นรนแสวงหาทางที่จะนำชีวิตไปสู่ความพ้นทุกข์กันแล้ว แต่การแสวงหาทางพ้นทุกข์ในสมัยก่อนพุทธกาลนั้น ต่างก็พากันปฏิบัติไปตามความเห็นของตนว่าถูกต้องแล้ว ไม่มีกฎเกณฑ์อะไรแน่นอนเท่าใดนัก เจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้นจึงเกิดขึ้นมากมายหลายสำนัก ต่างก็ให้หลักการอันเป็นความเห็นแก่ชาวโลก

บางลัทธิก็สอนว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ เมื่อแตกดับไปแล้วก็สูญสิ้นไปเลย ไม่มีการเกิดอีก เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องไปสร้างกรรมดีให้เสียเวลา เพราะผลแห่งกรรมดีก็ไม่มี การบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนาไม่มีประโยชน์อะไร ฉะนั้น ชีวิต

ของเราที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ จึงควรแสวงหาความสุขใส่ตัวให้เต็มที่ ใครจะเดือดร้อนก็ช่าง ไม่สนใจ เพราะเกิดมาแล้วชาติเดียวเท่านั้น ตายไปแล้วก็สูญเลย ไม่เกิดอีก นรกสวรรค์ไม่มี เป็นเรื่องเท็จทั้งนั้น คนที่เชื่อในลัทธิเหล่านี้ ก็หมดความเกรงกลัวต่อบาป หมดความละอายต่อการกระทำกรรมชั่วของตัว

บางลัทธิก็สอนว่า การกระทำกรรมดีกรรมชั่วก็ไม่เป็นกุศลอกุศล ทำก็สักแต่ว่าทำเท่านั้น

บางลัทธิก็สอนว่า คนเราจะดีจะชั่วก็เป็นไปเอง จิตจะบริสุทธิ์ได้ก็บริสุทธิ์เอง ไม่จำเป็นจะต้องไปคอยนั่งปฏิบัติให้เสียเวลา การไปนั่งภาวนาแคะเขี่ยเอากิเลสออกจากจิตนั้นก็ไม่มีประโยชน์ เพราะจิตจะบริสุทธิ์ได้ก็เป็นไปเองไม่ต้องไปชำระจิตให้เสียเวลา

บางลัทธิก็สอนว่า คนเราเกิดมาจะดีหรือชั่วก็ตาม มันเป็นไปเองทั้งนั้นไม่มีใครจัดแจงให้ จะดีก็ดีเอง จะชั่วก็ชั่วเอง ไม่จำเป็นต้องไปมุ่งหน้าสร้างกรรมดีให้เสียเวลา

บางลัทธิก็สอนว่า คนเราจะดีหรือชั่วนั้น อยู่ที่อิทธิพลของดวงชะตาแล้วแต่ดวงดาวที่โคจรไปมาในจักรราศี ถ้าดวงดาวโคจรเข้าสู่ราศีที่ดีแล้ว จะดีก็ดีเอง ถ้าโคจรเข้าสู่ราศีที่ไม่ดีแล้ว ถึงจะกระทำกรรมดีก็ไม่สามารถประสบผลดีได้ ถ้าดวงดาวโคจรเข้าสู่ราศีที่ดีแล้ว ถ้าจะกระทำกรรมชั่วก็ไม่เป็นไร ดวงช่วยไว้ได้ดังนี้เป็นต้น

บางลัทธิก็สอนว่า ชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งมวล พระพรหมสร้างมา

ทั้งนั้น คนเราดีหรือไม่ดีจึงขึ้นอยู่กับพระพรหม แล้วแต่ท่านจะลิขิตชีวิตให้เป็นไปตามพรหมลิขิต หรือพระเจ้าเป็นผู้ลิขิต ฉะนั้น เมื่อคนเราประสบต่อความทุกข์ความเสื่อม ก็ต้องก้มหน้าเดินไปบนเส้นทางชีวิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานนั้น ต้องก้มหน้ายอมรับเอาความเสื่อมนั้นด้วยความภักดี ไม่คิดแก้ไขให้เป็นอื่นได้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางลัทธิทั้งหลายเหล่านั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้อริยสัจธรรม พระองค์เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้ทรงแจกจำแนกเบิ่งเผยแสดงธรรมทุกอย่าง โดยชนิดอันมีกุศลเป็นต้น โดยประเภทอันมี ขันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงตรัสสอน ให้ชาวโลกทั้งหลาย ได้ทราบถึงกฎแห่งความเป็นจริงของชีวิตว่า หามีผู้ใดสร้างไม่ แต่กระบวนการของชีวิตนี้เป็นไปตามกฎของกรรม ที่เรียกว่า “**กรรมลิขิต**” สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้รับการขนานพระนามว่า “**เป็นกรรมเวที**” เพราะพระพุทธองค์มีปกติสอนถึงเรื่องกรรม ทุก ๆ ชีวิตจึงมีอิสระในการกระทำ ในการลิขิตชีวิตของตนเองได้ กฎของกรรมจึงเป็นกฎที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจอย่างยิ่ง จึงเป็นของธรรมดาเหลือเกินที่คนเราในยุคที่กำลังเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุ จะไม่คิดปฏิเสธ

กฎแห่งกรรมขึ้นว่า “ทำดีก็ไม่เห็นว่าจะได้ดีที่ตรงไหน ทำชั่วก็ไม่เห็นว่าจะได้รับผลชั่วที่ตรงไหน” แล้วเราจะมุ่งมั่นต่อการกระทำกรรมดีกันไปทำไม? นี่แหละเป็นเหตุประการหนึ่งในหลาย ๆ เหตุที่ชวนให้เห็นผิดไปว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ทั้งนี้ก็เพราะไม่เข้าใจในกฎของกรรมนั่นเอง

เพราะตามธรรมชาติของจิต ย่อมมีการไฝ่ต่ำเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ท่านอุปมาเหมือนน้ำ กระแสน้ำนั้นย่อมไหลไปสู่ที่ต่ำ ที่ใดเป็นที่ลุ่มน้ำก็จะไหลไปขังกันอยู่ในที่นั้น จิตใจของคนเราส่วนมากก็เช่นกันคิดแต่จะกระทำกรรมชั่วอยู่เนืองนิจแล้ว เมื่อประจวบกับเหตุหรือปัจจัยเข้าก็กระทำกรรมชั่วได้ทันที ส่วนการกระทำกรรมดีนั้น เป็นของยากอย่างยิ่ง เหมือนกับการทดน้ำอันมีธรรมชาติไหลไปสู่ที่ต่ำให้ไหลสูงขึ้น หรือเหมือนการพายเรือทวนกระแสน้ำ ย่อมจะต้องอาศัยความพยายามมาก อาศัยกำลังมาก จึงจะสามารถนำเรือแหวกทวนกระแสน้ำอันเชี่ยวกรากนั้นได้สำเร็จ

ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า ปัจจุบันนมีเหตุปัจจัยที่ยั่วเย้าให้เราคิดกระทำกรรมชั่วมากมายแค่ไหน คนเราส่วนมากจึงตกเป็นทาสของความชั่วร้ายมากขึ้น ความละอายต่อบาป ความเกรงกลัวต่อบาป ความเมตตากรุณาต่อกันก็เสื่อมไปตามลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้อะไรเล่าที่จะเป็นหลักประกันความสุขสงบได้ เป็นหลักประกันความหวาดกลัวไม่ให้เกิดขึ้นได้ ไม่มีเลย โลกเราจะตกอยู่ในฐานะเช่นใด ผลสุดท้ายโลก

ของเราก็จะตกอยู่ในฐานะที่เป็นศัตรูต่อกันตลอดไป เพราะการกระทำกรรมชั่วเป็นเหตุ

ฉะนั้น เรื่องการศึกษาถึงกฎแห่งกรรม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องให้ความสว่างในทางจิตใจแก่คนเราทุกคน ความฉลาดในกฎแห่งกรรมนี้แหละที่จะทำให้คนเราละเว้นจากกรรมชั่วหันมาประพฤติกรรมดี ไม่ใช่แข่งกันกระทำกรรมชั่ว

กรรมคืออะไร ?

เรื่องของกรรมคืออะไร ? เป็นหลักที่จะต้องศึกษาในเบื้องต้นเสียก่อน เพราะคนเราส่วนมากยังเข้าใจถึงเรื่องของกรรมไปในทางที่ผิด คือยังเข้าใจว่าเป็นเรื่องของความไม่ดีไปเสียทั้งหมด ถึงคราวเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนขึ้นมามักจะบ่นกันว่า เป็นกรรมของเรา เห็นใครเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนก็บ่นว่า เป็นกรรมของเขา ครั้นถึงคราวที่เราเกิดความสุขสำราญกันขึ้นก็บ่นว่า เป็นบุญของเรา เห็นคนอื่นมีความสุขก็บ่นว่า เป็นบุญของเขา เลยชวนให้เข้าใจไปว่า กรรมเป็นเรื่องของความไม่ดี บุญเป็นเรื่องของความดี บางทีก็เติมเวรเข้าไปด้วย เป็นเวรกรรมหรือกรรมเวร กลับกันไปกลับกันมาอย่างนี้

คำว่า “กรรม” แปลตามศัพท์ว่า การกระทำ วิเคราะห์ศัพท์ว่า “กรณ กมฺม” แปลว่าการกระทำคือกรรม ตามศัพท์แสดงให้เห็นว่าการกระทำนั้นแหละเป็นตัวกรรม โดยที่ท่านไม่ได้จำกัดลงไปเลยว่าเป็นการกระทำดีหรือกระทำชั่ว กรรมจึงเป็นคำกลาง ๆ จะว่าเป็นเรื่อง

ของความดีก็ไม่ได้ จะว่าเป็นเรื่องของความชั่วก็ไม่ได้

การกระทำที่ปรากฏออกมาได้ ก็ต้องอาศัยเจตนาที่เกิดขึ้นภายในจิตเป็นเหตุ พระพุทธองค์จึงตรัสต่อไปอีกว่า

“เจตนาหำ ภิกฺขเว กมฺมำ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมำ กโรติ กายเน วาจาย มนสา”

แปลว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนาคือตัวกรรม สัตว์ที่กระทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจก็ดีย่อมมีการปรุงแต่งคือคิดนึกก่อนแล้วจึงทำ ดังนี้

เจตนานั้น เป็นเจตสิกประเภทสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ย่อมเกิดขึ้นได้ภายในจิตทุกดวง ในทางปรมัตถ์นั้น ท่านแสดงว่า เมื่อเจตนาเกิดขึ้นภายในจิตที่เป็นอกุศลก็เรียกว่า อกุศลกรรม ถ้าเจตนาเกิดขึ้นภายในจิตที่เป็นกุศล ก็เรียกว่า กุศลกรรม เมื่อเจตนาเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมเป็นเหตุให้เกิดการกระทำขึ้น การกระทำของคนเรามีเพียงสามทางเท่านั้น คือ กระทำทางกาย ก็เรียกว่า กายกรรม กระทำทางวาจาก็เรียกว่า วจีกรรม กระทำทางใจก็เรียกว่า มโนกรรม

ตามที่แสดงมานี้ให้เห็นแล้วว่า กรรมเป็นแต่เพียงเหตุเท่านั้น แต่เหตุเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมมีผล เรื่องของกรรมจึงเป็นเรื่องของเหตุผล เรื่องของกรรมจึงเป็นวิทยาศาสตร์ด้วย เพราะแสดงถึงเหตุกับผล เหตุเช่นใด ผลก็เช่นนั้น ดังบาลีพระพุทธวจนะว่า

“ยาทิสำ วปเต พีชำ ตาทิสำ ลภเต ผลำ กลฺยาณการี กลฺยาณำ

ปาปการี จ ปาปกำ”

แปลว่า บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

กฎแห่งกรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสนี้ เป็นกฎสากลสาธารณะแก่สรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าที่มีอยู่ในวัฏฏจักรนี้ เรื่องของกรรมนี้จึงมิได้จำกัดแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ทั่วไปแก่สรรพสัตว์โดยไม่มีจำกัด ไม่ว่าท่านจะนับถือศาสนาอะไรก็ตาม เมื่อท่านกระทำกรรมดีแล้ว ท่านย่อมจะต้องได้รับผลดีทั้งนั้น และตรงกันข้ามถ้าท่านกระทำกรรมชั่วแล้ว ไม่ว่าท่านจะนับถือศาสนาอะไรก็ตาม ท่านจะต้องได้รับผลแห่งการกระทำกรรมชั่วนั้นแน่นอนเช่นกัน ข้าพเจ้ายังชอบข้อเขียนของท่านสาธุชนชาวต่างประเทศผู้หนึ่งคือ “ดร. ดับลิว. วาย. อีแวนส์ เวนซ์” ท่านผู้นี้กล่าวถึงเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนานี้ไว้ว่า

“พระพุทธศาสนาไม่เหมือนศาสนาเสมิติกทั้งสาม คือ ศาสนายิว ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม พระพุทธศาสนาสอนว่า ความทุกข์ในโลกนั้น เป็น “กัมมิกะ” คือเป็นผลของกรรมหรือการกระทำโดยตรง เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์เอง ไม่ใช่โดยการแทรกแซงของพระผู้เป็นเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

ท่านผู้นี้เป็นผู้เข้าใจในกฎของกรรมดีทีเดียว พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี การกระทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เหมือนบุคคลที่ปลูกผลไม้ลงไปในแผ่นดิน ปลูกผลอะไรลงไปก็ตาม

ย่อมได้รับผลอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อปลูกมะม่วงลงไป จะกลายเป็นทุเรียนไปไม่ได้ ผลที่ได้รับจะต้องเป็นมะม่วง

ถ้าทุกคนเห็นกฎแห่งความจริงอย่างนี้แล้ว ท่านทั้งหลายโปรดคิดดูว่า จะมีใครสักกี่คนที่จะโง่กระทำกรรมชั่วลงไป เพราะการกระทำอย่างนั้น มันเป็นการลงโทษตัวเองอย่างเห็นได้ชัด เช่นถ้าเราไปฆ่าคนอื่นสัตว์อื่น ก็คือการฆ่าตนของตนเองเท่านั้น เพราะผู้ฆ่านั้นจะต้องได้รับผลคือการถูกฆ่าตอบในภายหน้า การไปเบียดเบียนคนอื่นสัตว์อื่นให้เดือดร้อน ก็คือการเบียดเบียนตนให้เดือดร้อน เราไปสร้างความทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ก็เท่ากับสร้างความทุกข์ให้แก่ตัวเราดังนี้เป็นต้น

และก็ตรงกันข้าม เขาเหล่านั้นจะเข้าใจว่าการกระทำความดีแก่ผู้อื่น ก็คือการสร้างความดีให้ตน ไม่ใช่ว่าจะทำให้เราต้องสูญเสียความดีไปเมื่อไร ความดีที่เรามีอยู่กลับจะมากขึ้นอีกหลายเท่าทวีคูณ การที่เราไม่ฆ่าสัตว์อื่น ก็คือการรักษาชีวิตของเรา เราสร้างความสุขให้แก่ผู้อื่น ก็คือการสร้างความสุขให้แก่ตนนั่นเอง คิดว่าท่านผู้อ่านคงจะเข้าใจความในตอนนี้ดีขึ้น

ปัญหาเกิดขึ้นมาอยู่เสมอ ๆ ว่า ในเมื่อตามหลักของพระพุทธศาสนาสอนไว้ชัดเจนเช่นนี้ ทำไมคนไทยที่เรานับถือพระพุทธศาสนาจึงยังกระทำกรรมชั่วกันอยู่ ทำไมจึงไม่กระทำกรรมดีกันให้มากขึ้น ข้อนี้ขอตอบว่า เพราะคนเราส่วนมากยังไม่เกิดปัญญา เห็นกฎแห่งกรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาที่สอนไว้ ที่เรียกว่า “กัมมสก-

ตาญาณ” เมื่อไม่เห็นอานิสงส์แห่งการกระทำกรรมดี ไม่เห็นโทษแห่งการกระทำกรรมชั่ว คนเราจะมุ่งหน้าประกอบกรรมดี และพยายามละเว้นกรรมชั่วนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้

ฉะนั้น เรื่องการศึกษาว่า กรรมคืออะไร จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะคนเราจะต้องประกอบกรรมอยู่เสมอเกือบทุกขณะ ถ้าไม่ทราบว่ากรรมคืออะไรเสียแล้ว การกระทำต่าง ๆ ที่ปรากฏออกมาทางกายก็ดี วาจาก็ดี ใจก็ดี จะสะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ และอาจจะเป็นการสร้างทุกข์ให้แก่ตนเองเสียอีก ครั้นเมื่อเกิดความทุกข์ขึ้นมาก็ไม่เข้าใจเหตุผลว่า ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากอะไรเป็นเหตุ เมื่อไม่เข้าใจก็เกิดการเพ่งโทษในสิ่งภายนอกออกไป เช่นโทษว่า สิ่งนั้นสิ่งนี้กระทำให้เราต้องประสบต่อความทุกข์ ความเดือดร้อน เหมือนอย่างปัจจุบัน เราส่วนมากก็โทษดวงดาวบนท้องฟ้า โทษผีสางเทวดา ซึ่งความจริงสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มิใช่เป็นผู้กระทำให้เราเดือดร้อน ทั้งนี้มิใช่ว่า ข้าพเจ้าผู้เขียนไม่เชื่อในศาสตร์ทั้งหลายเหล่านี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มีจริง แต่มันยังมีสิ่งที่ลึกซึ้งไปกว่านั้นอีก มีอิทธิพลเหนือกว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มากมายนัก

สิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่าดวงดาว เหนือกว่าผีสางเทวดานั้นคืออะไร ท่านทั้งหลายก็คงเข้าใจแล้ว คือ กฎแห่งกรรมนั่นเอง กฎของกรรมนี้ใคร ๆ ก็ลบล้างไม่ได้ เหมือนรอยขีดลงบนแผ่นหิน ท่านผู้อ่านคงเกิดความสงสัยขึ้นมาว่า ถ้าเช่นนั้น บุคคลที่ประสบต่อความทุกข์

ความเดือดร้อนแล้วไปรดน้ำมนต์ ไปเสดาะพระเคราะห์ก็ไม่สามารถจะช่วยได้เลย ข้อนี้ขอตอบว่า ช่วยได้ แต่ท่านผู้อ่านต้องเข้าใจเสียก่อนว่าช่วยได้อย่างไร ในลักษณะไหน เดี๋ยวจะเข้าใจไปว่า ขัดกัน เพราะครั้งแรกก็ได้พูดแล้วว่า กฎของกรรมนั้นใคร ๆ ก็ลบล้างกันไม่ได้ แต่ทำไมมาตอนนี้จึงพูดว่า การรดน้ำมนต์เสดาะพระเคราะห์ช่วยได้ พังดูแล้วคล้าย ๆ กับว่า เป็นการล้างบาปได้

ก่อนอื่นเราจะต้องเข้าใจเสียก่อนว่า คนโบราณนั้นท่านฉลาดสอนคน จนกระทั่งบางคนที่เราเข้าใจว่าเจริญแล้วในทางวุฒิปัญญาก็ไม่อาจเข้าใจความมุ่งหมายของท่านได้ แล้วก็เลยกล่าวออกมาว่าเป็นการกระทำที่เหลวไหลไร้สาระ เป็นความงมงายอะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็นการกล่าวที่ฉลาดน้อยไป ความจริงแล้วคนที่เป็นทุกข์เดือดร้อนไปรดน้ำมนต์นั้นเป็นการกระทำที่ดีเหลือเกิน เพราะอย่างน้อยที่สุดผู้นั้นก็ยังมีโอกาสได้เข้าวัด ได้พบพระ การที่เราเข้าวัดพบพระในยามที่เป็นทุกข์นั้น มีประโยชน์เหลือเกิน บางคนถึงกับยิ้มแย้มแจ่มใสออกมาได้ก็มี ภายหลังจากรดน้ำมนต์แล้ว เสดาะเคราะห์แล้ว

ที่ยิ้มแย้มแจ่มใสออกมาได้นั้น เพราะมีความรู้สึกสบายใจ เพราะถึงอย่างไรก็ตาม น้ำที่หลั่งรดบนศีรษะนั้น ก็เป็นน้ำพระพุทธมนต์ ขณะรดน้ำมนต์จิตก็นึงถึงพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ การระลึกถึงพระพุทธคุณนั้น จัดเป็นพุทธานุสสติ ธรรมดาของจิตนั้นเมื่อคิดถึงเรื่องอย่างอื่นที่ไม่ดี ก็ย่อมจะเป็นทุกข์ เกิดความเศร้าหมองขึ้น ไม่ผ่องใส

ครั้นเมื่อได้ระลึกถึงพระรัตนตรัย จิตก็ผ่องใสดีขึ้นมาทันที เมื่อจิตผ่องใสดีแล้ว ความคิดก็ปลอดโปร่ง เห็นช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ ที่ร้ายก็กลายเป็นดี ที่เป็นเช่นนี้เพราะอำนาจของการกระทำจิตของตนเอง ให้ผ่องใสนั่นเอง การกระทำอย่างนี้จัดเป็นการกระทำกุศลกรรมทางใจ ทางกาย ทางวาจา เพราะใจระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เราจึงยกมือไหว้ เปล่งวาจาสรรเสริญพระคุณเหล่านั้น เป็นการกระทำกุศลกรรมพร้อมทั้งไตรทวาร

เมื่อกระทำกรรมที่เป็นกุศลเพิ่มขึ้น อกุศลกรรมอ่อนกำลังลง ความทุกข์ก็จางหายไป ที่เป็นเช่นนี้เพราะพุทธคุณและการกระทำกรรมดีของตนเอง แต่ถ้าท่านไม่ปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ถึงคราวเกิดความเดือดร้อนก็ไปหาสุรามารับประทานดับทุกข์ ไปเที่ยวดูมหรสพดับทุกข์ ไปเที่ยวหาหญิงบำเรอดับทุกข์ ไปเล่นการพนันดับทุกข์ ความทุกข์จะไม่มีวันจางหายไปเลย กลับจะทุกข์หนักยิ่งขึ้นอีกหลายเท่าทวีคูณ เพราะการกระทำอย่างนั้น เป็นการเพิ่มทุกข์ให้แก่ตน

ส่วนการเสดาะเคราะห์นั้น ก็ทำนองเดียวกัน การรดน้ำมนต์คือ เป็นการไปกระทำบุญหรือสร้างกุศลกรรมนั่นเอง แต่ท่านไม่ใช้ว่าไปทำบุญ เพราะคนส่วนมากพูดแล้ว มีความรู้สึกว่าช่วยเหลืออะไรไม่ได้เลย ทั้งยังเป็นการเสียอีก แต่พอบอกว่าเสดาะเคราะห์ คนเราส่วนมากก็เกิดความเข้าใจว่า ทุกข์ทั้งมวล ความเดือดร้อนทั้งมวลจะสิ้นสุดลงทันที เคราะห์นอกเคราะห์ในจะหายไปในทันที เลยนิยม

เสดาะเคราะห์มากกว่าการทำบุญ ความจริงแล้วการเสดาะเคราะห์ก็คือการไปทำบุญอันเป็นกุศลกรรมนั่นเอง ในพิธีเสดาะพระเคราะห์นั้น ท่านทั้งหลายก็เห็นแล้วว่าจะต้องใช้อะไรหลายอย่าง รวมความแล้วก็คือไปถวายทานแก่พระสงฆ์นั่นเอง คนเราถ้าได้ทำบุญแล้ว จิตใจย่อมมีความสุขสบายเป็นธรรมดา

ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อยามใดจิตใจเราไม่สบาย เกิดความพุ้งซ่านรำคาญขึ้นมา ในยามนั้นเราไปทำบุญ ชำระจิตใจให้ผ่องใส ความหม่นหมองใจก็จะหมดไปทันที นี่เป็นวิธีดับทุกข์อย่างง่าย ๆ วิธีหนึ่งในหลาย ๆ วิธีที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา

การรดน้ำมนต์หรือเสดาะเคราะห์ จึงช่วยได้ในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งความเป็นจริงแล้วการกระทำเหล่านี้เกิดมาจากตนเองทั้งนั้น โดยอาศัยพระพุทธคุณเป็นปัจจัยภายนอกเท่านั้น

ถ้าเราศึกษาเรื่องชาดกต่าง ๆ ซึ่งมีถึง ๕๕๐ เรื่อง อันเป็นเรื่องที่ประมวลถึงชีวิตแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏมาเป็นเวลาช้านาน ในชาดกนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงกฎของกรรมเด่นชัดมาก เพราะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่สิ้นสุดของกรรม ผู้ใดกระทำกรรมชั่วก็ต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่วนั้น ผู้ใดกระทำกรรมดีก็ต้องได้รับผลแห่งกรรมดีนั้น บางชาติพระพุทธเจ้าของเราในสมัยที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ก็ต้องไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานก็มี บางชาติเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ บางชาติเกิดเป็นกษัตริย์ บางชาติ

เกิดเป็นปุโรหิต อะไรเหล่านี้ จนนับชาติไม่ถ้วน

ที่พระพุทธองค์เทศนาถึงเรื่องชาดกนั้น เป็นการหยิบยกเอาเหตุการณ์ในอดีตชาติ มาแสดงเปรียบเทียบกับปัจจุบันชาติ โดยชี้ให้เห็นว่า คนอดีตกับปัจจุบันนั้นเคยมีกรรมคือการกระทำร่วมกันมา คนที่เคยฆ่ากันมาในอดีต ปัจจุบันเขาเหล่านั้นก็ต้องเกิดมาฆ่ากันไปอย่างนี้อีก ถ้าในอดีตเคยเกื้อกูลกันมา ในปัจจุบันก็เกื้อกูลกันต่อไปอีก ความสัมพันธ์กันอย่างนี้ อยู่ในสังสารสารวัฏฏ์ คนที่เคยเป็นศัตรูกันมาในอดีต ปัจจุบันเราก็จะสังเกตได้จากการพบกันครั้งแรก ใจของเราจะเกิดความรู้สึกไม่ชอบทันที ทั้งๆ ที่ยังไม่เคยวิสาสะกันเลย ที่เราเรียกกันว่า ศรไม่กินกัน

ส่วนบางคนพอเห็นหน้ากันเท่านั้น รู้สึกรัก รู้สึกพอใจ อยากคบค้าสมาคมด้วย บางคนถึงกับทนอยู่ไม่ได้ เหมือนชายหนุ่มกับหญิงสาวเป็นต้น บางทีไม่เคยเห็นหน้าเลย ได้ยินแต่เสียงเท่านั้นก็รู้สึกว่าพอใจเสียแล้ว

มีบางท่านไม่เข้าใจในกฎแห่งกรรม จึงเห็นผิดคิดไปว่า เรื่องชาดกนั้น เป็นนิทานปรัมปราไม่ใช่พระพุทธพจน์ ทั้งนี้เพราะใช้การด้นเดาเอา จริงอยู่ ชาดกนั้นเป็นนิทาน แต่คำว่านิทานนี้ ไม่ใช่หมายถึงนิทานที่เล่ากันมาอย่างที่เราเข้าใจกัน นิทานในชาดกของพระพุทธศาสนานี้ หมายถึงเหตุในอดีตที่มีความสัมพันธ์กับผลที่ปรากฏในปัจจุบันต่างหาก เช่นในตอนท้ายของชาดกแต่ละเรื่อง จะมีการประมวลเนื้อ

เรื่อง ที่เรียกว่า ประมวลชาดก โดยชี้ให้เห็นชีวิตของแต่ละคนในปัจจุบันว่า อดีตนั้นเป็นอะไรมาก่อน ทำไมจึงมาเกิดเป็นเรื่องในปัจจุบันนี้ อย่างนี้

ดังเช่นในสมัยที่พระพุทธองค์ถูกพระเทวทัตคิดลอบปลงพระชนม์ด้วยการปล่อยช้างนาฬาคีรี เพื่อให้ชนพระพุทธองค์ระหว่างเสด็จออกบิณฑบาตตอนเช้า ในขณะที่ช้างนาฬาคีรีได้วิ่งเข้ามาจะชนพระพุทธองค์นั้น พระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก ได้สละชีวิตของตนวิ่งเข้าขวางหน้ารับช้างนาฬาคีรี หวังเพื่อสละชีวิตของตน ปกป้องชีวิตของพระพุทธองค์เข้าไว้ เรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเช่นนี้ พระพุทธองค์กเทศนาให้ทราบว่า อานนท์นั้นมิใช่จะสละชีวิตเพื่อเราตถาคตในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น แม้แต่ในอดีตก็เคยเสียสละมาแล้ว เช่นในชาติที่เกิดเป็นหงส์เป็นต้น

คนที่ปฏิเสธเรื่องชาดกว่าไม่จริง ก็คือปฏิเสธกฎของกรรมนั่นเองว่าไม่จริง และคนเหล่านี้แหละ ย่อมปฏิเสธนรก ปฏิเสธสวรรค์ไปด้วย ทั้งยังเป็นการปฏิเสธกฎของสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดด้วย นับว่าเป็นการเข้าใจพระพุทธศาสนาผิดไปอย่างมากทีเดียว เพราะเรื่องของชาดกนั้น พระพุทธองค์ตรัสเทศนาด้วยอำนาจพระสัพพัญญุตญาณ ด้วยพระสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คนสามัญไม่สามารถจะทราบเรื่องในอดีตได้เลย

เรื่องชาดกในพระพุทธศาสนาทั้งหมด จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง คติธรรมต่าง ๆ เป็นอันมากเราจะได้จากชาดก

ได้กล่าวให้ท่านทั้งหลายทราบในตอนต้นแล้วว่า กรรมนั้น เป็นเหตุ และอาจจะเป็นได้ทั้งเหตุที่ดีและไม่ดี ถ้าเหตุดีเรียกว่ากุศลกรรม ถ้าเหตุไม่ดีเรียกว่าอกุศลกรรม

คำว่าเหตุอันเป็นตัวกรรมที่แท้ในที่นี้ ท่านหมายถึงสภาวะของนามธรรม คือหมายถึงเจตนาที่เกิดขึ้นภายในจิต เจตนานี้เป็นเจตสิกประเภทสัพพจิตสาธารณเจตสิก ย่อมเกิดได้ในจิตทั่วไปทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล เมื่อเจตนาเกิดขึ้นในจิตแล้วเป็นเหตุให้เกิดการกระทำทางกายออกไป ก็เรียกว่า กายกรรม ถ้าเกิดการกระทำทางวาจา ก็เรียกว่า วจีกรรม ถ้าเกิดแต่ภายในจิต ก็เรียกว่า มโนกรรม ที่เกิดของกรรม จึงมีเพียงสามแห่งเท่านั้น

เมื่อกรรมเกิดขึ้นเป็นเหตุ ก็ย่อมจะมีผลตอบแทน ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับผลแห่งกรรม เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งพาอาศัย เขากระทำกรรมใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม เขาย่อมเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ หยาบช้า เป็นผู้ฆ่าสัตว์ มีมือชุ่มด้วยโลหิต ตั้งอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดู

ในสัตว์ทั้งปวงทั้งปวง บุคคลนั้นย่อมกระเสือกกระสนด้วยกายด้วยวาจา ด้วยใจ เมื่อกายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาก็คด มโนกรรมของเขาก็คด คติของเขาก็คด อุบัติของเขาก็คด ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว คติสองอย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นรกอันมีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือกำเนิดดิรัจฉาน อันมีปรกติกระเสือกกระสน ของบุคคลผู้มีคติคด ผู้มีอุบัติคด”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็กำเนิดดิรัจฉานอันมีปรกติกระเสือกกระสนนั้นเป็นไฉน คืองู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้าแมว หรือสัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่งแม้อื่น ๆ ที่เห็นมนุษย์แล้วย่อมกระเสือกกระสน ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอบัติของสัตว์ย่อมมีเพราะกรรมอันมีแล้ว ด้วยประการดังนี้แล คือ เขาย่อมอุบัติด้วยกรรมที่เขากระทำ ผัสสะอันเป็นวิบากย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้”

“อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ลักทรัพย์... เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม... เป็นผู้พูดเท็จ... เป็นผู้พูดส่อเสียด... เป็นผู้พูดคำหยาบ... เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ... เป็นผู้อยากได้ของผู้อื่น... เป็นผู้คิดปองร้ายผู้อื่น... เป็นผู้มีความเห็นผิด คือ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มีโลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้เป็นอุปปาติกะไม่มี

สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้ และโลกหน้า ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอน ผู้อื่นให้รู้ตาม ไม่มีในโลกนี้” (ก็ต้องประสบต่อผลแห่งกรรม เช่นกัน)

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงอยู่ บุคคลเหล่านั้นย่อมไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ เมื่อกายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาก็ตรง มโนกรรมของเขาก็ตรง คติของเขาก็ตรง การอุบัติของเขาก็ตรง”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวคติสองอย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลผู้มีคติอันตรง ผู้มีการอุบัติอันตรง คือสัตว์ทั้งหลายผู้มีความสุขโดยส่วนเดียว หรือเกิดในสกุลที่สูง ๆ คือ สกุลกษัตริย์มหาศาลอันมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินทองมาก มีเครื่องอุปกรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ ย่อมมีเพราะกรรมอันมีแล้วด้วยประการดังนี้แล คือ สัตว์นั้นย่อมอุบัติด้วยกรรมที่ตนทำไว้ ผัสสะอันเป็นวิบากทั้งหลายย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้”

“อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เว้นขาดจากการลัก

ทรัพย์... ละการประพฤติผิดในกาม... ละการพูดเท็จ... เว้นขาดจากการพูดเท็จ... ละคำส่อเสียด... เว้นขาดจากคำส่อเสียด... ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ... ละการพูดเพ้อเจ้อ... เป็นผู้ไม่อยากได้ของผู้อื่น... เป็นผู้มีจิตไม่คิดปองร้ายผู้อื่น... เป็นผู้มีความเห็นชอบ... คือมีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การเซ่นสรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีบิดามี สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นอุปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้ทำลายโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม มีอยู่ในโลก ดังนี้"

(เขาก็ย่อมได้คติที่ดีเช่นกัน)

สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ธรรมปริยายสูตร

พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นแจ่มชัดแล้วว่าบุคคลทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงเหตุและผลตรงกันเหมือนกับบุคคลผู้หว่านพืชลงไปในพื้นดิน หว่านพืชอะไรลงไปก็ย่อมจะได้รับผลเป็นพืชชนิดนั้น กรรมที่เกิดขึ้นทางไตรทวารนี้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ย่อมได้รับผลเช่นกัน ที่จะไม่ได้รับผลตอบแทนนั้นย่อมไม่มี

ปัจจุบันนี้คนเราที่เกิดมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ถ้าทุกคนมีความเข้าใจในกฎของกรรม และเชื่อในกฎของกรรมแล้ว โลกนี้จะน่าอยู่มิใช่น้อย ความเดือดร้อนจะไม่เกิดขึ้นเลย เพราะทุกคนเห็นเหตุและ

ผลตรงกัน ใครเล่าจะกล้าสร้างเหตุคือกรรมที่ไม่ดีลงไปโดยที่เขาผู้สร้างจะต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่วนั้นอย่างแสนสาหัส ทุกคนจะเกิดความเกรงกลัว เกิดความละอายต่อกรรมชั่ว และงดเว้นจากการกระทำกรรมชั่วอย่างเด็ดขาด ที่ปัจจุบันบางท่านยังหมกมุ่นอยู่กับการกระทำกรรมชั่วอยู่นั้น เป็นเพราะเขาไม่เห็นกฎของกรรมดังกล่าวมานี้ จึงเป็นบุคคลที่น่าสงสารมาก เพราะเขาจะต้องชดใช้ผลแห่งกรรมนั้นต่อไปอีกนานแสนนาน คนที่เบียดเบียนสัตว์อื่น ฆ่าสัตว์อื่น อย่างไม่ปรานี หรือข่มเหงคะเนงร้ายผู้อ่อนแอกว่า ผู้มีกำลังน้อยกว่า เขาจะต้องรับผลแห่งการกระทำนี้ มากกว่าที่กระทำแก่ผู้อื่น

ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น คนที่กระทำกรรมชั่วลงไปครั้งหนึ่ง จะต้องได้รับผลแห่งการกระทำกรรมชั่ว ถึง ๕๐๐ ครั้ง ดังที่ท่านสาธุชนทั้งหลายเคยได้ยินว่า ฆ่าสัตว์ตายลงไปครั้งหนึ่ง เราจะต้องชดใช้กรรมด้วยการถูกเขาฆ่าถึง ๕๐๐ ชาติ ดังนี้เป็นต้น

เมื่อไม่นานมานี้ ทั่วโลกได้พากันเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้ง เมื่อได้ทราบข่าวการถึงซึ่งอสัญญกรรมของท่านประธานาธิบดี เคนเนดี ที่แพร่มาจากเมืองดัลลัสเท็กซัสของอเมริกา เมื่อบ่ายวันศุกร์ที่ ๒๒ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๓ หรือ พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่า ประธานาธิบดีจอห์น ฟิตซ์เยอรัลด์ เคนเนดี แห่งสหรัฐอเมริกา ได้ถูกคนร้ายลอบยิงตายเสียแล้ว ตอนเที่ยงวัน ขณะนั่งรถยนต์ร่วมไปกับ มิสซิสเคนเนดี และผู้ว่าการรัฐเท็กซัส จอห์น บี. คอลนัลลี กับภรรยา ระหว่างเดินทาง

แสดงตนต่อชาวเมืองดัลลัส เพื่อการณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในครั้งต่อไป โศกนาฏกรรมครั้งนี้ เป็นที่สั่นสะเทือนแก่โลกมาก ทั้งค่ายเสรีนิยมและสังคมนิยม เพราะท่านประธานาธิบดีผู้นี้ เป็นคนสำคัญของโลกในปัจจุบันมาก เกี่ยวกับการดำรงสันติภาพ

การสูญเสียท่านประธานาธิบดีผู้นี้ไป จึงเป็นเหตุให้ชาวตะวันตกค้นคว้าหาเหตุผลกันมาก ได้มีหนังสือพิมพ์ต่างประเทศเสนอข่าวอันอัศจรรย์เกี่ยวกับชีวิตของท่านประธานาธิบดีผู้นี้ กับท่านประธานาธิบดี "ลินคอล์น" ซึ่งเป็นประธานาธิบดีคนที่ ๑๖ ของสหรัฐอเมริกาว่าคล้ายคลึงกันมากหลายอย่างด้วยกัน คือ

๑. ท่านประธานาธิบดี ลินคอล์น และท่านประธานาธิบดีเคนเนดี ได้ใช้ชีวิตเกี่ยวกับหน้าที่สิทธิของพลเมืองเหมือนกัน ท่านประธานาธิบดี ลินคอล์น สั่งเลิกทาส ท่านประธานาธิบดีเคนเนดีสั่งเลิกการแบ่งแยกผิว แล้วผลงานของท่านทั้งสองนี้ก็ได้บรรลุผลสำเร็จอย่างงดงามมาก

๒. ลินคอล์นได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีในปี ค.ศ. ๑๘๖๐ เคนเนดีได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีในปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ห่างกันเพียง ๑๐๐ ปีพอดี

๓. ทั้งสองท่านถูกลอบสังหารชีวิตในวันศุกร์เหมือนกัน และตายต่อหน้าภรรยาของตนเหมือนกัน

๔. ทั้งสองถูกยิงที่ศีรษะเหมือนกัน

๕. ผู้ที่เป็นประธานาธิบดีสืบต่อท่านทั้งสองนี้ ชื่อจอนห์สัน เหมือนกัน คือ ผู้เป็นประธานาธิบดีสืบต่อประธานาธิบดีลินคอล์น ชื่อแอนดรูว์ จอห์นสัน ผู้ที่เป็นประธานาธิบดีสืบต่อประธานาธิบดีเคนเนดี ชื่อลินดอน บี. จอห์นสัน และเป็นวุฒิสมาชิกพรรคเดโมแครทเหมือนกัน

๖. แอนดรูว์ จอห์นสัน เป็นประธานาธิบดีสืบต่อลินคอล์น เกิดปี ค.ศ. ๑๘๐๘ ลินดอน บี. จอห์นสัน เป็นประธานาธิบดี สืบต่อเคนเนดี เกิดปี ค.ศ. ๑๙๐๘ ห่างกัน ๑๐๐ ปีพอดีเหมือนกัน

๗. จอนห์ วิลกิส บูธ ผู้ฆ่าลินคอล์น ลีฮาวี ออสวอลด์ ผู้ฆ่าเคนเนดี เป็นชาวใต้ที่มีความคิดนอกลู่นอกทางเหมือนกัน

๘. ทั้งบูธและออสวอลด ถูกฆาตายก่อนนำตัวขึ้นศาลเหมือนกัน จอนห์ วิลกิส บูธ ถูกฆ่าตายก่อนนำตัวขึ้นศาลเหมือนกันกับลีฮาวี ออสวอลด์

๙. ท่านประธานาธิบดีทั้งสอง มีภรรยาซึ่งสูญเสียบุตรชายในระหว่างอยู่ในทำเนียบขาวเหมือนกัน

๑๐. ก่อนท่านประธานาธิบดีทั้งสองจะถูกลอบสังหารนั้น เลขานุการของลินคอล์น ชื่อเคนเนดี ได้แนะนำไม่ให้ลินคอล์นไปยังโรงละคร ส่วนเลขานุการของเคนเนดี ชื่อลินคอล์น ได้แนะนำไม่ให้เคนเนดีไปดัลลัส

๑๑. จอนห์ วิลกิส บูธ ยิงลินคอล์นในโรงละคร แล้วหนี

ไปในโกดังสินค้า ลีฮาวี ออสวอลด์ยิงเคนเนดีในโกดังสินค้า แล้ววิ่งหนีไปในโรงละคร

๑๒. สกุลทั้งสอง มีอักษร ๗ ตัวเหมือนกัน

๑๓. แอนดรูว์ จอห์นสัน และ ลินคอล์น จอห์นสัน ผู้เป็นประธานาธิบดีสืบต่อจากลินคอล์น และเคนเนดี มีอักษร ๑๓ ตัวเหมือนกัน

๑๔. จอนห์ วิลกิส บูธ กับ ลีฮาวี ออสวอลด์ มีอักษร ๑๕ ตัวเหมือนกัน

เหตุการณ์เหล่านี้เป็นที่น่าอัศจรรย์มาก ฝรั่งไม่สามารถเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งไปกว่านี้ นอกจากจะคิดว่าเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์เท่านั้น แต่ถ้าเขาเหล่านั้นได้ศึกษาถึงกฎของกรรมแล้ว ก็จะเกิดความเข้าใจขึ้นมาได้อย่างชัดแจ้งว่า กฎเหล่านี้หาใช่อะไรอื่นไม่ แต่เป็นกฎของกรรมนั่นเอง คนทั้งสองคงจะกระทำกรรมอย่างนี้แก่ผู้อื่นมาแต่อดีตแล้วก็ถูกจองเวรมาถึงปัจจุบันก็ได้

เวรคืออะไร ?

ผลแห่งการกระทำกรรมชั่วลงไป ท่านเรียกว่า “เวร” กรรมเป็นเหตุ เวรเป็นผล คำว่า “เวร” ตามหลักของภาษาไทยนั้นมีความหมายออกไปหลายนัยด้วยกัน เช่น

เวร หมายถึงความปองร้าย ความพยาบาทอาฆาตกัน อย่างหนึ่ง

เวร หมายถึงคราวหรือรอบ หรือการผลัดกันเป็นคราว ๆ เช่น การผลัดเปลี่ยนเวรกันเป็นต้น

หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงบาป ดังคำที่เราใช้กันว่า “ก่อกรรมทำเวร” ก่อกรรมก็คือการสร้างกรรม ทำกรรม ทำเวร ก็คือการทำบาป ดังเช่นที่พระพุทธองค์ตรัสแก่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า

“ดูกรคฤหบดี อุบาสกไม่ละภัยเวร ๕ ประการ เราเรียกว่าเป็นผู้ทุศีล และเขาย่อมเข้าถึงนรกด้วย ภัยเวร ๕ ประการเป็นไฉน คือ การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ดูกรคฤหบดี อุบาสกไม่ละภัยเวร ๕ ประการนี้แล เราเรียกว่า เป็นผู้ทุศีล และย่อมเข้าถึงนรกด้วย”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ละภัยเวร ๕ ประการนี้แล เราเรียกว่า เป็นผู้มีศีล และเขาย่อมเข้าถึงสุคติด้วย”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ฆ่าสัตว์ ย่อมประสบภัยเวร ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ ย่อมเสวยทุกข์และโทมนัสทางใจ เพราะว่าฆ่าสัตว์ ส่วนอุบาสกใด เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมไม่ประสบภัยเวรนั้น ทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพ ย่อมไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสทางใจ ภัยเวรของอุบาสกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมสงบระงับด้วยประการนี้” แล้วตรัสเป็นคาถาว่า

โย ปาณมติปาเตติ มุสาวาทญฺจ ภาสติ
โลเก อทินฺนำ อาทิยติ ปรทารญฺจ คจฺฉติ

สุราเมรยปานญฺจ โย นโร อนุยุญฺชติ
อปฺปหาย ปญฺจ เวรานิ ทุสฺสีโล อิติ วุจฺจติ
กายสฺส เภทา ทุปฺปญฺโญ นิรยํ โสปปชฺชติ
โย ปาณํ นาติปาเตติ มุสาวาทํ น ภาสติ
โลเก อทินฺนํ นาทิยติ ปรทารํ น คจฺฉติ
สุราเมรยปานญฺจ โย นโร นานุยุญฺชติ
ปหาย ปญฺจ เวรานิ สีลวา อิติ วุจฺจติ
กายสฺส เภทา สปฺปญฺโญ สุคติ โสปปชฺชตีติ.

แปลว่า นรชนใด ย่อมฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ในโลก คบชู้ภรรยาของผู้อื่น กล่าวคำเท็จ และประกอบการดื่มสุราเมรัยเนือง ๆ แล้ว นรชนนั้น ไม่ละเวร ๕ ประการ เราเรียกว่า เป็นผู้ทุศีล มีปัญญาทราม ตายแล้วย่อมเข้าถึงนรก นรชนใด ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ในโลก ไม่คบชู้ในภรรยาของผู้อื่น ไม่กล่าวคำเท็จ และไม่ประกอบการดื่มสุราเมรัย นรชนนั้น ละเวรภัย ๕ ประการแล้ว เราเรียกว่า เป็นผู้มีศีล มีปัญญา เมื่อตายแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติดังนี้[๑]

ตามหลักในเวรสูตรนี้แสดงให้เห็นแล้วว่า เวรนั้น หมายถึงบาปอย่างเดียว คนมีเวรก็คือคนมีบาป พระพุทธองค์จึงสอนให้ละเว้นจากการทำเวร ดังที่มีปรากฏอยู่ในศีล ๕ ว่า “เวรมณี” ซึ่งแปลว่า

---

๑. เวรสูตร (สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต)

เว้นจากการทำเวร หรืองดเว้นจากการทำบาป อันมีการฆ่าสัตว์เป็นต้น

เมื่อเข้าใจถึงคำว่า กรรมและเวร ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เช่นนี้ ท่านผู้อ่านก็จะเห็นชัดขึ้นมาว่า กรรมนั้น มีความหมายออกไปได้หลายอย่าง อาจจะเป็นความดีก็ได้ หรือไม่ดีไม่ชั่วก็ได้ ส่วนเวรนั้น หมายถึงความชั่วอย่างเดียว เวรจึงเป็นผลมาจากการกระทำกรรมชั่วเท่านั้น

ถ้าเราศึกษาดูชีวิตของสรรพสัตว์ ที่เกิดมาในโลกนี้อย่างละเอียด เราจะได้รับความสว่างจากคำสอน ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากขึ้น และจะเห็นว่าความเป็นไปของชีวิตสัตว์นั้น มีเหตุมีผลทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งใดที่เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญเลย ผลที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันยอมมีเหตุมาแต่อดีตทั้งนั้น ด้วยเหตุฉะนี้แหละ สรรพสัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ จึงต้องแตกต่างกันทั้งรูปร่าง ความคิดอ่าน การเป็นอยู่และวิถีของชีวิต

ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูแมลงบางประเภทเช่น ผีเสื้อ ที่โผผินบินตอมดอกไม้ก็ได้ จะเห็นว่าที่ปีกของผีเสื้อนั้น มีสีแตกต่างกันออกไปเหมือนกับมีใครสักคนหนึ่งไปบรรจงตกแต่งให้ หรือมิฉะนั้นก็ให้สังเกตดูนก นกจะมีสีที่ขนไม่เหมือนกัน ถ้าจะถามว่า ผีเสื้อกด นกกด เขามีความจงใจปรารถนาให้เขามีรูปร่างเช่นนั้นหรือ ผีเสื้อบางตัวชอบสีเขียวหรือ ชอบใช้ปีกของตนมีลวดลายเช่นนั้นหรือ นกเขามีความจงใจให้สีเป็นเช่นนั้นหรือ รวมทั้งพวกเราที่เป็นมนุษย์ทั้งหลายนี้ด้วยว่า

เรามีความประสงค์มาก่อนหรือที่จะให้รูปร่างหน้าตาของเราเป็นเช่นนี้ ก็ปรากฏว่าเราไม่ได้มีความประสงค์จงใจให้เป็นเช่นนั้นเลย

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

“ กมฺมํ สตฺเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณีตตาย ”

แปลว่า กรรม ย่อมจำแนกสัตว์คือให้ทรามและประณีต (ต่าง ๆ กัน)

ฉะนั้น กรรมนี่เองที่ตกแต่งรูปร่างของสัตว์ ให้ปรากฏในลักษณะต่างกันออกไป โดยที่มิได้จงใจในปัจจุบันเลย รูปร่างของเราที่เป็นเช่นนี้จึงเป็นเรื่องของกรรมในอดีตตกแต่งมาให้ บางคนจึงต่ำ บางคนจึงสูง จึงขาว จึงดำ จึงมีอวัยวะในร่างกายแตกต่างกันออกไป กรรมจึงกระทำให้รูปร่างของสัตว์ทั้งหลายมีลักษณะแตกต่างกันออกไปมากมายหลายประเภท ทุกชีวิตที่อุบัติมาจึงต้องอยู่ในลักษณะเป็นผู้รับผลแห่งกรรมในอดีต และเมื่อสิ่งนั้นเป็นผลของกรรมจากอดีต เราจะไปแก้ไขอย่างไรก็ไม่ได้ เป็นการฝืนกฎของกรรม เช่นคนที่เกิดมาผิวดำแล้วเกิดความไม่พอใจ เพราะเห็นว่าไม่เป็นที่นิยมของชาวโลก ชาวโลกบางกลุ่มเขาเหยียดหยามมาก ก็คิดแก้ไขใหม่เพื่อจะให้สีของร่างกายขาวขึ้น ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า จะแก้ไขได้ไหม ย่อมแก้ไขไม่ได้ เมื่อแก้ไขไม่ได้แล้ว จะทำอย่างไรกันต่อไป ผลสุดท้ายก็ต้องยอมรับผลแห่งกรรมนั้นด้วยความยินดี ทั้งชาวโลกทั้งหลายบางกลุ่ม ก็ควรจะคิดว่าเป็นกรรมของเขา เพราะใคร ๆ ก็ไม่ปรารถนาจะเกิดมามีผิวดำอย่างนี้

การเหยียดหยามกันในเรื่องผิวก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะคนเราเลือกเกิดกันไม่ได้

ข้าพเจ้าขอสรรเสริญท่านประธานาธิบดี เคนเนดี้ แห่งสหรัฐอเมริกา ที่ให้สิทธิระหว่างคนผิวดำกับคนผิวขาวเสมอภาคกัน เพราะปัญหาเรื่องการเหยียดหยามผิวนี้ ในสหรัฐเป็นมานานแล้ว ก็ควรจะเลิกกันเสียที เพราะสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตน เขาจะต้องรับผลแห่งกรรมเช่นนั้น ทั้งคนเราจะดีจะชั่วจะสูงหรือต่ำไม่ใช่อยู่ที่ผิว ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น ท่านกล่าวว่าอยู่ที่กรรมคือการกระทำ

ในประเทศไทยเรานี้มีบุคคลที่ควรได้รับการอนุเคราะห์อยู่มากเหมือนกัน เช่นคนที่เกิดมาตาบอด เป็นใบ้ เป็นบ้า หรืออวัยวะพิกลพิการ บุคคลเหล่านี้เกิดมาเพื่อใช้หนี้กรรม เขาไม่มีความปรารถนาจะเป็นเช่นนั้นเลย บุคคลเหล่านี้จึงควรได้รับความกรุณาจากผู้ใจบุญทั้งหลายอย่างยิ่ง

อีกประการหนึ่ง ที่เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจ เพราะข้าพเจ้าเคยได้ยิน เคยได้รับปัญหาอยู่หลายครั้ง คือ เคยมีผู้ให้แง่สังเกตเกี่ยวกับความเป็นไปของสัตว์โลกว่า เป็นไปอย่างไม่ยุติธรรมเลยเช่น สัตว์โลกต้องมีฐานะต่างกัน เบียดเบียนกัน ตัวอย่างเช่น บางคนเกิดมาพิการ บางคนเกิดมาสมบูรณ์ดีทุกอย่าง บางคนเกิดมาจนมาก บางคนเกิดมาร่ำรวย สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก สัตว์ที่แข็งแรงกว่าก็เบียดเบียนสัตว์ที่อ่อนแอกว่า คนที่มีอำนาจมากก็ข่มเหงรังแกคนที่มีอำนาจน้อย

คนโง่ตกเป็นเหยื่อของคนฉลาด ดูแล้วโลกเรานี้ไม่มีความยุติธรรมเลย คนที่มีความรู้สึกเช่นนี้ เป็นบุคคลที่น่าเห็นใจมาก เพราะเขาไม่เข้าใจในกฎของกรรมอันเป็นกฎที่ทุกคนหลีกหนีกันไม่พ้น จึงได้มองเห็นโลกไปในแง่ของความไม่ยุติธรรม ซึ่งถ้าเขาเหล่านั้นได้ศึกษาหาเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องของกรรมนี้แล้ว จะเห็นความจริงของโลกขึ้นมาว่าเต็มไปด้วยความยุติธรรมไม่มีสิ่งใดในโลกนี้เลยที่ไม่ยุติธรรม

สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก ก็เป็นความยุติธรรม สัตว์ที่แข็งแรงกว่าเบียดเบียนสัตว์ที่อ่อนแอกว่า ก็เป็นความยุติธรรม คนที่มีอำนาจเบียดเบียนคนที่ไม่มีอำนาจก็ยุติธรรม คนโง่ตกเป็นเหยื่อของคนฉลาดก็เป็นความยุติธรรม คนที่เกิดมาพิการก็เป็นความยุติธรรมของโลก ทั้งนี้เพราะตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น คำว่ายุติธรรมนี้ ก็คือวิบากหรือผลของกรรมนั่นเอง ซึ่งแตกต่างจากความยุติธรรมทางโลกมาก

ความยุติธรรมทางโลกนั้น เป็นความยุติธรรมโดยสมมติ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏอยู่เสมอว่า ผู้นั้นไม่ได้รับความยุติธรรม ผู้นี้ไม่ได้รับความยุติธรรม ตามความเข้าใจของเราส่วนมากจึงไม่ค่อยจะยุติกันได้ว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่ายุติธรรม บางท่านให้ความเห็นว่า “ความยุติธรรมคือสิ่งที่เท่ากัน และเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย” บางท่านก็ให้เหตุผลว่า “ความยุติธรรมนั้นคือความพอใจของผู้ให้ในสิ่งที่เท่ากัน และผู้รับก็ยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นธรรมแล้ว” ซึ่งเหตุผลข้อหลังนี้ยังมีข้อแม้

ออกไปอีกว่า ถ้าผู้รับไม่ยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นธรรม ก็ยังไม่ใช่ความยุติธรรม ฉะนั้น จึงเป็นปัญหากันอยู่เสมอ เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้เคยถามท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมายคือ ศาสตราจารย์ พระยานิติศาสตร์ไพศาล (*นิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์*) ท่านให้คำอธิบายว่าในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายว่า “ยุติธรรมคือความเที่ยงธรรมความชอบธรรมความชอบด้วยเหตุผล” และในหนังสือตำราว่าด้วยกฎหมายของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ อธิบายว่า

“เราจะต้องระวังอย่าคิดเอากฎหมาย ไปปนกับความดีความชั่วหรือความยุติธรรม กฎหมายเป็นคำสั่งคำบัญชา เป็นแบบแผนที่เราจะต้องประพฤติตาม แต่กฎหมายนั้นบางทีก็ชั่วได้ หรือไม่เป็นยุติธรรมก็ได้ ความคิดว่าอะไรดีอะไรชั่ว หรืออะไรเป็นยุติธรรมมีบ่อเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่นตามศาสนาต่าง ๆ แต่กฎหมายนั้น เกิดขึ้นแห่งเดียว คือ จากผู้ปกครองแผ่นดิน หรือที่ผู้ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น”

อนึ่ง คำอธิบายคำกฎหมายที่ว่ามาแล้วนั้น ก็ยังมีที่ติ ด้วยเหตุว่า ยกเอาคำสั่งคำบัญชาขึ้นเป็นข้อสำคัญ บางสิ่งที่เรียกว่ากฎหมายจะสืบแสวงหาตรองดูให้เป็นคำสั่ง คำบัญชาของผู้ปกครองแผ่นดินได้ยากอย่างยิ่ง ความจริงนั้นไม่มีกฎหมายประเทศใดที่เป็นบทบังคับแท้ซึ่งคุ้มการที่เกิดขึ้นทุกชนิดทุกอย่าง แต่การที่ทุ่มเถียงกันทุกชนิดทุก

อย่าง คงจะได้มาในศาล ซึ่งศาลจะต้องวินิจฉัย ก็เมื่อไม่มีกฎหมายดังนี้แล้ว ที่ได้ทำกันมานั้นทำกันอย่างไร

ในเมืองอังกฤษ ไม่มีประมวลกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร ศาลอ้างถึงกฎหมายธรรมดา ซึ่งเป็นกฎหมายที่สันนิษฐานเอาทั้งนั้น และซึ่งไม่มีเขตจบแท้จริงเป็นแต่ความคิด อีกแห่งหนึ่งในประเทศฝรั่งเศส มีกฎหมายทั้งสิ้นเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เรียกชื่อว่า "โค๊ด" (ประมวลกฎหมาย) แต่ถึงกระนั้นก็ดี โค๊ดนี้ก็ไม่คุ้มการที่เกิดขึ้นทุกอย่าง หามิได้ แต่ในมาตรา ๔ แห่งโค๊ดแพ่งกล่าวว่า ถ้าผู้พิพากษาคนใดไม่ตัดสินความให้ โดยว่าไม่มีกฎหมายแล้ว ให้มีโทษ และตามโค๊ดอาญามาตรา ๑๘๕ วางโทษปรับ ๒๐๐ แฟรงค์ และในโค๊ดแพ่งอีกมาตราหนึ่งถัดลงมา คือ มาตรา ๕ กล่าวชัดว่า ไม่ให้ผู้พิพากษาคนใดวางบทลงเป็นแบบนอกกฎหมาย น่าเป็นการฉงนมาก มาตราหนึ่งบังคับให้วางบท อีกมาตราหนึ่งไม่ยอมให้วางบทนอกกฎหมาย ก็เมื่อกฎหมายไม่มีครบเป็นการน่าจนใจ น่าจะคิดว่าผู้พิพากษาตัดสินยกฟ้อง โดยอ้างว่ากฎหมายไม่ยอม ทุกเรื่องที่ไม่มีบทในโค๊ดนั้น แต่หาเป็นดังนั้นไม่ เขาเอาความคิดอื่นมาอ้างเป็นข้อวินิจฉัยต่อไปใช้สำนวนว่า

"ตามแบบ และวิธีกฎหมาย" หรือ "ตามความเห็นทางกฎหมาย" หรือ "ตามความยุติธรรม" เหมือนหนึ่งอ้างบทกฎหมายแท้ จำเป็นต้องมีอะไรต่อไปสำหรับค้ำหนุนบทที่มีอยู่ มิฉะนั้นล้ม

หมดทั้งสิ้น จะเรียกว่าอะไรก็ได้ กฎหมายธรรมดาหรือแบบและวิชา
กฎหมาย หรือความยุติธรรมได้ทั้งนั้น ชื่อนี้เป็นเครื่องมือเผื่อไว้ให้
แก่ผู้พิพากษา และก็เรียกว่ากฎหมาย

ในเมืองไทยเรา คำพิพากษาเก่า ๆ อ้างความยุติธรรมขึ้นตั้ง
เสมอ ๆ แต่คำที่เรียกว่า ยุติธรรมเป็นคำไม่ดี เพราะเป็นการที่ทุก
คนเห็นต่างกันตามนิสัยซึ่งไม่เป็นกิริยาของกฎหมาย กฎหมายต้อง
เป็นยุติจึงเถียงแปลกออกไปไม่ได้ แต่เราเถียงได้ว่า อย่างไรเป็น
ยุติธรรม อย่างไรไม่ยุติธรรมทุกเมื่อ ทุกเรื่องกฎหมายเป็นวิชาเป็น
แบบเป็นร่างกายหมดสิ้น เมื่อกฎหมายไม่มีรอยที่จะเดิน เราก็เดินไป
ข้างไหนไม่ได้ นอกจากรอยที่กฎหมายอื่นเขาได้เดินมาแล้ว กฎหมาย
ไม่ใช่ใจคนอย่างยุติธรรม ทั้งนี้คนเข้าใจผิดมาก แต่ผิดก็เพราะไม่
เข้าใจ คำที่เรียกว่า วิชานั่นเอง”

ตามคำอธิบายนี้จะเห็นได้ว่า กฎหมายกับความยุติธรรมนั้น
แตกต่างกัน ยุติธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ กฎหมายเป็นเรื่องคำสั่ง
คำบัญชา เป็นแบบแผนที่จะต้องปฏิบัติตาม อะไรเป็นยุติธรรมจึง
เป็นปัญหา

เพราะบางทีผู้ให้ตัดสินว่า เป็นยุติธรรมแล้ว แต่ผู้รับหรือผู้
ถูกตัดสินว่ายังไม่เป็นธรรม ก็ยังไม่เป็นความยุติธรรมที่แท้ แต่ถ้า
ยอมรับก็เป็นยุติธรรมไป จะขอยกตัวอย่างมาพิจารณาสักเรื่องหนึ่ง
เช่นสมมุติว่า ท่านมีลูกอยู่ ๕ คน วันหนึ่งท่านไปตลาด หรือจะไป

ในต่างจังหวัดก็ตาม ท่านไปพบผลไม้คือส้มเขียวหวาน ท่านก็ซื้อมา ๒๐ ผล พอมาถึงบ้านก็แบ่งให้ลูกทั้ง ๕ คน คนละ ๔ ผล ซึ่งถ้าจะพิจารณาตามจำนวนผลก็เป็นความยุติธรรมดีอยู่ เพราะผลเท่า ๆ กัน จำนวนก็เท่ากัน แต่ในจำนวนลูก ๕ คนนั้น ถ้าอีกคนหนึ่งเกิดร้องขึ้นว่า ท่านไม่ยุติธรรม ท่านจะมีความรู้สึกอย่างไร ท่านจะต้องมีความรู้สึกว่า ลูกท่านคนนั้นโกงใช้ไม่ได้ เอาเปรียบคน ทั้ง ๆ ที่ท่านก็แบ่งให้ตามจำนวนเท่ากัน แต่ถ้าท่านถามเขาว่าเพราะเหตุใดลูกจึงว่าไม่ยุติธรรม เขาก็จะตอบท่านว่า เพราะกลีบส้มมันไม่เท่ากัน รสของส้มก็ไม่เท่ากัน เพราะส้มแต่ละผลนั้นย่อมมีกลีบไม่เท่ากัน ทั้งรสของส้มก็ไม่เหมือนกัน แล้วท่านจะปวดศีรษะแค่ไหน

ดังตัวอย่างที่ยกมานี้จะเห็นได้แล้วว่า ความยุติธรรมโดยสมมุตินั้น ย่อมเกิดเป็นปัญหาเช่นนี้เสมอ ครั้นเมื่อผู้ใดได้ประสบต่อปัญหาเช่นนี้เข้าแล้ว ก็มักจะพูดกันอย่างน้อยใจว่า ในโลกนี้หาความยุติธรรมไม่ได้ และบุคคลเหล่านี้น่าได้รับการเห็นใจ เพราะยังไม่เข้าใจว่า “ยุติธรรม” ที่แท้นั้นคืออะไร

ตามหลักที่แท้จริงนั้น ในโลกเรานี้เต็มไปด้วยความยุติธรรม สรรพสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวไปมาในสังสารวัฏ ต้องได้รับความยุติธรรมทั้งนั้น ไม่ว่ากรณีใด ๆ สัตว์เล็กถูกสัตว์ใหญ่กินก็เป็นความยุติธรรม สัตว์ที่อ่อนแอกว่าถูกสัตว์ที่แข็งแรงกว่าข่มเหงรังแก ก็เป็น

ความยุติธรรม คนโง่ที่ถูกคนฉลาดกว่าหลอกลวงก็เป็นความยุติธรรม คนที่ไม่ได้กระทำผิดในปัจจุบัน แต่ต้องถูกลงโทษถูกติดคุกติดตะราง ก็ยุติธรรม นอนอยู่ในบ้านดี ๆ พวกมาจับเอาไปทุบตีก็ยุติธรรม รวมทั้งคนที่เกิดมาพิกลพิการก็ยุติธรรม เกิดมาแล้วต้องแก่ก็ยุติธรรม เกิดมาแล้วก็ตายนั่นก็เป็นความยุติธรรม

รวมความแล้วทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นไปตามกระบวนการของความยุติธรรมทั้งนั้น เพราะตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น บุคคลกระทำกรรมอันเป็นเหตุอย่างใด ก็ต้องรับวิบาก คือผลแห่งกรรมอย่างนั้น สัตว์ที่ถูกเขาฆ่าก็เพราะในอดีตเคยไปฆ่าเขามาก่อน สัตว์ที่ถูกเบียดเบียนถูกข่มเหงรังแก ก็เพราะในอดีตเคยไปเบียดเบียน ไปข่มเหงรังแกเขามาก่อน สัตว์ที่ถูกล่อลวงในปัจจุบันก็เพราะอดีตเคยไปล่อลวงเขามาก่อน คนที่ถูกโกงในปัจจุบันก็เพราะอดีตเคยไปคดโกงเขามาก่อน คนที่ถูกลงโทษถึงติดคุกติดตะรางโดยปัจจุบันไม่เคยกระทำผิดแต่อย่างใด ก็เพราะอดีตเคยลงโทษผู้ที่ไม่ได้กระทำผิดมาก่อน ครั้นมาในปัจจุบันชาตินี้จึงต้องได้รับผลแห่งการกระทำอย่างนั้นบ้าง นี่แหละท่านจึงกล่าวว่าเป็นความยุติธรรมอย่างยิ่งทั้งความยุติธรรมอย่างนี้ก็มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ คนที่กระทำผิดกระทำชั่วในปัจจุบันแต่ไม่ถูกกฎหมายลงโทษ ก็อย่าคิดว่า ตนไม่ต้องได้รับผลแห่งการกระทำอย่างนั้น สักวันหนึ่งผลแห่งการกระทำเช่นนั้นจะต้องลงโทษอย่างไม่ต้องสงสัย ส่วนจะลงโทษให้เห็นในปัจจุบันชาติ

หรืออนาคตชาติก็แล้วแต่น้ำหนักของกรรม ซึ่งจะขอกล่าวต่อไปในตอนหน้า

วิบากหรือผลของกรรมดังที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นหลักของการพิจารณาว่า โลกของเรานี้มีความยุติธรรมอย่างแน่นอน ทั้งยังเป็นความยุติธรรมทุก ๆ โลกด้วย ไม่จำกัดเฉพาะแต่โลกมนุษย์เท่านั้น

เมื่อเขียนมาถึงตรงนี้ ทำให้นึกถึงอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยเจ้าประคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังโฆสิตาราม จังหวัดธนบุรี ขึ้นมาได้

คือ เรื่องมีอยู่ว่า เช้าวันหนึ่ง มีพระภิกษุ ๒ รูปซึ่งอยู่ที่วัดระฆังนั้น เกิดวิวาทกันขึ้นก่อนที่จะออกไปบิณฑบาต ในสมัยนั้นการบิณฑบาตทางฝั่งธนบุรี ต้องใช้เรือพายไปตามคลองในสวน ก่อนที่พระท่านจะออกบิณฑบาต ก็มีพระองค์หนึ่งเอาด้ามพายไปตีศีรษะพระองค์หนึ่งเข้า พระองค์ที่ถูกตีไปฟ้องเจ้าประคุณสมเด็จ เจ้าประคุณสมเด็จก็ตัดสินว่า พระองค์ที่ถูกตีนั่นแหละไปตีเขาก่อน เขาจึงตีเอาให้บ้าง เพราะมีตัวอย่างที่ไหน ที่เราอยู่ดี ๆ จะมีคนเอาด้ามพายมาตีศีรษะได้ พระองค์ที่ถูกตีก็ยังยืนกรานอยู่ว่า ท่านไม่ได้ตีก่อน ท่านอยู่เฉย ๆ ก็มาตีท่านก่อน เจ้าประคุณสมเด็จก็ยังยืนยันว่า องค์ที่ถูกตีนั่นแหละไปตีเขาก่อน

เมื่อเจ้าประคุณสมเด็จยังยืนยันอย่างนั้นว่า พระองค์ที่ถูกตีศีรษะไปตีอีกองค์ก่อนตามเดิม พระองค์ที่ถูกตีศีรษะก็เสียใจร้องไห้ หาว่าสมเด็จไม่ยุติธรรม มีความลำเอียง เข้ากับพระองค์ที่ตีศีรษะท่าน

ท่านก็ไม่ยอมพยายามดันรนหาความยุติธรรมให้ได้ ปรากฏว่า พระภิกษุองค์ถูกติฟ้องไปทางพระเถระผู้ใหญ่คือ สมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) สมเด็จพระวันรัต ก็ตั้งให้ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ ซึ่งในสมัยนั้นท่านยังมีสมณศักดิ์เป็นพระเทพกวีอย่ ให้ระงับอธิกรณ์นี้เสียด้วยความยุติธรรม

เจ้าประคุณสมเด็จก็ยังคงยืนยันตามเดิมว่า พระองค์ที่ถูกตินั้นแหละไปติเขาก่อน องค์ที่ถูกตกยืนยันว่า ท่านไม่ได้ติ องค์นั้นมาติท่านก่อน ผลสุดท้ายเรื่องนี้กราบถึงสมเด็จพระวันรัตอีก สมเด็จพระวันรัตจึงถามเจ้าประคุณสมเด็จว่า เพราะเหตุใดจึงตัดสินว่า องค์ที่ถูกติศีรษะไปติองค์นั้นก่อน

เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ก็ให้เหตุผลว่า เนื่องจากผลกรรมแต่ปางก่อนที่พระองค์เคยติเขามาก่อน ผลกรรมจึงไม่ยุติลงตามสนองในชาตินี้อีก ด้วยการถูกติบ้าง เพราะชาติก่อนไปติเขามา ผลสุดท้ายสมเด็จพระวันรัตจึงต้องยอมด้วยเหตุผล แล้วกล่าวกับสมเด็จว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจงยุติกรรมอันนี้เสีย เจ้าประคุณสมเด็จจึงหาปัจจัยบางอย่างมาถวายให้พระองค์ที่ถูกติศีรษะเป็นการปลอบใจ แล้วก็กล่าวสอนพระทั้งสององค์นั้นว่า “ขอให้ท่านทั้งสองจงอโหสิกรรมให้แก่กันและกันเสียเถิด” เรื่องก็เป็นอันยุติลงด้วยดี โดยพระสองรูปนั้นท่านอโหสิกรรมต่อกัน และอยู่ต่อมาท่านก็สมาคมกันด้วยดีไม่มีความบาดหมางใจกันอีกต่อไป

อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ได้รับการตัดสินอย่างเป็นธรรมที่สุด และการตัดสินเช่นนี้แหละเป็นความยุติธรรมอย่างยิ่ง นี้เป็นความยุติธรรมที่แท้จริง ตามหลักของพระพุทธศาสนา

การพิจารณาถึงความยุติธรรมตามหลักธรรมนั้น จะต้องพิจารณาถึงอดีตชาติด้วย มิฉะนั้นเราจะไม่ทราบเลยว่า ความยุติธรรมนั้นคืออะไร มีจริงหรือไม่ เพราะชีวิตปัจจุบันเป็นผลมาแต่อดีต เรากระทำกรรมอะไรมาบ้างก็ไม่อาจทราบได้ แต่ก็พอจะพิจารณาได้อย่างละเอียดว่า ถ้าผลที่เราได้รับในปัจจุบัน ไม่ได้เกิดขึ้นจากเหตุปัจจุบัน ก็ต้องเป็นผลมาจากเหตุอดีตอย่างแน่นอน ที่จะเกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุนั้น เห็นท่าจะไม่มีแน่

ชีวิตของสรรพสัตว์ที่เกิดมาในโลกปัจจุบันนี้ จึงอยู่ในฐานะของผู้เกิดมาเพื่อชดใช้หนี้กรรมให้หมดไป ไม่ว่าชีวิตนั้นจะประสบต่อความทุกข์หรือความสุขก็ตาม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

สเจ ปุพฺเพ กตเหตุ สุขทุกฺขํ นิคจฺฉติ
โปราณกํ กตํ ปาปํ ตเมโส มุญฺจเต อิณํ

แปลว่า ถ้าบุคคลประสบสุขหรือทุกข์ เพราะบุญหรือบาปที่กระทำไว้แต่ปางก่อนเป็นเหตุ บุคคลนั้นชื่อว่าเปลื้องบาปเก่าที่ทำไว้ดุจเปลื้องหนี้ฉะนั้น

พุทธภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า อันความทุกข์หรือความสุขก็ตาม เป็นวิบากหรือผลของกรรมทั้งนั้น คนที่เกิดมามีความสุขสำราญใน

ปัจจุบัน ก็เพราะกุศลกรรมแต่อดีตส่งผล และเมื่อตนกำลังเสวยความสุขมากมายแค่ไหนก็ตาม นั่นเป็นการชดใช้กุศลกรรมแต่อดีตให้หมดไปตามลำดับ ถ้ากุศลกรรมแต่อดีตหมดลงเมื่อใด ชีวิตของเขาเหล่านั้นจะต้องเผชิญต่อความทุกข์ อันเป็นผลของกรรมชั่วต่อไป เพราะชีวิตของสรรพสัตว์ที่เวียนว่ายตายเกิดนั้น จะต้องประกอบกรรมทั้งดีและชั่วมาเป็นของคู่กัน เมื่อกรรมดีกำลังให้ผล กรรมชั่วก็หมดโอกาสที่จะให้ผล หรือเมื่อกรรมชั่วกำลังให้ผล กรรมดีก็หมดโอกาสที่จะให้ผล

ถ้าชีวิตกำลังเสวยความทุกข์อย่างแสนสาหัส ก็พึงทราบว่า เรากำลังชดใช้หนี้กรรมที่เป็นอกุศลให้หมดไป เมื่อหมดกรรมที่เป็นอกุศลแล้ว เราก็จะประสบต่อความสุขอันเป็นผลของกุศลกรรมอย่างแน่นอน คนที่เกิดมามีความสบายมีความสุขมาก ก็ไม่ควรประมาท เพราะผลกรรมดีกำลังหมดไปตามลำดับ ถ้าท่านไม่สร้างกุศลกรรมใหม่เพิ่มเติมแล้ว ชีวิตจะต้องประสบต่อความทุกข์ในบั้นปลายอย่างแน่นอน ตัวอย่างในปัจจุบันชาตินี้ให้เราเห็นมากมาย บางครอบครัวตอนต้นมีความสุขอย่างฟูมเฟือย แต่ตอนปลายกลับต้องเผชิญต่อความทุกข์ยากลำบากแสนสาหัสก็มี บางครอบครัวตอนต้นมีความทุกข์อย่างแสนสาหัส แต่ตอนปลายกลับมีความสุขสบายก็มี นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าความสุขความทุกข์นั้น เป็นการปลดเปลื้องหนี้ของกรรมในอดีต

แสนเสียดายชีวิตของบุคคลที่ฆ่าตัวตายเหลือเกิน ถ้าการคิดฆ่าตัวตายนั้นมิได้เป็นผลของกรรมแต่อดีต หมายความว่า คิดกระทำกรรมใหม่ในปัจจุบันนี้ เพราะตามหลักของกรรมนั้น คนเราจะมีความทุกข์ตลอดไปไม่ได้ วันหนึ่งความทุกข์ทั้งหลายแหล่มันจะต้องสิ้นสุดลง ถ้าเราไม่สร้างกรรมชั่วอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ขึ้นใหม่ในปัจจุบันชาตินี้ เหมือนคำพูดของกวีที่ว่า “เมื่อเมฆหมอกของพายุฝนหายไป ท้องนภาย่อมแจ่มใส” เบื้องหน้าของบุคคลที่กำลังมีความทุกข์ก็คือความสุขสดชื่นนั่นเอง เพียงแต่ให้ท่านอดทนต่อความทุกข์เหล่านั้นต่อไป อย่าท้อแท้ใจ พร้อมกันนั้นก็ใช้กาลเวลาอันเป็นทุกข์ของท่าน สร้างสรรค์คุณงามความดี อันเป็นกุศลกรรมอยู่เสมอ แล้วท่านจะต้องประสบต่อความสุขในเบื้องหน้าอย่างแน่นอน

พร้อมกันนี้ก็อดสงสารบุคคลที่เกิดมีความสุข แต่กำลังประกอบแต่กรรมชั่วอย่างประมาทมัวเมา ไม่สร้างสรรค์คุณงามความดีขึ้นใหม่เลย เพราะเมื่อกุศลกรรมแต่อดีตให้ผลหมดแล้ว เขาเหล่านั้นจะต้องเผชิญต่อความทุกข์ต่อไป เบื้องหน้าของชีวิตคนที่เป็นสุขเหมือนในยามที่ท้องนภาแจ่มใสปราศจากเมฆหมอกและพายุฝน แต่เบื้องหน้าของความแจ่มใสนี้ จะต้องเผชิญต่อมรสุมอย่างแน่นอน อันนี้เป็นกฎธรรมดาของธรรมชาติ กรรมก็เช่นเดียวกันย่อมเป็นไปไม่ต่างจากธรรมชาติดอก ทุกคนจึงควรพิจารณาถึงกฎแห่งความจริงของชีวิตอย่างนี้ เพราะการเกิดมาของชีวิตนั้น เป็นการปลดเปลื้องหนี้กรรม

แต่อดีต

ตราบใดที่นามรูปยังมีการเกิด การตั้งอยู่และดับไปไม่มีที่สิ้นสุดดุจกระแสน้ำหรือดวงประทีปเช่นนี้ ทุกชีวิตจะต้องเป็นไปตามกรรมลิขิตทั้งนั้น จึงควรกระทำกรรมที่ดี ที่เป็นกุศลเพื่อผลคือความสุข และจงงดเว้นจากกรรมที่ไม่ดี เป็นอกุศล อันจะเป็นผลให้ได้รับความทุกข์นั้นเสีย ชีวิตแห่งการท่องเที่ยวไปมาในวัฏฏสาครนี้ก็จะมีความทุกข์น้อยลงจนกว่าจะบรรลุถึงซึ่งความยุติกรรมด้วยการบรรลุถึงมรรคผลนิพพาน อันเป็นแดนเกษมจากโยคะทั้งปวง

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจะต้องประสบต่อความยุติธรรมด้วยกันทั้งนั้น ความทุกข์ความสุขที่เราได้รับกันอยู่เสมอนี้ เป็นความยุติธรรมแล้ว ฉะนั้น จึงไม่จำเป็นที่จะต้องไปแสวงหาความยุติธรรมภายนอกหรือจากผู้อื่น ท่านประธานาธิบดี ลินคอล์น และท่านประธานาธิบดีเคนเนดี ทั้งสองท่านนี้ ต้องจบชีวิตลงในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงกฎของกรรมเด่นชัดขึ้น ท่านประธานาธิบดีลินคอล์น ในอดีตอาจจะเป็นเคนเนดีในปัจจุบันก็ได้ใครจะรู้ เพราะตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงกฎแห่งการเวียน-ว่ายตายเกิด ตามหลักที่มีมาในชาดกนั่นเอง

ท่านทั้งสองอาจจะเคยฆ่าชีวิตของผู้อื่นมาแล้วในอดีตชาติ ตนเองจึงต้องถูกฆ่าอย่างนี้บ้าง และจะเป็นจำนวนชาติเท่าไรนั้น เราไม่สามารถที่จะทราบได้ จอนท์ วิลกิส บูธ ผู้ฆ่าลินคอล์น ลีฮาวี ออส-

วอลด์ ผู้ฆ่าเคนเน็ด บุคคลเหล่านี้จะต้องเป็นคู่เวร คู่กรรมกันมาอย่างแน่นอน เพราะทั้งสองไม่เคยรู้จักมักคุ้นกันมาก่อน ท่านประธานาธิบดีทั้งสองก็ไม่เคยไปสร้างความเดือดร้อนอะไรให้คนทั้งสองในปัจจุบันชาตินี้เลย ท่านทั้งสองอุทิศชีวิตเพื่อมนุษย์ชาติอย่างแท้จริง แต่ก็ต้องถูกคนใจบาปหยาบช้าลอบสังหาร และทั้งจอนท์ วิลกิส บูธ ลีฮาวี ออสวอลด์ ก็ต้องถูกกรรมตามสนองด้วยการถูกสังหารก่อนนำตัวขึ้นศาล เพื่อให้ศาลตัดสินอย่างยุติธรรม กรรมวิบากคือผลของกรรมก็ตัดสินไปแล้วอย่างยุติธรรมที่สุด

ในสมัยพุทธกาลก็เคยมีเหตุการณ์คล้ายคลึงกันนี้เกิดขึ้นเหมือนกัน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่าเป็นความยุติธรรมแล้วคือ ในสมัยที่พระโมคคัลลานะถูกโจรฆ่าตาย ท่านสาธุชนทั้งหลายส่วนมาก ก็คงจะรู้จักพระอรหันตสาวกผู้นี้ได้ดี เพราะเป็นอัครสาวกฝ่ายขวาเลิศในทางมิฤทธิ์ไม่มีสาวกองค์ใดเสมอเหมือน สามารถเหาะเหิรเดินอากาศได้ หายตัวได้ ดำดินได้ ทำได้สารพัดอย่าง แต่ท่านผู้นี้กลับต้องตาย เพราะถูกโจรฆ่า การตายของท่านจึงได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากมาย ทั้งพระภิกษุและคฤหัสถ์ วิจารณ์กันว่าพระโมคคัลลานะมรณะไม่สมกับอัตภาพของตนเลย ไม่น่าจะตายในลักษณะเช่นนี้เลย

พระพุทธองค์ทรงทราบการสนทนาวิจารณ์กันเช่นนั้น จึงตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะมิใช่ว่าจะมรณภาพไม่สมควรแก่

อัตภาพนี้เท่านั้น การมรณภาพของเธอ สมควรแท้แก่กรรมที่เธอก่อมาแต่กาลก่อน

ภิกษุทั้งหลายจึงทูลตามถึงบุรพกรรมของพระโมคคัลลานะ พระพุทธองค์จึงตรัสถึงกรรมในอดีตของพระโมคคัลลานะว่า ในอดีตนั้น พระโมคคัลลานะ มีมารดาบิดาผู้แก่เฒ่า และได้ปรนนิบัติท่านทั้งสองด้วยความกตัญญูกตเวที อยู่ต่อมามารดาบิดาก็หาภรรยามาให้คนหนึ่ง ครั้งแรกก็ไม่เต็มใจที่จะมีภรรยา เพราะตนเองจะอยู่เลี้ยงดูมารดาบิดาเสียก่อน ส่วนมารดาบิดาก็ประสงค์จะให้ลูกชายมีภรรยาเป็นผั่งเป็นฝาไปเสียที จึงหาภรรยามาให้

เมื่อได้ภรรยามาอยู่ร่วมบ้านเดียวกันกับมารดาบิดา เพียง ๓ วันเท่านั้น ภรรยาก็บ่นว่ารำคาญ มารดาบิดาทั้งสองซึ่งตาบอดเหลือเกิน เพราะคนทั้งสองทำให้บ้านช่องรกรุงรัง แล้วก็ติเตียนมารดาบิดาทั้งสองของสามีให้สามีฟัง เมื่อสามีเดินทางออกไปทำงานนอกบ้าน นางก็แกล้งเอาก้านปอ เอาปอ ฟองข้าวยาคู ไปเรี่ยรายเสียทั่วบ้าน เมื่อสามีกลับมานางก็ฟ้องบอกว่าเพราะคนทั้งสองซึ่งตาบอดทำให้รกสกปรก ฉันไม่อาจสามารถจะอยู่ร่วมกับคนทั้งสองได้

ในขณะนั้น พระโมคคัลลานะกำลังหลงภรรยาอยู่ ก็หวังจะเอาใจภรรยาของตน จึงวางแผนฆ่ามารดาบิดาของตน วันหนึ่งก็วางแผนฆ่าทันที ครั้งแรกก็เชิญให้มารดาบิดาบริโภคอาหารจนอิ่มหนำสำราญ แล้วก็บอกว่าวันนี้จะพาคุณแม่และคุณพ่อไปหาญาติ เมื่อมารดาบิดา

ขึ้นเกวียนเรียบร้อยแล้ว ก็ออกเดินทาง เมื่อเกวียนเดินไปในระหว่างทางซึ่งจะต้องผ่านป่า พระโมคคัลลานะก็บอกกับพ่อว่า ถึงกลางดงแล้วในที่นี้มีโจรชุกชุมมาก จึงให้พ่อซึ่งตาบอดถือเชือกไว้ แล้วตนเองก็แกล้งร้องเป็นเสียงโจรมาปล้น สองคนตายายมีความรักห่วงใยในลูกมาก ก็ตะโกนบอกให้ลูกหนีเอารอดไปเสีย ไม่ต้องห่วงพ่อและแม่เพราะแก่แล้ว ถึงตายก็ไม่เสียดายชีวิต ขอให้ลูกหนีไปเถิด ผลสุดท้ายสองตายายก็ถูกลูกชายทุบตีศีรษะจนตาย ครั้นฆ่ามารดาบิดาตายแล้วก็ทิ้งศพไว้ในป่า

ด้วยผลกรรมที่พระโมคคัลลานะ ฆ่าแม่และพ่อของตน ต้องตกนรกหมดไหม้หลายแสนปี ครั้นพ้นจากนรกแล้ว ยังต้องเกิดมาถูกเขาฆ่าด้วยการทุบตีอย่างแหลกเหลวถึง ๑๐๐ ครั้งหรือร้อยชาติ ฉะนั้น การตายของเธอ เป็นการสมควรแก่กรรมที่กระทำมาแล้ว

คือแทนที่พระพุทธองค์จะเรียกร้องขอความยุติธรรมจากทางบ้านเมือง ซึ่งมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นประมุข แต่กลับทรงปรารภว่า สมควรแก่กรรมของเธอแล้ว แต่ถึงกระนั้นทางฝ่ายบ้านเมืองก็ไม่นิ่งนอนใจ พระเจ้าอชาตศัตรูส่งสายลับออกสืบเป็นจำนวนมาก เพื่อควานหาว่าใครเป็นผู้ฆ่าพระโมคคัลลานะ ผลสุดท้ายก็ทราบจากสายลับว่า ได้มีพวกเดียรถีย์คือนักบวชนอกพระพุทธศาสนาเสื่อมจากลาภสักการะ พวกเดียรถีย์จึงปรึกษากันว่า เพราะพระโมคคัลลานะเป็นกำลังอันสำคัญของ

พระสมณโคดม ที่ปลูกศรัทธาให้คนไปเลื่อมใสกันมากด้วยอิทธิฤทธิ์ของท่าน ฉะนั้น จึงควรกำจัดพระโมคคัลลานะคนสำคัญเสียก่อน คณะของตนจะได้มีลาภสักการะมากขึ้น

เมื่อปรึกษากันเช่นนั้น จึงไปว่าจ้างให้พวกโจรฆ่า ครั้งแรกพระโมคคัลลานะท่านทราบและก็หนีเล็ดรอดไปได้ด้วยอิทธิฤทธิ์ของท่านทุกครั้ง แต่ก็ปรากฏว่าพวกโจรเหล่านั้นไม่ละความพยาพยามที่จะสังหารชีวิตท่าน ท่านจึงระลึกถึงกรรมในอดีตชาติได้ว่ากำลังตามสนองผลท่านอย่างหลีกหนีไม่พ้น ถึงจะเป็นพระอรหันต์แล้วก็ตาม เพราะกรรมนั้นเป็นอดีตและเป็นอนันตริยกรรมด้วย ท่านจึงไม่หลบหนี ท่านจึงเข้าอภิญญาประสานกระดูกที่ถูกโจรทุบเสียแหลกเหลวแล้วเหาะไปเฝ้าพระบรมศาสดาขอทูลลาดับขันธปรินิพพานยังกาฬสิลา

ก่อนที่ท่านจะปรินิพพานพระพุทธองค์ก็ให้ท่านแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ทอดพระเนตรอีกเป็นครั้งสุดท้ายเหมือนกับพระสารีบุตร เพราะทั้งสองเป็นอัครสาวก

อยู่ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูก็จับโจรที่ฆ่าพระโมคคัลลานะได้หมด แล้วสั่งให้ลงโทษโจรเหล่านั้นอย่างหนักอีกเช่นกัน ,โดยจับพวกเดียรถีย์และโจรฝังลงในหลุมทั้งเป็นประมาณแค่สะดือ แล้วเอาฟางกลบ เมื่อกลบแล้วก็เอาไฟเผาจนตาย เมื่อเผาเสร็จแล้วก็สั่งให้เอาไถเหล็กไถอีกครั้งหนึ่งจนศพขาดเป็นท่อน ๆ แล้วสั่งจับเอาโจรผู้เป็นหัวหน้าลงมือฆ่าเสียบด้วยหลาวสี่คน

พระพุทธองค์ทรงตรัสอีกว่า พวกเดียรถีย์ และโจรเหล่านั้น ได้ประทุษร้ายต่อบุตรของเราผู้ไม่ได้ประทุษร้ายตอบ ก็ได้ตายอย่างเหมาะสมกับกรรมของตนแล้วเหมือนกัน เพราะกรรมย่อมสนองกรรม เช่นนี้ แล้วพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

บุคคลที่ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ได้ประทุษร้ายตอบ ย่อมถึงความพินาศฉิบหายด้วยเหตุ ๑๐ ประการอย่างแน่นอน คือ

๑. ย่อมถึงเวทนาอันเผ็ดร้อนอย่างแรงกล้า คือจะถูกโรคชนิดใดชนิดหนึ่งเสียดแทงให้เกิดความเจ็บปวด

๒. จะต้องประสบต่อความเสื่อมจากทรัพย์สมบัติอย่างมหาศาล ที่ตนเองแสวงหามาได้โดยยาก

๓. จะต้องถูกผ่าตัด สรีระกายจะต้องแตกออกไปด้วยการถูกผ่าอย่างใดอย่างหนึ่ง

๔. จะต้องได้รับความอาพาธอย่างหนักด้วยโรคเรื้อนประจำกาย หรือโรคอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทรมานร่างกาย

๕. จะต้องได้รับความฟุ้งซ่านทางจิตใจ จนถึงวิกลจริต ถ้าไม่ถึงวิกลจริตก็หาความสบายไม่ได้ จิตใจจะต้องกระวนกระวายอยู่เสมอ

๖. จะต้องประสบต่อความขัดข้องแห่งพระราชาคือจะถูกถอดยศ ถอดตำแหน่ง ในหน้าที่ราชการต่าง ๆ

๗. จะต้องถูกกล่าวตู่ ถูกประณามอย่างร้ายแรงที่สุดจาก

บุคคลที่เป็นบัณฑิต

๘. จะต้องประสบต่อความย่อยยับจากเครือญาติ มิตรทั้งหลาย จะตีตนออกห่าง ญาติจะตัดสัมพันธไมตรี มิตรจะตัดสัมพันธไมตรี

๙. จะต้องได้รับความย่อยยับจากโภคะทั้งหลาย จะพบกับความวิบัติจากทรัพย์สมบัติที่ตนมีอยู่

๑๐. ไฟจะไหม้บ้านเรือน ทรัพย์สมบัติจะต้องถูกไฟเผาผลาญ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงซึ่งนรก

กฎของกรรมเหล่านี้ ผู้กระทำกรรมทุกคน จะต้องประสบอย่างแน่นอน จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ฉะนั้นบางคนเมื่อกรรมยังไม่สนองผล ผู้กระทำกรรมชั่วย่อมประมาทร่าเริงยินดี แต่เมื่อใดกรรมชั่วเหล่านั้นสนองผล ผู้กระทำกรรมชั่วจะรู้สึกเป็นทุกข์เดือดร้อนทันที ผู้กระทำความดีก็เช่นกัน บางครั้งกรรมดีให้ผลช้าไป ก็อาจจะเกิดความเข้าใจผิดคิดว่าผลแห่งการกระทำกรรมดีไม่มี แล้วก็เลิกละจากกรรมอันดีนั้นไปเสียอย่างน่าเสียดาย

กรรมให้ผลได้อย่างไร

ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า กรรมนั้นคือตัวเจตนาเจตสิก ธรรมชาติของเจตสิกนั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมดับเป็นธรรมดา เมื่อเป็นเช่นนี้ การกระทำกรรมจะให้ผลได้อย่างไรกัน เพราะตัวกรรมก็ดับไปแล้ว ไม่มีอะไรเหลืออยู่ ข้อนี้จะต้องศึกษาถึงสภาวะของเจตสิกอัน

เป็นตัวกรรมนี้เสียก่อนว่า ทำหน้าที่อย่างไร ผลกรรมจึงปรากฏขึ้นมาได้ไม่สูญหายไปตามสภาพของสังขตธรรมนั้น เจตนาเจตสิกนี้ทำหน้าที่สองอย่าง ทางธรรมเรียกว่า “สัวิธานกิจจ” และ “พิชนิธานกิจจ”

คำว่า “สัวิธานกิจจ” นั้น หมายความว่า ทำหน้าที่ปรุงแต่งหรือจัดแต่ง หรือจัดแจงให้สำเร็จกิจในระหว่างการเกิดขึ้นพร้อมกันกับสัมปยุตตธรรม คือธรรมที่เกิดร่วมกัน แล้วจึงเกิดการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจขึ้น บางแห่งเรียกว่า สังขาร แต่ไม่ใช่หมายถึงสังขารคือร่างกาย ท่านหมายถึงการปรุงแต่ง เพราะเจตสิกดวงนี้ ปรุงแต่งจิตของเราให้กระทำกรรมดีและชั่วขึ้น

คำว่า “พิชนิธานกิจจ” นั้น หมายความว่าทำหน้าที่เพาะพิชพันธุ์ไว้ เหมือนยางในเมล็ดพืช คือเมื่อกุศลเจตนาอกุศลเจตนาเกิดขึ้นพร้อมกับจิตและดับไปพร้อมกับจิตแล้วก็ตาม แต่เจตนาอันเป็นตัวกรรมนี้ ก็ยังมีอำนาจส่งผลให้ปรากฏเกิดขึ้นในภายหลังอีกที่เรียกว่ากุศลกรรมและอกุศลกรรม ที่เกิดในกุศลจิตอกุศลจิต

ผลที่จะเกิดในอนาคตนั้นก็เกิดในขณะต่างกันในเวลาต่างกัน ท่านเรียกกรรมที่ทำหน้าที่อย่างนี้ว่า “นานักขณิกกรรม” แปลว่ากรรมที่เกิดในขณะต่างกัน นานักขณิกกรรมที่เป็นปัจจัยก็เกิดในขณะหนึ่ง นานักขณิกกรรมที่เป็นปัจจุบันก็เกิดในขณะหนึ่ง เช่น เมื่อนานักขณิกกรรมเกิดขึ้นเป็นปัจจัย คือให้เกิดเป็นกรรมแล้วดับไป แต่การดับไป

ของกรรมนี้ยังส่งผลให้เกิดขึ้นในภายหน้าได้อีก ผลภายหน้านั้นอาจจะเป็นชาตินี้ก็ได้ชาติหน้าก็ได้ แล้วแต่น้ำหนักของกรรมหรือเหตุปัจจัย ฉะนั้น การกระทำกรรมดีกรรมชั่วก็ตาม บางทีเหตุปัจจัยยังไม่สมบูรณ์ กรรมนั้นก็ยังไม่ปรากฏ เหตุที่จะให้กรรมปรากฏผลนั้น ท่านแสดงไว้ดังนี้ คือ

๑. กาล คือ กาลเวลา กาลเวลานี้มีสองอย่างคือ “กาลวิบัติ” และ “กาลสัมบัติ” คำว่า กาลวิบัติ นั้น หมายความว่า กาลเวลานั้นวิบัติ วิบัติอย่างไร ท่านอธิบายว่า ในกาลใดเรามีผู้นำหรือประมุขเป็นมิจฉาทิฏฐิ ในกาลนั้นพระพุทธศาสนาก็เสื่อมสิ้นไป กาลเวลานี้แหละเรียกว่ากาลวิบัติ

คำว่า กาลสัมบัติ นั้น หมายความว่า ในกาลเช่นนั้น เรามีผู้นำหรือประมุข เป็นสัมมาทิฏฐิ คือมีความเห็นตรง เห็นถูก ทั้งในกาลนั้น พระพุทธศาสนาก็ยังมีอยู่ ไม่เสื่อมไปจากโลก กาลนั้นเรียกว่ากาลสัมบัติ

คนที่กระทำกรรมดี แต่ความดีไม่ปรากฏก็เพราะไปทำผิดกาลเวลา คือไปทำในกาลที่วิบัติ ใครเล่าจะเห็นคุณค่าของความดี เพราะผู้ที่เป็นหลักหรือเป็นฐานรองรับความดีของเราไม่มีเสียแล้ว ความดีจะปรากฏได้อย่างไร เหมือนเพชรอันล้ำค่าแต่ปราศจากเรือนแหวนรองรับเสียแล้ว จะส่งประกายให้ปรากฏได้อย่างไร การสร้างความดีโดยไม่มีฐานรองรับ คือประมุขผู้เห็นคุณค่าในความดีแล้ว ความดีที่กระทำก็หมดความหมาย

ไป มิหนำซ้ำกลับเป็นโทษเสียอีก ซึ่งมีปรากฏอยู่ในยุคปัจจุบันมากมาย เช่นในกองหนึ่งหัวหน้ากองมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ในทางที่ผิดด้วยการฉ้อราษฎร์บังหลวง แต่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ไม่ร่วมมือด้วย ผลสุดท้ายผู้นั้นจะต้องเดือดร้อน อาจจะถูกย้ายหรือถูกกดเงินเดือนก็ได้ เพราะทำให้เจ้านายเขม่น คนซื่อสัตย์จึงทำงานอยู่กับคนโกงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะบ่นว่า ทำดีไม่เห็นได้ดี กลับมีโทษ แล้วเราจะโทษใคร เพราะในขณะที่เรากระทำกรรมดีนั้น เป็นกาลวิบัติ

ในกาลเวลาที่วิบัติเช่นนี้ จึงเป็นผลดีของผู้กระทำกรรมชั่ว คนชั่วจะได้รับการยกย่องจากหัวหน้า หรือผู้บังคับบัญชาไปชั่วขณะหนึ่ง แต่ถ้าเมื่อใดกาลเวลานั้นเป็น “กาลสมบัติ” ผู้กระทำกรรมดีกรรมดีย่อมปรากฏให้เห็นผลทันตาทันทีเพราะมีหัวหน้าหรือผู้นำเป็นสัมมาทิฏฐิ กาลนั้นก็มีพระพุทธศาสนาด้วย แต่ในกาลที่เป็นสมบัตินี้ ผู้ที่กระทำชั่วจะกระทำผิดอย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องได้รับผลจากการกระทำทันที กาลเวลาจึงเป็นสิ่งแวดล้อมข้อหนึ่งที่เราผู้หวังจะสร้างแต่กรรมดีควรพิจารณาด้วย ว่าสมควรแก่กาลเวลาหรือไม่ ข้อนี้บางท่านอาจจะค้านในใจก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงจะขอปรับความเข้าใจในตอนนี้เสียก่อน เพราะตามหลักของพระธรรมคุณนั้น มีคำหนึ่งคือ “อกาลิโก” แปลว่า ไม่มีกาลเวลา

คำว่า “อกาลิโก” นี้ ไม่ใช่หมายถึงกระทำกรรมดีได้ทุกเวลา แต่ท่านหมายถึงการสร้างกุศลหรือกระทำกรรมดี จนได้บรรลุถึง

294.308 พ.30 ส. 4943 เล่ม
ก 672 ก

อริยมรรคอันเป็นส่วนโลกุตตระ ในขณะที่จิตอันเป็นอริยมรรคเกิดขึ้น ทำลายกิเลสนั้น เมื่ออริยมรรคจิตดับลงแล้ว อริยผลจิตก็เกิดต่อทันที ในระหว่างอริยมรรคเกิดและอริยผลเกิดนั้น จึงไม่มีกาลเวลาเป็น "อกาลิกธรรม" ไป ธรรมคุณบทนี้ท่านมุ่งหมายเอาธรรมอันเป็นส่วนโลกุตตระเท่านั้น ฉะนั้น การสร้างกรรมดีตามวิสัยของปุถุชน จึงต้องหมั่นพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน เพื่อป้องกันความเดือดร้อนใจภายหลัง

๒. **คติ** ได้แก่ที่ไปเกิด มีสองอย่างเช่นเดียวกัน คือ คติสมบัติ และคติวิบัติ คำว่า คติสมบัตินั้น หมายถึงการได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เทวดา พรหม คำว่า คติวิบัตินั้น หมายถึงที่ไปเกิดไม่ดี ได้แก่ การเกิดเป็นอบายสัตว์ อันมีนรก เปรต อสุรกาย เดียรัจฉาน บุคคลที่มีคติสมบัติก็สร้างกรรมดีได้ กรรมดีย่อมให้ผลในปัจจุบัน บุคคลที่เกิดในคติวิบัติก็ไม่อาจจะสร้างกรรมดีให้เกิดมรรคเกิดผลได้ คนที่เกิดในคติสมบัติถึงจะสร้างกรรมชั่วมากมายแค่ไหน แต่ถ้าคติยังเป็นสมบัติรักษาเขาอยู่ ผลแห่งกรรมชั่วก็ยังไม่อาจจะให้ผลได้ ตัวอย่างเช่นมนุษย์เรานี้ ถึงแม้เราจะสร้างกรรมชั่วมากมายแค่ไหน แต่ถ้ายังไม่ตายยังเป็นมนุษย์อยู่อย่างนี้ ผลแห่งกรรมชั่วก็ยังไม่อาจจะปรากฏผลเต็มที่ได้ แต่เมื่อใดตายจากมนุษย์ไปแล้วพ้นจากคติที่ดี จะต้องไปเกิดในคติที่ไม่ดี อันมีทุคติเป็นต้น นั่นแหละกรรมชั่วที่ตนกระทำไว้ในคติที่เป็นมนุษย์ ก็จักให้ผลอย่างแสนสาหัส คนทำกรรมดีในคติที่ดี ความดี

จึงเกิดผล คนทำกรรมดีในคดีที่ชั่วความดีก็ไม่ปรากฏผล คนที่กระทำกรรมชั่วในคดีที่ดี ความชั่วก็ไม่ปรากฏผล คนกระทำความชั่วในคดีที่ชั่วนั่นแหละกรรมชั่วจึงจะปรากฏผล

หรืออีกนัยหนึ่ง คนที่มีอำนาจอิทธิพลมาก ถึงจะกระทำผิดแค่ไหนก็ไม่ปรากฏว่าเป็นคนผิดไปได้ แต่ถ้าเมื่อใดตนเองเสื่อมอำนาจเสื่อมอิทธิพล ความชั่วที่ตนได้เคยกระทำจะปรากฏผลทันที มีตัวอย่างให้พิจารณามากมายในปัจจุบัน บางท่านในสมัยยังมีอำนาจ มีตำแหน่งหน้าที่ก็ไม่เคยปรากฏว่า จะมีความผิดอะไร หรือไปทำผิดอะไร แต่พอเสื่อมอำนาจลง ก็เกิดเป็นข่าวขึ้นมาทันทีว่า ทำผิดอย่างโน้นอย่างนี้เป็นต้น คนโบราณท่านว่า “น้ำขึ้นตอหาย น้ำตายตอผุด”

๓. **อุปธิ** ได้แก่อวัยวะใหญ่น้อยทั้งหมด มีสองอย่างเหมือนกัน คือ **อุปธิสมบัติและอุปธิวิบัติ** คำว่า อุปธิสมบัตินั้น หมายถึงเกิดมามีอวัยวะสมบูรณ์ดีทุกประการ รูปทรงสัณฐานก็สวยงาม อุปธิวิบัติ หมายถึงอวัยวะไม่สมบูรณ์ พิกลพิการ รูปทรงสัณฐานก็ไม่สวยงาม คนที่มีอุปธิเป็นสมบัตินั้น ย่อมกระทำกรรมดีได้อย่างเต็มที่ และย่อมได้รับผลแห่งกรรมดีอย่างแน่นอน บางคนที่มีอุปธิดีมาก ๆ ไม่ต้องทำอะไรเลย แต่ก็ได้ดีอย่างน่าอิสสา เช่นคนที่มีรูปร่างสวยงาม ใครเห็นก็อยากจะอุปฐากอุปถัมภ์ อยากปลูกบ้านให้อยู่ อยากซื้อรถให้ขี่เป็นต้น เลขานุการินีบางคนรูปร่างสวยงาม ก็ไม่ต้องทำอะไรมากให้เหนื่อยเป็นที่สงสารของผู้จัดการ เพียงแต่นั่งยิ้มกับผู้จัดการหรือผู้บังคับบัญชาก็พอ

แล้ว บีหนึ่งเงินเดือนขึนหลายขั้น
ส่วนคนทีมีรูปร่างไม่สวย แต่ขยันขันแข็งในหน้าทีการงาน
บางทีตั้งหลายบีเงินเดือนก็ยังไม่ได้ขึน ทังยังไม่มีใครสนใจอีก น่าน้อยใจ
เหลือเกิน ทีเป็นเช่นนีเพราะอุปธิวิบัตินันเอง หรือบางคนอยากจะ
สร้างกรรมดีแต่ร่างกายพิการไม่อำนวย ก็ไม่อาจสามารถสร้างกรรม
ดีให้เกิดผลได้

๔. **ปโยค** ได้แก่ความเพียร มีสองอย่าง คือ **ปโยคสมบัติ และปโยควิบัติ** คำว่าปโยคสมบัตินั้น หมายถึงใช้ความเพียรในการสร้างกรรมดีในทางทีถูก ทังทางกาย ทางวาจาและทางใจ ความเพียรนันไม่ผิดกฎหมายของทางบ้านเมือง ไม่ผิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ไม่ผิดวัฒนธรรมและประเพณี ความเพียรทีกระทำกรรมดีก็เกิดผล เพราะเป็นปโยคสมบัติ

คำว่า ปโยควิบัตินัน หมายถึงใช้ความเพียรสร้างกรรมดีในทางทีผิด เช่นบางคนก็มีเจตนาสร้างกรรมดี แต่ว่าความพยายามสร้างความดีของตนนัน ผิดต่อกฎหมายทางบ้านเมือง ผิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผิดวัฒนธรรมและประเพณีในสังคม ความดีทีทำก็ไม่เกิดผลดังนีเป็นต้น

ฉะนัน การกระทำไม่ว่าจะดีหรือชั่ว กรรมนันจะให้ผลในปัจจุบันนีให้เห็นเด่นชัด ก็ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมทัง ๔ ประการดังกล่าวมานีเป็นประการสำคัญ การกระทำกรรมดีจึงต้องได้ดี ถ้าการ

สร้างกรรมดีนั้น ถูกกาล ถูกสถานที่ มีความสามารถ ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดหลักศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ความดีก็เกิดผล ถ้าผิดจากหลักเหล่านี้ ผู้ทำกรรมดีก็อาจเดือดร้อนในปัจจุบันนี้ได้ แต่กรรมดีที่กระทำนั้นย่อมมีผลอยู่อย่างแน่นอน ต้องได้รับในอนาคตแน่

เมื่อกรรมดีก็ตาม กรรมชั่วก็ตาม ย่อมมีผลสนองเช่นนี้ ทุกคนจึงควรมุ่งหน้าประกอบแต่กรรมดีละเว้นจากกรรมชั่ว เวรทั้งหลายก็ย่อมจะระงับไปได้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

"ใจของผู้ใด ยินดีในความไม่เบียดเบียนตลอดวันตลอดคืนทั้งสิ้น เป็นใจประกอบด้วยเมตตา เวรย่อมไม่มีแก่ผู้นั้นกับใครๆ"

กรรมทั้งหลายจะยุติลงได้ก็คือการละเว้นจากบาปทั้งมวล ด้วยการบรรลุถึงซึ่งอริยภูมิขั้นอรหันต์ กรรมจึงจะยุติลงได้ เพราะพระอรหันต์นั้น จะกระทำกรรมดีสักปานใดก็ตาม ย่อมจะไม่ได้รับผลแห่งกรรมดีนั้นอีกแล้ว เพราะภพชาติของพระอรหันต์ท่านสิ้นสุดลง ไม่มีการเกิดใหม่อีกต่อไป การกระทำจึงเป็นแต่กิริยาเท่านั้น ส่วนกรรมวิบากอันเกิดแต่อดีตกรรมนั้น แม้พระอรหันต์ยังหนีไม่พ้น เพราะรูปนามของท่านยังมีอยู่

เราจะเห็นได้แล้วว่า กรรมชั่วที่กระทำลงไปนั้น ย่อมให้ผลยาวนานตราบเท่าพระนิพพาน พระเจ้าทีฆิติ จึงตรัสสอนแก่ทีฆาวุราชกุมารว่า "พ่อทีฆาวุ เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว เจ้าอย่าเห็นแก่สั้น" "เวร

ทั้งหลายย่อมไม่ระงับเพราะเวรเลย แต่ย่อมระงับได้เพราะการไม่จองเวร”

คำว่า อย่าเห็นแก่ยาว หมายความว่า อย่าจองเวรกันยืดเยื้อ อย่าฝูกพยาบาทแกกนนาน

คำว่า อย่าเห็นแก่สั้น หมายความว่า อย่าแตกร้าวจากมิตรเร็วนัก

โอวาทของพระเจ้าทีฆตีนี้ สมด้วยพระพุทธวจนะ ที่พระพุทธองค์ตรัสท่ามกลางสงฆ์ ณ นครโกสัมพีว่า

“ภิกษุผู้มีเสียงดังเป็นเสียงเดียวกัน จะได้สำคัญตัวว่าเป็นพาล ไม่มีเลยสักรูปเดียว ยิ่งเมื่อสงฆ์แตกกัน ก็ไม่ได้สำคัญเหตุอื่น เพราะภิกษุทั้งหลายลืมสติ สำคัญตัวว่าเป็นบัณฑิต ช่างพูด เจ้าคารม พูดไปตามที่ตนปรารถนาจะยื่นปากพูด ไม่รู้สึกว่า ความทะเลาะเป็นเหตุชักพาไป”

“ก็คนเหล่าใดจองเวรไว้ว่า คนโน้นด่าเรา ตีเรา ชนะเรา ได้ลักสิ่งของ ๆ เราไป เวรของคนเหล่านั้นย่อมไม่สงบ ส่วนคนเหล่าใดไม่จองเวรไว้ว่า คนโน้นด่าเรา ตีเรา ชนะเรา ได้ลักสิ่งของ ๆ เราไป เวรของคนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ”

“แต่ไหนแต่ไรมา เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับเพราะเวรเลย แต่ย่อมระงับเพราะไม่จองเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า”

“ก็คนเหล่าอื่นไม่รู้สึกว่า พวกเรากำลังยับเยิน ณ ท่ามกลาง

สงฆ์นี้ ส่วนคนเหล่าใดในท่ามกลางสงฆ์นั้น รู้สึก เพราะความรู้สึกของคนเหล่านั้น ความหมายมั่นย่อมระงับ”

“คนเหล่าใดบั่นกระดูก ผลาญชีวิต ลักทรัพย์ คือ โคและม้า คนเหล่านั้นพึงช่วงชิงแว่นแคว้นกัน ก็ยังคบหาสมาคมกันได้ เหตุไฉนพวกเธอจึงคบหาสมาคมกันไม่ได้เล่า”

“ถ้าบุคคลพึงได้สหายที่มีปัญญา เที่ยวไปด้วยกัน เป็นนักปราชญ์ คอยช่วยเหลือกัน เขาย่อมครอบงำอันตรายเสียได้ เธอพึงพอใจมีสติเที่ยวไปกับสหายนั้น ถ้าไม่ได้สหายที่มีปัญญา เที่ยวไปด้วยกัน เป็นนักปราชญ์ คอยช่วยเหลือกัน เธอพึงเที่ยวไปคนเดียว ดุจพระราชาทรงสละแว่นแคว้น คือราชอาณาจักร และดุจช้างมาตังคะละฝูงเที่ยวไปในป่าฉะนั้น การเที่ยวไปคนเดียวดีกว่า เพราะคุณเครื่องเป็นสหายไม่มีในคนพาล พึงเที่ยวไปคนเดียว และไม่พึงทำบาป ดุจช้างมาตังคะ มีความขวนขวายน้อย เที่ยวไปในป่าแต่ลำพังฉะนั้น”

ปาฐกถาเรื่อง "พัฒนาการทางจิต"

แสดง ณ ศาลาอเมริกัน

วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๐๕

ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มาปาฐกถา ณ ศาลาอเมริกันแห่งนี้ ด้วยการอาราธนาจากมิสดูราดี ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ ณ ศาลาอเมริกันนี้ ด้วยความร่วมมือกับพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย และในวันนี้ก็ได้มี คุณเอี่ยม สังขวาสี ซึ่งเป็นอุปนายกมาเป็นประธานในการปาฐกถานัดนี้ด้วย วันนี้ข้าพเจ้าจะพูดเรื่องพัฒนาการทางจิต ท่านสาธุชนทั้งหลาย คงจะได้ยินได้ฟังกันอยู่ทุกวันว่ารัฐบาลนี้ต้องพัฒนาการประเทศชาติ ตลอดจนคำว่าพัฒนาการอื่นอีก เป็นต้นว่า พัฒนาการเศรษฐกิจ พัฒนาการท้องถิ่น พัฒนาการศึกษา และยังมีอีกมากมายหลายอย่างด้วยกัน ฉะนั้น ในยุคนี้ จะกล่าวว่าเป็นยุคพัฒนาการก็ได้

ก่อนอื่นเราควรจะทำความเข้าใจถึงคำว่า "**พัฒนาการ**" เสียก่อน คำว่า "**พัฒนาการ**" นี้ หมายถึงการสร้างความเจริญเช่นเราต้องการให้ประเทศชาติเจริญ เราเรียกว่าพัฒนาการประเทศชาติ เราต้องการให้เศรษฐกิจดีขึ้น ก็เรียกว่าพัฒนาการเศรษฐกิจ เราพยายามสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่น เราปรับปรุงการศึกษาของชาติให้ดีขึ้น

ก็เรียกว่าพัฒนาการการศึกษา รวมความแล้วคำว่าพัฒนาการนี้ หมายถึงการสร้างความเจริญให้เกิดขึ้น ซึ่งจะปรากฏเห็นได้ว่า ปัจจุบันนี้ทุก ๆ แห่งหน ต่างก็มุ่งที่จะพัฒนาการกันทั้งนั้น ความจริง การพัฒนาการนั้นเป็นการดี ไม่ว่าจะพัฒนาการอะไรทั้งหมด เพราะตามหลักธรรมดาของโลกนั้น ย่อมจะมีการพัฒนาการอยู่ตลอดมา ซึ่งเราจะศึกษาได้ในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเกี่ยวแก่ธรณีวิทยาต่าง ๆ เราจะทราบได้ว่า โลกเรานี้ได้พัฒนาการมาโดยลำดับ และย่อมเป็นไปตามยุคตามสมัย ดังเช่นในสมัยก่อน คือสมัยดึกดำบรรพ์ มนุษย์เรายังไม่มีความเจริญเหมือนในปัจจุบันนี้ ในยุคนั้นมนุษย์อาศัยอยู่ตามถ้ำ ตามป่า ตามเขา ยังไม่รู้จักทอเสื้อผ้ามาปกปิดร่างกาย ยังไม่รู้จักปรับปรุงการเป็นอยู่เช่น เรื่องอาหารการกินเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ อยู่ต่อมามนุษย์ค่อยพัฒนาการมาโดยลำดับ เช่น มนุษย์รู้จักประดิษฐ์เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ขึ้น รู้จักการทอเสื้อผ้านำมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม รู้จักกักตุนอาหารไว้บริโภควันต่อ ๆ ไป จนกระทั่งมาถึงในยุคปัจจุบันนี้ มนุษย์สามารถรู้จักประดิษฐ์เครื่องจักรต่าง ๆ มาช่วยแรงงาน จนกระทั่งมนุษย์สามารถที่จะเดินทางไปยังโลกอื่น ๆ ได้แล้ว ความเจริญในส่วนนี้ทุกคนต่างก็ยอมรับว่าเป็นความเจริญที่น่าพึงพอใจมาก เพราะทำให้ความเป็นอยู่ของชีวิตสะดวกสบายขึ้นหลายประการ อย่างน้อยที่สุดก็ยังเป็นหลักประกันได้ว่า ชีวิตของมนุษย์นั้นมีความสบายขึ้น ที่ว่าสบายในที่นี้ หมายถึงความสบายในส่วนร่างกายที่เป็นรูป

วัตถุ แต่ความสบายในทางใจซึ่งเป็นส่วนนามธรรมนั้นยังไม่มีอะไร เป็นหลักประกัน เพราะปัจจุบันนี้ยังปรากฏว่า ชีวิตของมนุษย์ยังมีความทุกข์อยู่ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า เรายังขาดการพัฒนาการอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งส่วนนี้ถือว่าเป็นส่วนสำคัญในชีวิตของเรา และแก่สัตว์โลกทั่วๆ ไปด้วย สิ่งนั้นคือ **จิต** หรือ **ใจ** ทำไมข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า จิตนี้เป็นของสำคัญ ที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ มิใช่ข้าพเจ้ากล่าวเอง แต่ข้าพเจ้าได้อัญเชิญพุทธพจน์มากล่าวให้ท่านทั้งหลายได้ทราบอีกข้อหนึ่ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของจิตนี้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว ตั้ง ๒๕ ศตวรรษ เช่นหลักฐานที่กล่าวไว้ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาตว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ไม่อบรมแล้ว ย่อมไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตที่ไม่อบรมแล้ว ย่อมไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่"

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ไม่อบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่"

พุทธวจนะตอนนี้ชี้ให้เห็นว่า จิตมีความสำคัญอย่างยิ่ง ฉะนั้นในสมัยพุทธกาล สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมครูของเรา จึงได้มุ่งพัฒนาการนามธรรมส่วนนี้ด้วย ข้าพเจ้าอยากจะขอ

อนุญาตกล่าวว่า พระพุทธองค์นั้นเป็นนักพัฒนาการที่เยี่ยมที่สุดในโลก ทั้งนี้เพราะเหตุว่า คำสอนที่พระองค์ทรงประกาศแก่ชาวโลกนั้น พระองค์ประสงค์มุ่งพัฒนาการทั้งในด้านวัตถุ และนามธรรมควบคู่กันไป ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นได้ว่า พระพุทธองค์มิใช่นักจิตนิยมหรือวัตถุนิยม ซึ่งเป็นความเห็นที่สุดโต่ง แต่พระองค์ได้ดำเนินแบบมัชฌิมาปฏิปทา คือ เดินทางสายกลาง การดำเนินชีวิตแบบมัชฌิมาปฏิปทานี้ จึงสามารถพ้นจากความทุกข์ได้ สัตว์โลกย่อมบรรลุถึงสันติสุขได้โดยแท้

การที่เราจะพัฒนาการชีวิต ไปสู่ความสุข ความเจริญได้นั้น ไม่ควรที่จะลืมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะถ้าเราลืมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเราจะบรรลุถึงความสุขนั้นไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ลัทธิบางลัทธิที่หนักไปในทางวัตถุนิยม คือ ลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ลัทธินี้มุ่งที่จะพัฒนาการวัตถุโดยส่วนเดียว คาลมากซ์มีความเห็นว่าเมื่อเราสามารถปรับความเป็นอยู่ในสังคมมนุษย์ให้มีการอยู่ดีกินดี มีฐานะเท่าเทียมกัน ก็เป็นความสุขแล้ว เรื่องศาสนาไม่เป็นของสำคัญ เพราะเขาเข้าใจว่าศาสนานั้นถ่วงความเจริญของโลก ฉะนั้นลัทธิคอมมิวนิสต์จึงไม่สนใจในเรื่องศาสนา และคิดที่จะทำลายศาสนาโดยส่วนเดียว การเข้าใจเรื่องศาสนาเช่นนั้น เป็นการเข้าใจที่ผิดมากแสดงให้เห็นได้ว่าท่านทั้งหลายเหล่านี้มิได้ศึกษาในหลักพุทธศาสนาเลยแม้แต่น้อย การพัฒนาการวัตถุโดยส่วนเดียวดังกล่าวมานี้ ย่อมจะบรรลุถึงสันติสุขไม่ได้โดยแท้ เพราะมนุษย์เรานั้นพระพุทธองค์ตรัสว่า มีอยู่ ๒ ส่วน

คือ รูปกับนาม ชีวิตที่เป็นทุกข์นั้นก็เกิดจากรูปนามนี้ มิใช่ว่าจะเป็นทุกข์ที่รูปอย่างเดียว นามก็เป็นทุกข์ด้วย ความทุกข์ที่เกิดจากรูปนามนี้มิใช่จะมีเมื่อตอนในระยะที่รูปนามนั้นรวมกันเป็นสังคม แต่ความทุกข์ส่วนนี้มันได้เกิดขึ้นแล้วโดยสภาวะตั้งแต่กาลปฏิสนธิครั้งแรกในครรภ์ของมารดาที่เรียกว่า **"ชาติปีทุกฺขา"** แปลว่า **ความเกิดเป็นทุกข์**

การที่เราจะปรับความเป็นอยู่ของสังคมมนุษย์ ให้เท่าเทียมกันนั้น ย่อมจะเป็นไปไม่ได้ เพราะชีวิตของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามกรรม มนุษย์มีการกระทำไม่เหมือนกันมาตั้งแต่ในอดีต มนุษย์จึงได้รับผลจากการกระทำไม่เหมือนกัน ข้อนี้เราจะเห็นได้ชัดในโลกปัจจุบันนี้ที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเราและรวมทั้งตัวเราเองด้วย เช่น รูปร่างที่เป็นส่วนกัมมชรูป มนุษย์ก็มีไม่เหมือนกัน ความอัศจรรย์ส่วนนี้ท่านทั้งหลายจะสังเกตเห็นได้ว่า คนที่เกิดมาในโลกนี้มีมากหลายพันล้าน แต่จะหาคนที่มีรูปร่างตลอดจนความรู้สึกนึกคิดในส่วนจิตนั้น ให้เหมือนกันไม่ได้เลย แม้แต่ฝาแฝดที่เกิดมาด้วยกัน ซึ่งเราดูเผิน ๆ ก็เห็นว่าหน้าตาเหมือนกัน แต่ความเป็นจริงแล้วก็ไม่เหมือนกันเลยทีเดียว คือจะต้องแตกต่างกันออกไปบ้าง ทั้งนี้เพราะมนุษย์เรากระทำกรรมมาไม่เหมือนกัน พระพุทธองค์จึงตรัสว่า กรรมคือการกระทำนี่ยอมจำแนกสัตว์ให้แตกต่างกัน มีนิทานทางภาคอีสานเล่าสืบ ๆ มาว่า มีศาลาแห่งหนึ่งซึ่งศาลาหลังนั้นมีเปรตอาศัยอยู่ตนหนึ่ง อยู่ต่อมาได้มีอุบาสกอุบาสิกาไปนอนค้างคืนรักษาศีลอุโบสถที่ศาลาหลังนั้น พอค่ำลงเมื่อกาล

เวลาล่วงไปถึงตอนเที่ยงคืน อุบาสก อุบาสิกาเหล่านั้นต่างได้เอนหลังนอนตามอัธยาศัย ซึ่งการนอนนั้นก็ไม่มีระเบียบคือมีการเหลื่อมล้ำต่ำสูง เจ้าเปรตตนนั้นเป็นเปรตเจ้าระเบียบ เห็นว่า คนนอนไม่เสมอกันจึงคิดจัดแถวเสียใหม่ เพื่อที่จะให้บุคคลที่นอนอยู่นั้น มีระเบียบเท่ากัน เปรตตนนั้นได้ดึงเอาเท้าของบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น ให้เข้าระดับเสมอทัดเทียมกันแล้ว ก็เดินอ้อมไปตรวจดูทางด้านศีรษะอีกครั้งหนึ่ง ก็เห็นว่าศีรษะของมนุษย์ไม่เท่ากัน จึงได้จัดการดึงเอาศีรษะของคนนั้นขึ้นมาให้เท่าทัดเทียมกัน พอจัดเช่นนั้นเรียบร้อยแล้ว ก็เดินอ้อมไปดูทางด้านปลายเท้าอีกครั้งหนึ่ง ก็เห็นปลายเท้าของบุคคลเหล่านั้นเหลื่อมล้ำกันอีก เปรตตนนั้นก็จัดแจงดึงปลายเท้าบุคคลเหล่านั้นให้ทัดเทียมกันอีก พอเสร็จเรียบร้อยแล้ว เปรตตนนั้นก็เดินอ้อมไปดูด้านศีรษะ ก็เห็นว่าศีรษะของมนุษย์เหลื่อมล้ำ ก็เริ่มจัดการอีกตามเคย เปรตตนนั้นจัดอยู่เช่นนี้ตลอดคืนก็ไม่สามารถที่จะปรับมนุษย์เหล่านั้นให้มีความเสมอภาคทัดเทียมกันได้ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า มนุษย์เหล่านั้นบางคนก็สูง บางคนก็ต่ำ จึงไม่สามารถปรับให้เสมอกันได้ นิทานเรื่องนี้จริงเท็จประการใดไม่จำเป็นต้องวิจารณ์ แต่เราก็ได้พบคำคมที่เตือนใจแก่นักปรับสังคมทั้งหลาย ในนิทานเรื่องนี้ดีแล้ว

ข้าพเจ้าได้กล่าวมายืดยาวเช่นนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้ท่านทั้งหลายเห็นว่า การที่เราจะพัฒนาการโลก หรือชีวิตของเราทุกคนนี้ ให้บรรลุถึงความเจริญอันเป็นเหตุให้เกิดความสุขได้นั้น จะต้องพัฒนา-

การทั้งสองด้านคือทั้งรูปและนาม

ความจริงในสมัยพุทธกาลนั้น การพัฒนาการในด้านนามธรรมได้เจริญถึงขีดสุด ดังหลักฐานที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกหลายแห่งว่าเมื่อพระพุทธองค์เทศนาจบลงครั้งหนึ่ง ก็มีประชาชนบรรลุถึงมรรคผลนิพพานกันเป็นจำนวนมาก ส่วนในด้านวัตถุนั้น ก็มิใช่ว่าเขาจะด้อยพัฒนา เพราะหลักฐานก็มีปรากฏอีกเช่นกันว่า ในสมัยนั้นบ้านเมืองตลอดจนถนนหนทางก็เจริญมาก ดังเช่นหลักฐานที่มีปรากฏอยู่ในมหาสุทัสนสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ได้กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของนครกุสินาราในอดีตที่เรียกว่า “กุสาวดี” เมื่อกาลเวลาผ่านมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ การพัฒนาการในด้านวัตถุได้เจริญรุดหน้ามาไม่หยุดหย่อน ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า มนุษย์ได้รับความสะดวกสบายในด้านวัตถุมาก เช่น การคมนาคมเป็นต้น ในสมัยก่อนระยะทางบางแห่งดังเช่นประเทศอินเดียกับประเทศไทย จะต้องใช้ระยะเดินเป็นเวลาแรมปี แต่ปัจจุบันนี้เราใช้เวลาไม่กี่ชั่วโมงเราก็สามารถติดต่อถึงกันได้ นี้แสดงให้เห็นแล้วว่าโลกเราพัฒนาการในด้านวัตถุมามาก ส่วนในด้านนามธรรมนั้นมีแต่ด้อยพัฒนาการไปตามลำดับ ซึ่งปัจจุบันนี้เราจะหาพระอริยะได้ยากเหลือเกิน ตลอดจนในด้านศีลธรรมอันเป็นส่วนนามธรรม ที่สังคมมนุษย์จะพึงมีก็สูญหายไปจากจิตมนุษย์ตามลำดับ จิตมนุษย์มีความชั่วร้ายมากขึ้น จนกระทั่งยากแก่การที่จะขัดเกลา หรืออบรมให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมได้ ที่ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนี้

เพื่อจะเทียบระหว่างจิตมนุษย์ปัจจุบันกับในสมัยพุทธกาลอย่างกว้าง ๆ ทีเมื่อเราหันมาพิจารณาเรื่องในวงแคบเข้า เอาเฉพาะแค่ตัวเราทุก ๆ คน ในร่างกายของเราทุกคนมีสองส่วน ส่วนหนึ่งได้แก่รูปร่างกายที่เราเห็นกันอยู่ทั่ว ๆ ไป มีตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น อีกส่วนหนึ่ง เป็นนามธรรมคือความรู้สึกนึกคิดในอารมณ์ต่าง ๆ ขั้นต้นนี้เราพิจารณาร่างกายเสียก่อนว่าได้พัฒนาการมามากปานใด เช่น ตา ตาของคนในสมัยนี้กับตาของคนในสมัยก่อนแตกต่างกันมาก ตาของคนในสมัยก่อน คงจะไม่มีอะไรมากไปกว่าขนตาที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ ขนตาจะสั้นหรือยาวเขาก็ไม่เอาใจใส่ จะงอนหรือไม่งอนก็ไม่ได้เอาใจใส่ แต่มาถึงในยุคปัจจุบันนี้ ถ้าผู้ใดมีขนตาไม่ยาวหรืองอน เราก็พอจะหาขนตาปลอมมาใส่แทนกันได้ หรือถ้าตาไม่คมไม่หวานที่เรียกกันว่าตาน้ำผึ้ง เราก็สามารถหายามาใส่ได้ ถ้าตามัวตามืดก็ยังใช้แว่นมาช่วยได้ ตลอดจนสิ่งที่จะมากระทบกับตา ซึ่งเป็นอารมณ์ภายนอกก็ได้พัฒนาการมามากตามลำดับ เช่น เราสามารถตกแต่งแสงสีต่าง ๆ ให้เจริญตาเจริญใจมากขึ้น เรามีภาพยนตร์และมีโทรทัศน์สำหรับไว้ชม ซึ่งในสมัยก่อนจะหาชมไม่ได้ นี่หมายถึงความเจริญทางตาส่วนเดียว

ส่วนหูนั้นก็เช่นเดียวกัน ในสมัยก่อนหูของมนุษย์เราก็คงจะไม่มีอะไรมากไปกว่าดอกไม้ป่า ที่มีกลิ่นหอมทัดอยู่ที่หูเพียงสองดอก และคงจะได้ฟังเสียงลมพัดใบไม้เท่านั้น แต่เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันนี้ หูได้

พัฒนาการมามากเช่น เราได้มีการตบแต่งหูออกไปอย่างพิสดารมากกว่าในสมัยก่อน แทนที่เราจะใช้ดอกไม้มาทัดอย่างเดียว เรายังได้เจาะหูนำเอาเพชรนิลจินดาต่าง ๆ มาประดับ ถ้าเป็นหูบรรดาศักดิ์ก็ใส่กันเสียยาวประบ่า นี้หมายถึงหูผู้หญิงประเภทเดียว ตลอดจนสิ่งที่หูจะไปกระทบก็เจริญมากขึ้นเช่นเสียงดนตรีต่าง ๆ เรามีดนตรีอันไพเราะเพราะพริ้งที่เรียกกันว่า คลาสสิค ไว้ฟังมากมาย เครื่องรับวิทยุต่าง ๆ ก็ยังมีเสียงชนิดไฮไฟไว้ฟัง

ส่วนในด้านจมูกนั้นเล่าก็เจริญมามาก จมูกของคนในสมัยก่อนถ้าเกิดมาไม่โด่งก็หมดหวังแก้ไข แต่ในสมัยนี้จมูกไม่โด่งก็ทำให้โด่งได้ ตลอดจนสิ่งที่จะมากระทบกับจมูกก็มีกลิ่นต่าง ๆ กันมากมายหลายชนิด เช่น กลิ่นน้ำหอมที่ปรุงกันขึ้นเป็นต้น

ลิ้นก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ลิ้นนั้นจะไม่แตกต่างจากลิ้นของคนในสมัยก่อน แต่รสที่จะมากระทบกับลิ้น ในสมัยนี้มีมากกว่าในสมัยก่อน มนุษย์ได้ปรุงอาหารรสแปลก ๆ อันโอชามากขึ้น ในด้านร่างกายก็ได้รับการพัฒนาการขึ้นมากต่างจากยุคก่อน ๆ ไกลโขทีเดียว

ส่วนสัดของร่างกายส่วนใดที่ไม่เหมาะสม ไม่สวยเหมาะตามสมัยนิยม เรายังบริหารให้มีทรวดทรงขึ้นได้ ส่วนใดส่วนหนึ่งที่เฟบหรือต่ำเกินไป เรายังเสริมสร้างให้นูนขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์ เช่น การเสริมทรงต่าง ๆ ถ้าส่วนใดของร่างกายเกิดการหย่อนยานก็ยังแก้ไขให้เต่งตึงได้ ผมบนศีรษะขาวก็ยังย้อมให้ดำได้ ที่ชำรุดยิ่งกว่านั้น

ถ้าศีรษะของผู้ใดเกิดอัตคัดขัดสนเส้นผม ในสมัยบัจจุบันนี้เขาก็แก้ไขได้แล้ว

ข้าพเจ้าได้อ่านพบในหนังสือพิมพ์เมื่อเร็ว ๆ มานี้เอง ได้มีฝรั่งชาวตะวันตกได้ค้นพบวิธีแก้ศีรษะล้าน โดยใช้วิธีถกหนังศีรษะที่ล้านนั้นทิ้งไป แล้วไปถกเอาหนังศีรษะที่ไม่ล้านของคนตายมาปะ ฝรั่งผู้นั้นกล่าวว่าเมื่อนำมาปะแล้ว ผมเก่าของคนตายก็จะร่วงไป ผมใหม่ก็ขึ้นมาแทนที่ ศีรษะที่เคยล้านก็จะหายล้าน นี่น่าอัศจรรย์อีกเหมือนกันซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่มันก็เป็นไปแล้ว

ดูเหมือนจะมีอยู่อีกทางเดียวเท่านั้น ที่มนุษย์เรายังพัฒนาการไม่ได้คือ ความแก่และความตายซึ่งเป็นความทุกข์ทรมานอย่างที่สุดของสัตว์ทั้งหลาย ส่วนในด้านการแต่งกายนั้นเล่าเราได้พัฒนาการมามาก จากการนุ่งใบไม้มานุ่งเสื้อผ้า และเสื้อผ้านั้นเล่าเราก็ยังมีอีกหลายแบบ ไม่ว่าจะเป็นของผู้หญิงหรือผู้ชาย จนกระทั่งความเจริญส่วนนี้ได้เจริญถึงขีดสุดจนไม่มีทางจะเจริญไปได้อีกแล้ว ดังเช่นในสมัยก่อน เรานุ่งผ้ายาวจนบีดตาตุ่ม อยู่ต่อมาเมื่อการแต่งกายนี้ไม่มีทางที่จะเจริญไปได้อีกแล้ว ผ้าที่นุ่งนั้นก็หดสั้นเข้าไปตามลำดับ จนกระทั่งขอโทษเกือบจะถึงสะดืออยู่แล้ว ข้าพเจ้ายังวิตกกังวลอยู่ว่า จะเข้าลักษณะถอยหลังเข้าคลองคือ การแต่งกายของคนในยุคนี้จะถอยหลังไปคล้ายของในยุคก่อนด้วยการใช้ใบไม้ มาบีดข้างหน้านิดหนึ่งบีดข้างหลังหน่อยหนึ่งก็ได้ นี่เป็นการพัฒนาการในด้านรูปธรรม ที่มีประจำอยู่ทุกรูปทุกนาม

ผลแห่งการพัฒนาการในด้าน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือ อะไร ท่านทั้งหลายก็คงจะทราบกันได้เป็นอย่างดีแล้ว คือเมื่อมนุษย์ทุ่มเทความสนใจไปในด้านรูปกายนี้มากเพียงใด ก็ย่อมจะลืมในด้านนามกาย คือใจมากเพียงนั้น ฉะนั้นความวุ่นวายต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์เราปัจจุบันนี้จึงมีมากขึ้น ภาระที่เราจะรับในทางกายก็มีมากขึ้น ตั้งแต่ลืมตาขึ้นมาเราก็ต้องพัฒนาการในด้านรูปกายกันแล้วจนกระทั่งรูปนั้นแตกสลายไป

ทีนี้เราก็ย้อนกลับมาที่จิตใจดูบ้าง ว่าได้พัฒนาการไปไกลได้มากเพียงไร ความทุกข์ต่าง ๆ ที่มีมากในการเจ็บนี้ลดน้อยหรือไม่ เพราะปรากฏว่าทุกคนมีความทุกข์อยู่ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า เราพัฒนาการในด้านรูปธรรมอย่างเดียว ความทุกข์จึงไม่หมดไปได้ เพราะท่ามกลางสังคมอันเจริญในด้านวัตถุนี้มีมากปานใด ปัญหาเรื่องหัวใจก็มีมากปานนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นโลกวิทู คือรู้แจ้งโลก จึงได้วางหลักการพัฒนาการไว้สองด้าน คือทั้งในส่วนรูปและนาม เพื่อที่จะให้สังคมของมนุษย์นี้อยู่กันอย่างสงบสุขได้ เช่นสอนให้เรามีศีล เพื่อมิให้เบียดเบียนกันด้วยกายและวาจาเท่านี้ยังไม่เพียงพอ ยังสอนให้เรามีสมาธิเพื่อควบคุมจิตให้สงบ และอบรมให้เรามีปัญญาเพื่อที่จะให้เห็นแจ้งในรูปและนามนี้อีก

ถ้าปัจจุบันนี้ เราไม่ลืมหลักการพัฒนาการของพระพุทธเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อแน่เหลือเกินว่า สังคมมนุษย์เราในปัจจุบันจะมีแต่

สันติสุข จริงอยู่ ปัจจุบันเราคิดจะสร้างความสุขให้แก่ประชาชนในชาติให้มีการอยู่ดีกินดี แต่เราก็ควรจะพัฒนาการประชาชนในชาติให้มีจิตดีคือมีความประพฤติดีด้วย ชาติเราจึงจะมีความเจริญโดยสมบูรณ์ ชนในชาติก็จะเป็นอยู่อย่างสงบสุข ดังเช่นสมมติว่า เรามีบ้านอยู่หลังหนึ่ง เราพยายามแต่งบ้านของเราให้น่าอยู่ขึ้น เป็นต้นว่าหาสิ่ง ๆ มาทา หาดอกไม้มาปลูกให้รอบบ้าน มีสนามหญ้าสำหรับนั่งเล่นและอื่น ๆ ครบหมดทุกอย่าง ทั้งในบ้านเรานั้นมิได้มีเราอยู่เพียงคนเดียว เช่น เราจะต้องมีพ่อ มีแม่ มีพี่ มีน้อง มีคนรับใช้และคนอื่น ๆ มีหลายคนด้วยกัน สมมติว่าผู้ที่มาอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันนั้น ทุกคนไม่มีศีลธรรม คือ นึกจะทำอะไรก็ทำตามใจชอบไม่มีความเกรงอกเกรงใจ ลูกไม่กตัญญูต่อพ่อแม่ น้องไม่เคารพพี่ พี่ไม่เมตตาต่อน้อง สามีไม่ประพฤติตนที่ดี ภรรยาไม่ปฏิบัติให้ดีในฐานที่เป็นภรรยา คนใช้คิดเป็นนาย ท่านทั้งหลายลองหลับตานึกวาดภาพดูว่าบ้านนั้นจะชุลมุนปานใด นี่เพราะเหตุว่าความประพฤติของคนในบ้านไม่ดี ไม่มีศีลธรรม ถึงจะแต่งบ้านสวยใครเห็นก็ชมว่าน่าอยู่ แต่มันหาได้ทำให้ผู้อยู่ในบ้านนั้นมีความสุขดังที่คนอื่นเข้าใจไม่ ประเทศชาติของเราก็เช่นเดียวกัน ตลอดจนชาวโลกทั้งหมด ถ้าเราพัฒนาการแต่วัตถุถ่ายเดียวโดยคนในโลกไม่มีศีลธรรมประจำใจแล้ว โลกทั้งโลกก็หาความสงบสุขไม่ได้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เล็งเห็นอย่างนี้จึงได้ชี้ให้เราได้

เห็นถึงความสำคัญของจิต ว่ามีบทบาทต่อชีวิตของคนเราและแก่โลกมาก ที่คำพังเพยของไทยเรากล่าวว่า “จิตเหมือนนาย กายเหมือนบ่าว” เป็นการชี้ให้เห็นว่าจิตนั้นเป็นเหตุทำให้กายเคลื่อนไหวไปมาได้ ที่ในทางพระอภิธรรมเรียกว่า “วิญญัติรูป” คือรูปที่เคลื่อนไหวไปมา มีสองอย่างคือ กายวิญญัติ และ วจีวิญญัติ

กายวิญญัติ แปลว่า การเคลื่อนไหวทางกาย

วจีวิญญัติ แปลว่า การเคลื่อนไหวทางวาจา

ความเคลื่อนไหวทั้งสองอย่างนี้เกิดมาจากจิตเป็นสมุฏฐาน ถ้าจิตของมนุษย์ดีมีศีลธรรม การพูดก็ดี การกระทำทางกายก็ดี ย่อมมีศีลธรรมด้วย

ถ้าจิตของมนุษย์ไม่ดี คือไม่มีศีลธรรม การพูดก็ดี การกระทำก็ดี ย่อมจะไม่มีศีลธรรมด้วย ฉะนั้นจิตนี้จึงมีบทบาทอันสำคัญในชีวิตของมนุษย์เรามาก โลกของเราเดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้ เกิดมาจากคนมีจิตหรือมีหัวใจทั้งนั้น และตรงกันข้าม โลกของเราจะบรรลุถึงสันติสุขได้ก็อยู่ที่คนมีหัวใจนี่เอกเช่นเดียวกัน คนที่ไม่มีหัวใจเช่นคนตายที่อยู่ในป่าช้า หรือโกดังเก็บศพ พวกนี้ไม่สามารถทำให้โลกยุ่งได้ เพราะเขาเป็นคนไม่มีหัวใจ แต่พวกเราท่านทั้งหลายที่มีหัวใจกันอยู่นี่ย่อมมีส่วนทำให้โลกยุ่งได้ เราลองพิจารณาดูสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา จะพบว่าคนที่มีหัวใจเท่านั้นที่ทำให้โลกวุ่นเช่นการคดโกงกันการเหี่ยดหยามกัน การแบ่งชั้นวรรณะ เกิดมาจากคนมีหัวใจทั้งนั้น บางที

เดินกระทบกันนิดเดียวถึงกับท้าตีท้าต่อย บางทีนั่งสบตากันในร้านเหล้า ก็ตกันร้านแทบพัง นี่แหละเขาเรียกว่าคนมีหัวใจ

แต่พอคนทั้งหลายเหล่านี้ตายลงเป็นคนไม่มีหัวใจ แล้วใครจะเหยียบ ใครจะข้าม ใครจะด่าจะว่า ก็ไม่เคยลุกขึ้นมาแสดงฤทธิ์เดชแต่อย่างใดเลย เมื่อตอนเป็น ๆ บางทีก็ดินมีพอปลูกบ้านแล้วก็ยังไม่เพียงพอ ยังมีการรุกที่ดินกันอีก บางทีเมื่อตอนไม่ตายตนเองมียศฐาบรรดาศักดิ์ ผู้น้อยหรือบุคคลที่ต่ำศักดิ์จะไปตีเสมอไม่ได้ แต่พอตายลงสัปเหร่อเอาศพไปไว้กันโกดัง ก็ไม่เคยบ่นเลยสักนิดว่าคนนั้นมงาอยู่เหนือเรา

ตัวอย่างที่ได้ยกมานี้ ท่านทั้งหลายก็พอจะเห็นได้แล้วว่าคนที่ทำให้โลกยุ่งคือคนที่มีหัวใจ เพราะเหตุนี้เอง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ชี้ให้เราเห็นความสำคัญของใจ และได้วางหลักการในทางจิตไว้ด้วย

แท้ที่จริง ท่านสาธุชนทั้งหลายก็ทราบกันได้อย่างดีว่า จิตมีความสำคัญมาก ไม่ว่าเราจะทำอะไรทั้งหมดเช่น การที่จะให้ผู้อื่นเกิดความเมตตาในตัวเรา เราก็ใช้จิตนี้เป็นข้ออ้าง เราต้องการวิงวอนขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น เราก็ใช้จิตเป็นข้ออ้าง เช่น บิดามารดาวิงวอนต่อบุตร ให้เชื่อฟังในคำสั่งสอนตักเตือน เรามักจะใช้คำว่า จงเห็นใจแม่บ้าง หรือเห็นใจพ่อบ้าง ชายหนุ่มจะวิงวอนขอความรักจากหญิงสาวก็ใช้ใจเป็นข้ออ้าง เช่นพูดว่า ขอให้เห็นใจผมบ้าง ดังนี้เป็นต้น หญิง

สาวจะวิงวอนขอความรักจากชายหนุ่ม ก็มักจะอ้างว่า ขอจงเห็นใจดิฉันบ้าง ตลอดจนกิจการอื่น ๆ อีกมากหลายอย่าง เราก็ใช้หัวใจเป็นข้ออ้างเพื่อให้เกิดผลสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา เราไม่เคยใช้สิ่งอื่นที่นอกจากใจนี้เลย เช่น เราไม่เคยใช้ตาใช้หู หรือจมูกเป็นข้ออ้างว่า จงเห็นตาแม่บ้าง เห็นตาพ่อบ้าง เห็นตาผมบ้าง หรือเห็นตาดิฉันบ้าง ทั้งนี้เพราะเหตุว่า รูปเหล่านี้ไม่สามารถที่จะให้สำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ รวมความแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เป็นส่วนรูปนี้ ถึงคราวที่เราจะใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเราเอง มันหาช่วยเราได้ไม่ เราต้องใช้หัวใจทั้งนั้น อันนี้เป็นการยืนยันให้เราเห็นได้แล้วว่า ตามความรู้สึกของคนทั่วไปนั้น ต่างก็ยอมรับว่าใจนั้นเป็นของสำคัญอยู่แล้ว เราจึงได้ใช้หัวใจเป็นข้ออ้างกันอยู่ทั่วไป เช่นถึงคราวผิดหวังในชีวิตขึ้น เราก็คร่ำครวญอยู่เสมอ ๆ ว่าฉันก็มีหัวใจหรือทำกันได้เหมือนยังกับว่าเราไม่มีหัวใจ เช่น เสียงเพลงที่ร้องกันว่า ผู้หญิงก็มีหัวใจ สาวเหนือก็มีหัวใจ สาวใต้ก็มีหัวใจ แม้แต่คนแก่ก็มีหัวใจ เด็กวัดก็ยังครวญกันว่า เด็กวัดก็มีหัวใจ ที่ครวญกันเช่นนี้ ก็เพื่อที่จะให้คนอื่นเกิดความสำนึกขึ้นว่าคนที่มีหัวใจนั้น ย่อมมีสุขและทุกข์ทั้งสองอย่าง เพื่อที่จะให้ผู้อื่นเกิดความเมตตาสงสาร เกิดความรัก เราไม่เคยคร่ำครวญกันเลยว่า จงเห็นตาน้องบ้าง หรือเห็นจมูกน้องบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไม่สามารถที่จะโน้มน้าวเอาความรัก ความเมตตาจากคนอื่นได้ และดูเหมือนว่าสิ่งที่

เราปรารถนากันมากอย่างที่สุดนั้น ก็คือการเป็นเจ้าของหัวใจซึ่งกันและกันนั่นเอง ชายหนุ่มก็ต้องการเป็นเจ้าของหัวใจของหญิงสาว หญิงสาวก็ต้องการเป็นเจ้าของหัวใจของชายหนุ่ม

ความสำคัญของใจนั้นยังมีอีกมากมายหลายอย่าง ทั้งนี้เพราะหัวใจนั้น เป็นที่เกิดของความรักและความชัง ความรักก็เกิดที่ใจ ความชังก็เกิดที่ใจ โดยลำพัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้น รักใครไม่เป็น ชังใครไม่เป็น

คนเราที่เกิดมามีหัวใจ ถ้าไม่รู้จักระวังรักษาใจก็ย่อมมีอันตรายมาก พระพุทธองค์ตรัสว่า

ทูรงฺคมํ เอกจรํ อสรีรํ คุหาสยํ
เย จิตฺตํ สญฺญเมสฺสนฺติ โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา

ชนเหล่าใดจักสำรวมจิต อันไปในที่ไกล ดวงเดียวเที่ยวไป หาสรีระมิได้ มีกายเป็นที่อาศัย ชนเหล่านั้นจักพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร

(สุตตันตปิฎก ธัมมปทัฏฐคาถา พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ หน้า ๑๙)

คำว่า “ทูรงฺคมํ” เป็นกิริยาของจิต หมายถึงจิตรับอารมณ์ได้ไกล ตัวอย่างเช่น สมมติว่า เราอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ก็สามารถที่จะคิดถึงเชียงใหม่ได้ อยู่เมืองไทยสามารถคิดถึงเพื่อนที่อยู่อเมริกาได้ดังนี้เป็นต้น

คำว่า “เอกจรำ” หมายถึงจิตนึ่งเมื่อเกิดขึ้นขณะหนึ่ง หรือดวงหนึ่ง จะรับอารมณ์ได้เพียงดวงเดียวเท่านั้น เช่นจิตดวงหนึ่งจะรับอารมณ์สี่ คือเห็นรูปต่าง ๆ กับการฟังเสียงต่าง ๆ จิตจะรับอารมณ์ที่เป็นรูปและเสียงในขณะเดียวกันไม่ได้ คือขณะเดียวกันนั้นจะรับอารมณ์สองอารมณ์ไม่ได้

คำว่า “อสรีรำ” หมายความว่าจิตนี้ไม่มีสรีระรูปร่าง เพราะนามธรรม เราจะกล่าวว่าจิตนี้อ้วน ผอม สูง ต่ำ เท่านั้น เท่านี้ไม่ได้

คำว่า “คุหาสยำ” หมายความว่า จิตนี้มีคูหาคือกายเป็นที่อาศัยเกิด

พระพุทธองค์ได้แสดงถึงกิริยาอาการ ลักษณะและที่เกิดของจิตไว้อย่างนี้ และยังได้ย้ำอีกว่า “ผู้ใดจักสำรวมจิต ผู้นั้นจักพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร”

ในฐานที่ทุกคนต่างก็เป็นคนมีหัวใจ แต่ถ้าไม่รู้จักสำรวมระวังรักษาแล้ว จิตของบุคคลเหล่านั้นแหละจะติดบ่วงแห่งมารที่วางดักไว้ และจะถูกพันธนาการอย่างดื้นไม่หลุด ดุจสัตว์ป่าที่ท่องเที่ยวไปในป่าใหญ่ด้วยความประมาท ก็ย่อมจะติดบ่วงของนายพรานที่วางดักไว้ หรือดุจปลาที่ท่องเที่ยวอยู่ในทะเลอันกว้างใหญ่ไพศาลโดยขาดการระมัดระวังแล้ว ก็ย่อมจะติดบ่วงของชาวประมงได้

ปัจจุบัน ทุกคนต่างก็รำพันกันว่าเป็นคนมีหัวใจ แต่ส่วนมากเราขาดการระมัดระวังรักษาใจ เช่น เมื่อจิตได้รับอารมณ์เช่นใด เรา

มักจะอนุโลมไปตามจิต ผลสุดท้าย จิตนั้นก็ถูกพันธนาการ อยู่เมืองเหนือ ถ้าปล่อยจิตมาเที่ยวเมืองใต้ โดยขาดการสำรวมจิตระวังจิตก็อาจจะถูกเครื่องพันธนาการจากชาวใต้ก็ได้ คนชาวใต้ถ้าปล่อยจิตไปเที่ยวเมืองเหนือ โดยขาดการสำรวมระวังรักษา ก็อาจจะถูกชาวเหนือพันธนาการไว้ก็ได้ ตามธรรมดานั้น สัตว์ที่ตกอยู่ในเครื่องพันธนาการจากบ่วงของนายพรานที่วางดักไว้ ย่อมหมดอิสระเสรีภาพในชีวิตของตนเอง จะตายหรือจะอยู่ก็แล้วแต่พรานนั้นจะตัดสิน และเมื่อติดบ่วงแห่งนายพรานแล้ว พรานนั้นย่อมกระทำได้ตามใจชอบ จะเอาไปฆ่าก็ได้ ทรมานก็ได้ ถึงสัตว์นั้นจะร้องโหยหวลปานใด ก็หาได้รับประโยชน์อันใดไม่

จิตของมนุษย์เราทุกคนนี้ ก็เช่นเดียวกัน เมื่อถูกพันธนาการด้วยบ่วง รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสแล้ว ก็ย่อมจะหมดอิสระและเสรีภาพ จิตของบุคคลเหล่านั้นจึงต้องฝากไว้กับเจ้าของรูป เจ้าของเสียง เจ้าของกลิ่น เจ้าของรส และเจ้าของสัมผัส ถ้าเจ้าของเขาไม่เมตตาก็ย่อมจะฆ่าได้ ทรมานได้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญว่าฉันก็มีหัวใจก็ย่อมจะไม่เกิดประโยชน์อย่างใดเลย ทั้งนี้เพราะเหตุว่าไม่รู้จักสำรวมระวังรักษาใจนั้นเอง

ธรรมชาติของจิตที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏฏ์นี้ ล้วนแล้วแต่ถูกพันธนาการด้วยกันทั้งนั้น ก็อะไรเล่าที่เป็นเครื่องพันธนาการของจิต กิเลสนั่นเองที่เป็นเครื่องพันธนาการของจิต ด้วยเหตุที่คน

เราถูกพันธนาการด้วยกิเลส จิตของเราจึงไม่สามารถพ้นไปจากภพทั้งสาม คือกามภพ รูปภพ และอรูปภพได้ ความทุกข์ทั้งมวลที่สัตว์ทั้งหลายได้รับกันอยู่ก็เกิดมาจากกิเลสเหล่านี้ ทุก ๆ ชีวิตต้องเผชิญกับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และความวิปโยค โศกเศร้าเสียใจต่าง ๆ อันเกิดมาจากการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก หรือประสบกับสิ่งที่ตนไม่รัก ถึงเราจะคร่ำครวญกันว่า มันเป็นทุกข์ก็หาได้เกิดประโยชน์อันใดขึ้นมาไม่ เพราะประโยชน์ที่จะได้รับจากการคร่ำครวญนั้นไม่มีเลย พระพุทธองค์ตรัสว่า “น หิ รุณฺเณน โสเกน สนฺตึ ปปฺโปติ เจตโส” แปลความว่า “บุคคลจักถึงความสงบแห่งจิตจากการร้องไห้ด้วยความเศร้าโศกก็หามิได้”

ด้วยเหตุฉะนี้ เมื่อเรามีหัวใจแล้วไม่ระวังรักษาไว้กับเนื้อกับตัว แล้วเราปล่อยให้ท่องเที่ยวไปอย่างเสรีจนกระทั่งถูกพันธนาการไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บางคนก็ยินยอมที่จะให้เขาพันธนาการ คือชอบเอาใจนี้ไปฝากไว้กับคนโน้นคนนี้ ซึ่งเป็นคนที่ไม่น่าไว้วางใจ ผลสุดท้ายก็ถูกโกง ถูกขย้ำ ให้ชอกช้ำ และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว เราก็มาคร่ำครวญกันว่า ฉันก็เป็นคนมีหัวใจ

เมื่อพูดมาถึงตรงนี้แล้ว ก็อยากจะพูดให้เลยไปอีกสักนิดว่า คนเราทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ เมื่อตอนเป็นเด็ก ความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ก็อยู่ในวงจำกัด โดยเฉพาะพันธะในทางใจ เมื่อตอนเป็นเด็กนั้น เราฝากชีวิตจิตใจไว้กับพ่อแม่ เรามอบความรักไว้ให้กับพ่อแม่เพียงสอง

คนเท่านั้น เด็กทุกคนจึงไม่ผิดหวังในความรักนั้น ไม่ต้องถูกฆ่าในทางใจ ไม่ถูกขยี้ให้ชอกช้ำใจ เพราะบิดามารดานั้นย่อมมีเมตตาต่อบุตรซื่อตรง และตั้งมั่นอยู่ในความรักลูกไม่เปลี่ยนแปลงจาง ครั้นเมื่อชีวิตเติบใหญ่ย่างเข้าสู่วัยหนุ่มและวัยสาว ความรู้สึกนึกคิดก็แผ่ไปอย่างกว้างขวาง ไม่ยอมคิดอยู่ในวงจำกัด ไม่ยอมคิดอยู่ในขอบเขตที่เคยคิดเมื่อตอนเป็นเด็ก เมื่อความคิดของมนุษย์กว้างขวางออกไปเช่นนั้น จิตนั้นก็ห่างเหินจากบิดามารดา จนกระทั่งลืมความรักที่เคยมอบให้แก่บิดามารดาอย่างสิ้นเชิง คนเราเมื่อย่างเข้าสู่วัยหนุ่มวัยสาวมักจะเป็นคนใจดี มีความรู้สึกเหมือนพระเวสสันดรที่ท่านบำเพ็ญทาน คือ ชอบแบ่งปันแจกจ่ายหัวใจไปให้คนนั้นคนนี้ บางคนมีใจดวงเดียวเท่านั้น ก็ยังเที่ยวแจกง่ายไปเสียทั่วเกือบทุกจังหวัดก็มี คนอย่างนี้ผลสุดท้ายถึงจะกล่าวว่ามีหัวใจ ก็ดูจดังว่าเป็นคนไม่มีหัวใจ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าเที่ยวแจกจ่ายให้คนอื่นเสียหมด ตัวเองเลยกลายเป็นคล้ายกับรูปหุ่นซึ่งไม่มีจิต ไม่มีใจ แต่เดินได้ด้วยอาศัยคนอื่นชัก ที่เราเรียกกันว่าคนใจลอย คือมีใจแล้วแต่ไม่ติดอยู่กับที่ มันเที่ยวลอยไปโน่น ลอยมานี่ ไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนกับเรือที่ลอยไปตามกระแสน้ำโดยปราศจากหางเสือและกัปตันเป็นผู้บังคับ ผลสุดท้ายมันก็ลอยเปะปะ หาท่าจอดไม่ได้

คนใจลอยก็เหมือนกัน ผลสุดท้ายไม่มีที่จอดเหมือนกับเรือที่ไม่มีท่าจอด ก็ย่อมจะถูกกระแสน้ำพัดพาไปสู่มหาสมุทรอันกว้างใหญ่

มากไปด้วยคลื่นลม ย่อมจะอับปางท่ามกลางมหาสมุทรนั้น คนที่มีหัวใจ และไม่มีท่าจอดก็เช่นเดียวกัน ผลสุดท้ายถ้าไม่เข้าโรงพยาบาลโรคจิตก็ต้องคิดฆ่าตัวตาย

เท่าที่กล่าวถึงเรื่องจิตมาเพียงแค่นี้ ท่านผู้ฟังก็พอจะเห็นแล้วใช่ไหมว่า จิตนั้นสำคัญปานใด สังคมมนุษย์เราที่ปั่นป่วนรวนเรก็เกิดมาจากจิตนี่เองเป็นผู้มีอิทธิพล หรือตัวจักรใหญ่อันสำคัญ ยังความยุ่งยากเหล่านั้นให้เกิดขึ้นแม้แก่โลกทั้งโลก พระบรมศาสดาของเราจึงพยายามทุกวิถีทาง ที่จะปลูกคุณธรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นภายในจิตของชาวโลก เพื่อจะกวาดล้างเอาความเลวร้ายต่าง ๆ ที่มีอยู่ในจิตนั้นให้หมดไป

แม้แต่อริยสาวกทั้งหลาย ก็ดำเนินตามวิถีทางของพระบรมศาสดา พุทธศาสนิกชนที่มีคุณธรรมอันดีงามภายในจิต ย่อมจะไม่ติดอยู่ในวัตถุต่าง ๆ ที่ชาวโลกส่วนมากปรารถนากันยิ่งนัก เราจะสังเกตได้ในปัจจุบันนี้ คนเราส่วนมากเป็นนักวัตถุนิยมโดยไม่รู้สึกตัว คือนิยมกันที่วัตถุ เช่น นิยมคนรูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นดี รสดี และสัมผัสดี นิยมลาภ นิยมยศ นิยมชื่อเสียง นิยมบ้านหลังโต ๆ นิยมรถเก๋งคันงาม ๆ เป็นต้น ส่วนความรู้สึกนึกคิดในด้านจิตใจนั้น เรามิได้สนใจ บุคคลที่มีคุณธรรมภายในจิตจึงถูกเมินจากสังคม และด้วยเหตุนี้เองกระมัง บุคคลบางประเภทจึงเกิดความเห็นขึ้นมาว่า หลักธรรมทางศาสนามีความสำคัญน้อย หรือไม่มีความ

สำคัญเอาเสียเลย ทั้งนี้เพราะเข้าใจว่าหลักธรรมทางศาสนานั้น ถ่วงความเจริญในด้านวัตถุที่เขาเหล่านั้นประสงค์กันยิ่งนัก คนส่วนมากจึงหันหลังให้แก่ศาสนา แล้วหันหน้าเข้าสู่ โรงหนัง โรงละคร บ่อนการพนัน ร้านเหล้า กันเป็นจำนวนมาก

ในสมัยพุทธกาล ที่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ ได้มีภิกษุรูปหนึ่ง มาทูลถามปัญหากับพระองค์ว่า

เกน นุ ภนฺเต โลโก นียติ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลกอันสิ่งอะไรหนอนำไป ?

เกน โลโก ปริกสฺสติ โลกอันสิ่งอะไรชักรอกไป ?

กสฺส จ อุปฺปนฺนสฺส วสงฺคจฺฉติ อนึ่ง บุคคลย่อมตกอยู่ในอำนาจของอะไรที่เกิดขึ้น ?

พระองค์ทรงแก้ว่า

จิตฺเตน โข ภิกฺขุ โลโก นียติ ภิกษุ โลกอันจิตนำไป

จิตฺเตน ปริกสฺสติ โลกอันจิตชักรอกไป

จิตฺตสฺส อุปฺปนฺนสฺส วสงฺคจฺฉติ บุคคลตกอยู่ในอำนาจจิตที่เกิดขึ้น

ปัญหาเรื่องโลก ที่พระภิกษุมาทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่ใช่หมายถึงโลกที่เราอาศัยกันอยู่ แต่ท่านหมายถึงโลกที่เป็นสังขารที่มีสัณฐานยาวหนึ่งวา หนาหนึ่งคืบ กว้างหนึ่งศอก ที่เราทุกคนมีอยู่ ที่พระองค์ตรัสว่าโลกอันจิตนำไปในที่นี้ หมายถึง รูปร่างกาย

ของเราทั้งหมดนี้ย่อมเป็นไปตามจิต มนุษย์จะเบียดเบียนกันด้วยกาย หรือด้วยวาจา เช่น ใช้วาจาพูดให้ร้ายในสิ่งที่ไม่จริง พูดหลอกลวงกัน พูดให้เขาแตกความสามัคคีกัน พูดให้เขาเสียประโยชน์อันจะพึงได้รับ ก็เกิดมาจากจิต มนุษย์จะประหัตประหารกันด้วยกาย เช่น จับศัสตราวุธเข้าห้ำหั่นกัน ทำสงครามต่อกันก็เพราะจิตนั่นเองนำไป อยู่ไกลถึงยุโรปก็ข้ามน้ำข้ามทะเลมาฆ่ากันที่อาเซียได้ อยู่กันคนละจังหวัดก็ข้ามจังหวัดมาฆ่ากันได้ อยู่ฝั่งธนบุรีก็ข้ามมาตีกันฝั่งพระนครได้ดังนี้เป็นต้น

คำว่า โลก อันจิตชักรอกไป ท่านหมายถึงรูปกายที่จะเคลื่อนไหวไปมาได้นี้ ต้องอาศัยจิตคิดจะก้าวหรือจิตคิดจะเคลื่อนไหวไปมา ร่างกายจึงเคลื่อนไหวไปมาได้ เช่นจิตคิดจะเดิน เท้าก็เดินออกไป จิตคิดจะนั่ง กายก็ย่อนั่งลงไป จิตคิดจะนอน ร่างกายก็เอนนอนลงไป จิตคิดจะยืน ร่างกายก็ยืนขึ้น คำของคนโบราณที่กล่าวว่า “*จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว*” นั้น ก็หมายถึงจิตนี่แหละ ที่ชักรอกร่างกายให้เป็นไปต่างๆ นานา คือลำพังรูปกายอย่างเดียวโดยไม่มีจิตนั้น มันจะเคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ เหมือนอย่างคนตาย จิตดับไปแล้ว ร่างกายก็เคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ ใครจะทำอะไรก็ช่าง ใครจะข้าม ใครจะเหยียบ ใครจะกระทบก็ไม่สามารถที่จะลุกขึ้นมาแสดงฤทธิ์เดชได้ เพราะไม่มีจิตชักรอกร่างกายให้เป็นไปนั่นเอง ความตอนนี้จะขออุปมาให้ท่านทั้งหลาย ได้เห็นชัดเจนขึ้นมาอีกสักนิดหนึ่ง เช่น สมมติรูปหุ่น เอาหนังตลุงก็แล้วกันเป็นตัวอย่าง ตัวหนังจะเคลื่อนไหวไปมาได้ ต้องอาศัย

นายโรงเป็นคนชัก แล้วแต่นายโรงจะชักรูปหนังให้เป็นไปเช่นใด จะให้ตัวหนังพูดก็ต้องชักที่ปาก จะให้ตัวหนังเดิน ก็ต้องชักที่เท้า จะให้ตัวหนังยกมือก็ชักที่มือ ร่างกายของคนเรานี้เช่นเดียวกัน ไม่แตกต่างอะไรกับรูปหุ่น โดยมีจิตคอยชักให้เป็นไปต่าง ๆ นั้นเลย บทบาทของมนุษย์เป็นไปในปัจจุบันนี้ ก็ถูกจิตนี้แหละชักรอกให้เป็นไป ถ้าจิตที่ดีเกิดขึ้นมันก็จะชักร่างกายให้เป็นไปในทางที่ดีตาม เช่น ชักปากให้พูดดีมีศีลธรรม ชักกายให้กระทำแต่สิ่งที่ดีมีศีลธรรม บางทีก็ชักกายให้เดินเข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม ศึกษาธรรมะ ถ้าจิตที่ไม่ดีเกิดขึ้น มันก็จะชักร่างกายนี้แหละเดินเข้าโรงหนังโรงละคร เดินเข้าบ่อนการพนัน เดินเข้าโรงสุรา เดินเข้าในที่ลับต่าง ๆ ในเวลาวิกาล ดังนี้เป็นต้น เท่านั้นยังไม่พอ มันยังจะให้เดินลงนรกตกลงสู่อเวจีก็ได้ ซึ่งล้วนแล้วแต่จิตชักนำให้เป็นไปทั้งนั้น

ที่พระองค์ตรัสว่า “บุคคลใดย่อมตกอยู่ในอำนาจจิตที่เกิดขึ้น” นั้น หมายความว่า จิตนี้ย่อมจะเป็นเหตุให้บุคคลหลาย ๆ คนเดือดร้อนและเป็นสุขได้ เราลองพิจารณาตัวเราในวงแคบ ๆ ดูก่อน เริ่มแรกตั้งแต่ชีวิตของเราอุบัติขึ้นในครรภ์ของมารดา ในขณะที่อยู่ในครรภ์นั้น เราฝากชีวิตไว้กับใครถ้ามิใช่มารดาของเรา เราจะตายหรือมีชีวิตรอดอยู่ก็เพราะมารดาของเรา คือแล้วแต่จิตของมารดาจะให้เป็นไป ถ้ามารดาไม่มีเมตตา เราก็อาจจะไม่มีโอกาสลืมตามาดูโลก คืออาจจะตายเสียตั้งแต่อยู่ในครรภ์ก็ได้ แม้แต่คลอดออกมาแล้วชีวิตของเรายัง

ฝากไว้กับมารดา เพราะตัวของเราเองก็ยังรับผิดชอบต่อตัวเราเองไม่ได้ เช่น ในขณะที่หิวก็อาศัยมารดาให้ดื่มนมจนกระทั่งเติบใหญ่ เรามีชีวิตรอดตายมาได้นี้ เราฝากชีวิตไว้กับรูปร่างกายของมารดา หรือถ้าเราจะพิจารณาเพียงเผิน ๆ เราก็อาจจะคิดกันว่าถ้าไม่มีรูปร่างกายของมารดาแล้ว เราจะอาศัยเกิดได้อย่างไร ถ้าไม่มีน้ำนมของมารดาแล้ว เราจะเติบโตได้อย่างไร ซึ่งร่างกายและน้ำนมนั้นก็เป็นวัตถุคือเป็นรูปที่คิดเช่นนั้นก็ถูก ไม่ผิด แต่เราจะต้องคิดให้ซึ้งต่อไปอีกว่า ถ้าจิตของมารดาขาดเมตตาต่อเรา ไม่ปรารถนาจะให้เราเกิดมาแล้ว ถึงมีครรภ์อันเป็นที่อาศัยเกิดได้ก็ไม่มีหวังที่จะได้เกิด เราคงจะเห็นกันบ่อย ๆ มิใช่หรือที่สตรีใจบาปหยาบช้าฆ่าทารกในครรภ์

ถึงแม้มารดาจะมีน้ำนม ถ้ามารดาขาดความเมตตาต่อเราแล้วก็คงจะไม่ได้ดื่มน้ำนมนั้นเป็นแน่ ฉะนั้นเมื่อพิจารณาให้ซึ้งลงไป เราก็พอจะเห็นได้แล้วว่าชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น ฝากไว้ที่จิตของมารดาอีกด้วย ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบกายเราทั้งหมด แม้แต่โลกทั้งโลกมันก็ยังฝากไว้ที่จิตของมนุษย์ ถ้าจิตมนุษย์คิดทำลายกัน โลกมนุษย์ก็พังทลายไปด้วย ยิ่งในสมัยปัจจุบันนี้ อุปกรณ์ในการทำลายล้างกันให้พิบัติก็มีมาก เช่น ระเบิดปรมาณู ระเบิดนิวเคลียร์ เหล่านี้ โดยลำพังลูกระเบิดเหล่านี้ มันก็คงจะเคลื่อนไหวหรือลอยไปตกประเทศนั้นประเทศนี้ไม่ได้ แต่ที่มันลอยไปตกประเทศนั้นประเทศนี้ก็เพราะมนุษย์ที่มีหัวใจนำไป แม้แต่ภายในวงการของครอบครัว

เช่น สามีภรรยาที่จะอยู่ด้วยกันตลอดไปได้นั้น มีอะไรเป็นหลักประกัน มีทรัพย์สมบัติ หรือ มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่ดีหรือ ถ้าพิจารณาให้ดีแล้ว สิ่งทั้งหลายเหล่านี้หาเป็นหลักประกันได้ไม่ แม้แต่ทะเบียนสมรสที่จดกันถูกต้องตามกฎหมายก็หาเป็นหลักประกันได้ไม่ เพราะปรากฏว่าบางครอบครัวนั้นมีทรัพย์สมบัติมาก สามีภรรยาก็ยังหย่าร้างกัน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เหล่านั้นก็มิใช่เป็นสิ่งเที่ยงแท้ถาวร คือมันจะต้องเสื่อมทรามไปตามลำดับเมื่อรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เสื่อมทรามไป สามีภรรยาที่ยินดีกันแต่เพียงรูปเหล่านี้ก็หย่าร้างกันได้ ถึงจะมีบุตรด้วยกันหลายคนก็หาเป็นหลักประกันได้ไม่ แสดงให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมิได้เป็นหลักประกันแก่สามีภรรยานั้นได้เลย ถ้าจิตของบุคคลทั้งสองติดจากกันไป

แม้แต่สิ่งอื่นนอกจากนี้ เช่น สิ่งที่ใหญ่โตมโหฬาร ดังประเทศทั้งประเทศก็ฝากไว้กับจิตของคนในชาตินั้น ๆ ชาติจะดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ก็เพราะจิตของบุคคลในชาตินั้นรักชาติ ถ้าคนในชาติขาดการรักชาติเสียอย่างเดียว ถึงตัวเขาจะเกิดในชาติก็ขายชาติได้ ชาติทุก ๆ ชาติที่สามารถดำรงความเป็นเอกราช มีสามัคคีต่อกัน ไม่ใช่หมายถึงชาตินนมพลเมืองมากเจริญด้วยวัตถุมาก แต่ต้องอาศัยบุคคลเหล่านั้นมีจิตรักชาติด้วย

แม้แต่พระพุทธศาสนาของเราก็เช่นเดียวกัน ที่สามารถมีอายุยืนมาได้ถึง ๒๕๐๐ ปีเศษนั้น ก็เพราะจิตของพุทธบริษัทเป็นประการ

สำคัญด้วย ถ้าพุทธบริษัทนั้นไม่มีจิตเป็นกุศล ไฉนเลยจะรักษาพระศาสนาไว้ได้ ถึงแม้พุทธบริษัทนั้นจะมีปัจจัยสี่โดยสมบูรณ์ แต่ถ้ามหากุศลจิตไม่เกิด เขาจะสละปัจจัยเหล่านั้นมาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาไม่ได้ พระพุทธศาสนานี้จึงฝากไว้กับมหากุศลจิตของสาธุชนด้วย สันติของโลกจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะจิตของชาวโลกใฝ่สันติหรือบรรลุถึงสันติ ที่พระองค์ตรัสพุทธภาษิตบทนี้แก่พระภิกษุนั้น ท่านมุ่งหมายดังที่ได้กล่าวมานี้ ไม่ใช่หมายถึงจิตนี้เป็นรากฐานของสิ่งทั้งปวงหรือสิ่งทั้งปวงนั้นมันมีจิต ดังเช่นพวกลัทธิเดียรถีย์ มีความเห็นผิดไปความเห็นของพวกเดียรถีย์นั้นเขามีความเข้าใจกันว่า สรรพสิ่งทั้งมวลมีจิต หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิญญาณ เช่น ลัทธิชัยนะ หรือเชนะ ลัทธินี้มีความเห็นว่าสรรพสิ่งทั้งมวลมีจิต มีวิญญาณ ต้นผลหมากรากไม้ ก้อนอิฐ ก้อนดิน แม้แต่น้ำก็มีวิญญาณ แต่เป็นที่น่าอัศจรรย์ว่าบุคคลเหล่านี้ยังกินข้าวกันอยู่ ทั้ง ๆ ที่ในเมล็ดนั้นก็มีวิญญาณ

พูดถึงว่าถ้าเป็นเช่นนั้นจริง โลกนี้ก็คงจะวุ่นอีกมิใช่น้อย พุทธกิจก็คงจะมากขึ้นไปตามลำดับ คือ พระพุทธองค์คงต้องเทศน์สอนต้นไม้ก้อนอิฐ ก้อนดินไปด้วย คงจะมิใช่สอนแต่มนุษย์และเทวดาอย่างเดียว มีเรื่องกล่าวไว้ในธรรมบทเรื่องหนึ่ง ได้กล่าวถึงสามเณรซึ่งมีอายุเพียง ๗ ขวบ เป็นศิษย์ของพระสารีบุตร เช้าวันหนึ่ง พระสารีบุตรออกบิณฑบาต สามเณรน้อยรูปนี้ ก็อุ้มบาตรออกตามหลังท่านพระสารี-

บุตรไปด้วย

ขณะที่เดินไปในละแวกบ้านผ่านนาแห่งหนึ่งชาวนากำลังไขน้ำเข้านา สามเณรน้อยมีความสงสัยจึงเอ่ยถามพระสารีบุตรผู้เป็นอาจารย์ว่า

“ท่านอาจารย์ นั่นเขากำลังทำอะไร”

พระสารีบุตรตอบว่า “เขากำลังไขน้ำเข้านา สามเณร”

สามเณรถามต่อไปอีกว่า “เอ๊ะ! น้ำก็มีหัวใจหรือท่านอาจารย์”

พระสารีบุตรตอบว่า “ไม่มีหรอก สามเณร”

แล้วเดินเลยต่อไป ในระหว่างทางนั้นได้พบช่างศรกำลังดัดลูกศร สามเณรสงสัยจึงถามขึ้นอีกว่า

“ท่านอาจารย์ นั่นเขากำลังทำอะไร”

พระสารีบุตรตอบว่า “เขากำลังดัดลูกศรกัน สามเณร”

สามเณรถามต่อไปอีกว่า “ลูกศรก็มีหัวใจด้วยหรือ ท่านอาจารย์”

พระสารีบุตรตอบว่า “ไม่มีดอก สามเณร”

แล้วก็เดินต่อไป ขณะนั้นได้พบช่างไม้กำลังถากไม้อยู่ สามเณรก็เกิดสงสัยจึงถามต่อไปอีกว่า

“ท่านอาจารย์ นั่นเขากำลังทำอะไรกัน”

พระสารีบุตรตอบว่า “เขากำลังถากไม้กัน สามเณร”

สามเณรอุทานอีกว่า “เอ๊ะ! ไม้มีหัวใจหรือท่านอาจารย์”

แล้วก็เดินต่อไป ขณะที่เดินไปนั้นความคิดได้เกิดขึ้นแก่สามเณรว่า น้ำไม่มีหัวใจ เขาก็ไขเข้านาได้ ลูกศรไม่มีหัวใจเขาก็ดัดให้ตรง

ได้ตามความต้องการ ไม้ไม่มีหัวใจเขาก็ถากให้ตรงตามความประสงค์ได้ ก็เราเป็นคนที่มีหัวใจแท้ ๆ ทำไมเราจึงจะฝึกกระแสจิตของเราให้ดีตามความปรารถนาไม่ได้เล่า เมื่อคิดดังนั้นสามเณรก็ส่งบาตรให้พระสารีบุตร แล้วบอกว่า “ท่านอาจารย์ รับบาตรไปเถิด กระผมจะกลับละ”

พระสารีบุตรรู้วาระจิตของสามเณรได้ดีว่า วันนี้สามเณรน้อยจะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ จึงไม่กล่าวทักท้วงแต่ประการใด เมื่อสามเณรส่งบาตรให้พระสารีบุตรแล้ว ก็เดินทางกลับวัด พอถึงวัดก็ล้างเท้าขึ้นกุฏิ ปิดประตูลงกลอน นั่งหลับตาภาวนา พิจารณาสังขารว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ปราศจากตัวตน จนกระทั่งได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

เรื่องของสามเณรน้อยผู้นี้ เป็นตัวอย่างอันดีที่เราท่านทั้งหลายที่มีหัวใจควรจะได้พิจารณา สามเณรน้อยอายุเพียง ๗ ขวบ ถ้าจะกล่าวกันในปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นเด็กที่ไร้เดียงสา แต่ก็สามารถฝึกจิต อบรมจิตของตนจนบรรลุถึงความบริสุทธิ์ได้

ข้าพเจ้าเคยคิดอยู่เสมอว่า การที่เราจะอบรมจิตของบุคคลให้มีศีลธรรมอันดีงามนั้น กับการที่เราจะถากไม้ที่คด ๆ ให้ตรงหรือดัดไม้ที่คดให้ตรงนั้น อย่างไหนจะยากกว่ากัน ในปัจจุบันนี้เราก็อาจจะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ถากไม้ที่คดง่ายกว่า หรือดัดไม้ที่คดให้ตรงง่ายกว่าที่จะอบรมจิตของคนที่คดให้ตรงได้

ตามธรรมดานั้น จิตของเราที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ล้วนแล้วแต่เป็นจิตที่ไม่สะอาดมาก่อน ด้วยอำนาจของอนุสัยกิเลส แต่อนุสัยกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ ถ้าเราพยายามสนใจในการที่จะขจัดมันออกไปเสียก็สามารถที่จะกระทำได้

ที่บุคคลบางคนมีจิตปราศจากศีลธรรมนั้น ก็เพราะเหตุว่า ไม่พยายามที่จะอบรมจิตของตนนั่นเอง มักทำอะไรไปตามความพอใจเป็นส่วนใหญ่ บุคคลเหล่านั้นจึงนิยมกระทำความชั่วอยู่เสมอ เพราะจิตของเรามันมีสิ่งที่ไม่ดีเป็นทุนอยู่แล้ว ถ้าเรากระทำอะไรทุกสิ่งทุกอย่างไปตามความพอใจ สิ่งที่เรากระทำนั้นก็ต้องมิใช่เป็นความดีแน่ นี่ข้าพเจ้าหมายถึงว่า ผู้ที่มีความพอใจในสิ่งที่ไม่ดี

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระอภิธรรมปิฎกปุคคลบัญญัติปกรณ์ พระองค์ได้กล่าวว่า บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ :-

ประเภทที่ ๑ คือ บุคคลที่ปล่อยจิตไปตามกระแส

ประเภทที่ ๒ คือ บุคคลที่มีจิตไปทวนกระแส

พระองค์ได้อธิบายต่อไปอีกว่า บุคคลที่มีจิตไปตามกระแสนั้นเป็นไฉน ท่านอธิบายว่า บุคคลที่ยินดีในการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนชีวิตของคนอื่นให้ได้รับความเดือดร้อน คดโกงและลักทรัพย์ของผู้อื่นประพฤติผิดประเวณีของสังคมมนุษย์ เช่นประพฤติผิดในทางกามในสามีและภรรยาของผู้อื่น ช่วงชิงความรักของผู้อื่น ยินดีในการพูดเท็จให้คนอื่นเข้าใจผิด พูดส่อเสียดให้เขาแตกความสามัคคี

พูดให้บุคคลอื่นเสียผลประโยชน์ ยินดีด้วยการด่าทอด้วยคำหยาบต่าง ๆ ยินดีในการเสพยาเสพติด เป็นต้นว่าชอบดื่มสุราเสพของมึนเมาต่าง ๆ เช่น สูบฝิ่น สูบกัญชา สูบเฮโรอีน เหล่านี้ บุคคลประเภทนี้แล เรียกว่าบุคคลที่จิตไปตามกระแส

ส่วนบุคคลที่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนชีวิตของผู้อื่นให้เดือดร้อน มีความเมตตากรุณาแก่สรรพสัตว์ ไม่คดโกงใคร ไม่เอาทรัพย์สินของคนอื่นมาเป็นของตนโดยไม่ชอบธรรม ไม่เป็นผู้ผ่าผืนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ในสังคมมนุษย์ เคารพในสิทธิของกันและกัน พูดแต่คำสัตย์จริง ไม่กล่าววาจาทำลายหมู่คณะให้แตกแยกกัน พูดให้คนอื่นได้รับประโยชน์ พูดแต่วาจาที่ไพเราะอ่อนหวานชวนให้รัก งดเว้นจากยาเสพติดทั้งมวล บุคคลประเภทนี้แล เรียกว่าบุคคลที่จิตไปทวนกระแส

พระองค์ทรงกล่าวถึงบุคคลในโลกนี้ไว้เป็น ๒ ประเภท ก็เพื่อที่จะชี้ให้เราได้เห็นว่าในระหว่างบุคคลทั้ง ๒ ประเภท ดังที่กล่าวมานั้น บุคคลที่มีจิตไปตามกระแส ย่อมพบแต่ความวิบัติ และตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์เป็นเวลาช้านาน โลกที่เดือดร้อนกันอยู่ในปัจจุบันนี้เกิดมาจากบุคคลประเภทที่มีจิตไปตามกระแสเป็นส่วนใหญ่ ก็ทำไมบุคคลเหล่านี้จึงชอบปล่อยจิตให้เป็นไปตามกระแสเช่นนั้น เราต้องนึกย้อนไปถึงกระแสน้ำ ตามธรรมดาบุคคลที่พายเรือตามน้ำกับบุคคลที่พายเรือทวนน้ำ ทั้งสองประเภทนี้ใครจะต้องใช้กำลังมากกว่ากัน

คนที่พายเรือตามกระแสน้ำ ย่อมได้รับความสะดวกสบายหลายอย่าง จุ่มพายไปครั้งหนึ่งเรือก็แล่นไปได้ตั้งไกลโข ไม่จำเป็นต้องออกกำลังมาก ส่วนคนที่พายเรือทวนน้ำนั้น ต้องออกกำลังพายอยู่ตลอดเวลา ถ้ากระแสเชี่ยวก็ต้องใช้กำลังมาก ในระหว่างบุคคลที่พายเรือทวนน้ำกับตามน้ำนี้ เขาจะมีจุดหมายปลายทางไม่เหมือนกัน เราลองคิดดูว่าจุดหมายปลายทางของกระแสน้ำนั้นอยู่ที่ไหน แม่น้ำทุกสายย่อมไหลลงสู่มหาสมุทรเหมือนกันหมด บุคคลที่พายเรือไปตามกระแสน้ำเขาหาทราบไม่ว่า จุดหมายปลายทางนั้นจะต้องไหลออกสู่ห้วงมหาสมุทรอันกว้างใหญ่เวิ้งว้าง เต็มไปด้วยคลื่นลม เมื่อเรือลำน้อยไหลสู่ห้วงมหาสมุทรแล้ว ย่อมจะพบกับอันตรายเหล่านี้ให้อับปางลง ชีวิตของบุคคลที่ปล่อยไปตามกระแสของโลกก็เช่นเดียวกัน จุดหมายปลายทางของชีวิตจะต้องเผชิญกับความทุกข์ยาก วิถีของบุคคลทั้งหลายเหล่านี้ ผลสุดท้ายก็ต้องไหลเข้าสู่บางขวางบ้าง ลาดยาวบ้าง บีละมากๆ เท่านั้นยังไม่พอ ยังไหลลงสู่อบายอีก ในสัมปรายภพ ส่วนบุคคลที่พายเรือทวนกระแสน้ำนั้น ถึงแม้เขาจะออกกำลังมากแต่จุดหมายปลายทางข่องเขาก็คือฝั่งอันมีแต่ความสวัสดี

ถึงแม้เขาจะเหนื่อยยากจากการที่ต้องออกกำลังในการพาย แต่เขาเหล่านั้นก็ได้พบความสบายในที่สุด นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าการที่เราจะอบรมจิตของเราให้สูงขึ้น เราจะพัฒนาการจิตของเราให้ดีขึ้นจำเป็นจะต้องใช้ความพยายามพากเพียรให้มาก และผู้ที่จะรับผิดชอบ

ในการพัฒนาการจิตนั้น ก็คือตัวของเราเอง แต่ละบุคคลจะต้องลงมือกระทำเอง และถ้าจะทำกันอย่างจริงจังแล้วก็คงไม่ยากไปกว่าการถากไม้ที่คดเป็นแน่ และพึงทราบไว้ด้วยว่า ตราบใดถ้าเราไม่พัฒนาการกันแล้ว จิตของเราจะพ้นจากเครื่องพันธนาการต่าง ๆ ไปไม่ได้ พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักพัฒนาการไว้ เมื่อกล่าวโดยย่อมีอยู่ ๓ วิธี

วิธีที่หนึ่ง คือ การบริจาคทาน

วิธีที่สอง คือ การรักษาศีล

วิธีที่สาม คือ การเจริญภาวนา

ทาน ศีล ภาวนา ทั้งสามนี้ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **บุญกิริยาวัตถุ** บุญกิริยาวัตถุนี้แหละคือหลักการพัฒนาการทางจิต ขาพเจาจะขอแยกศัพท์เหล่านี้ให้ท่านทั้งหลายได้ทราบ โดยแยกออกเป็น ๓ ศัพท์ คือ บุญ–กิริยา–วัตถุ

คำว่า บุญ ท่านให้คำอธิบายว่า

“อตฺตโน สนฺตานํ ปุนาติ โสเธตีติ ปุญฺญ”

แปลความว่า ธรรมชาติใดย่อมชำระขันธสันดานของตนเองให้สะอาด ธรรมชาตินั้นเรียกว่าบุญ

ฉะนั้น คำว่าบุญนี้ ก็คือธรรมชาติที่ไปชำระล้างจิตให้สะอาดนั่นเอง เช่น เราบริจาคทาน เรารักษาศีล ก็เพื่อที่จะได้บุญนี้แหละ และที่ได้มานั่นก็เพื่อที่จะใช้ในการชำระล้างจิตให้สะอาดขึ้น เพราะจิตนี้เป็นนามธรรม บุญนั่นก็เป็นนามธรรม การที่เราจะทำความสะอาด

จิตอันเป็นนามธรรม ก็ต้องใช้นามธรรมชำระล้าง เราจะใช้ผงซักฟอกใช้สบู่ไปล้างเหมือนเสื้อผ้าและภาชนะไม่ได้

คำว่า **กิริยา** ในพจนานุกรมได้ให้คำหมายไว้ว่า **การทำ**

คำว่า **วัตถุ** แปลว่า **สิ่งของ**

เมื่อรวมทั้ง ๓ ศัพท์นี้แล้ว สิ่งของที่จะกระทำความสะอาดให้แก่จิต หรือจะพูดให้เหมาะกับภาษาสมัยปัจจุบันนี้ เราจะพูดว่าหลักการพัฒนาการทางจิตก็ได้

คำว่า **ทาน** แปลก่า การให้ การให้สิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้ประโยชน์แก่บุคคลอื่น เป็นหลักพัฒนาการจิตค้นต้นของพุทธศาสนิกชน เพราะการเสียสละสิ่งของออกไปเป็นทานนั้น เป็นการทำลายความตระหนี่เหนียวแน่น เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชน พุทธศาสนิกชนพอเช้าขึ้นก็ใส่บาตรเป็นการชำระล้างจิตทุก ๆ วัน และยังเป็นคนมีศีล ต่อไปเมื่อมีโอกาสก็นั่งเจริญภาวนา กระทำอยู่อย่างนี้เป็นประจำ ย่อมจะบรรลุถึงความบริสุทธิ์ได้โดยไม่ช้า

วิธีที่ทำทานนั้น ท่านยังแยกออกไปเป็นพิธีการอีกหลายอย่าง เช่น แยกถึงลักษณะของผู้ที่รับโดยแบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. ปาฏิปุคฺคลิกทานำ แปลว่าให้เฉพาะเจาะจงบุคคล

๒. สงฺฆทานำ แปลว่า ให้แก่สงฆ์ โดยไม่เจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

และแยกไปตามสิ่งของที่จะให้ไว้เป็น ๒ ประเภทคือ

๑. อามิสทานำ แปลว่า ให้อามิส คือ วัตถุสิ่งของเป็นทาน เมื่อแยกโดยประเภทใหญ่ ๆ มีอยู่ ๔ คือ

๑. จีวรทานำ คือการให้จีวรเป็นทาน หรือบริจาคเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเป็นทาน

๒. ปิณฑปาตทานำ ให้อาหารบิณฑบาต หรือข้าวปลาต่าง ๆ เป็นทาน

๓. เสนาสนทานำ ให้เสนาสนะ คือที่อยู่อาศัยเป็นทาน เช่น การสร้างกุฏิถวายพระ สร้างโบสถ์วิหาร สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาลเป็นต้น

๔. คิลานเภสชฺชทานำ ให้ยารักษาโรคเป็นทาน

ในคัมภีร์บางแห่ง ท่านยังได้ขยายถึงวัตถุที่บริจาคทานนี้ออกไปอีกหลายอย่างด้วยกัน เช่น มีข้าว น้ำ เสื้อผ้า ยานพาหนะ เครื่องประดับ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พักอาศัย ดวงประทีปเป็นต้น ทานวัตถุทั้งหลายเหล่านี้ถึงท่านจะขยายไว้ ๑๐ ประการ ก็มิใช่ว่าจะมีเพียงเท่านี้ แท้ที่จริงสิ่งอื่นนอกจากนี้ซึ่งอยู่ในวิสัยสมณบริโภคแล้ว หรือจะพึงเป็นประโยชน์แก่ผู้รับแล้ว แต่ท่านมิได้ระบุไว้ในคัมภีร์ เราก็สามารถบริจาคได้ เช่น สมุด ดินสอ อันเป็นอุปกรณ์ในการศึกษา เราก็สามารถบริจาคออกไปเป็นทานได้ ทั้งนี้อยู่ที่การพิจารณาของผู้บริจาคเอง เว้นไว้แต่ว่าของที่บริจาคออกไปนั้น

ผิดศีลธรรมทางศาสนา หรือไม่เหมาะแก่การสมณวิสัยก็ไม่สมควรที่จะบริจาค เช่น อย่างการบริจาคเหล้าเป็นทาน ซื้อเฮโรอีนเป็นทาน ดังนี้เป็นต้น ข้อนี้พุทธศาสนิกชนคงจะทราบดีแล้ว

เมื่อเราได้ทราบว่า วัตถุสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควรบริจาคทานแล้ว ก็ควรจะทำความเข้าใจต่อไปเสียอีกว่า บุคคลเช่นใด จึงสมควรที่จะได้รับไทยทานของเรา เพราะเรื่องของบุคคลนี้ก็สำคัญมากเหมือนกัน เหมือนการที่เราจะหว่านพืชลงสู่พื้นแผ่นดิน จำเป็นจะต้องพิจารณาดูเสียก่อนว่า พื้นที่ชนิดใดสมควรจะได้รับการหว่านพืชชนิดนี้ลงไป เมื่อหว่านลงไปแล้วจะได้รับผลสมดังที่เราประสงค์หรือไม่ เพราะถ้าหากว่าที่ดินนั้นรกไปด้วยหญ้า เป็นป่าดงพงไพร และมากไปด้วยกรวดและทราย พืชที่เราหว่านลงไปก็ไม่เกิดผล พืชจะงอกงามขึ้นมาได้ผลิตผลให้แก่เขาผู้หว่าน ที่ที่หว่านนั้นจะต้องเป็นที่เนื้อดินดี ๆ

เรื่องของบุคคลที่จะรับไทยทานนี้ก็เช่นเดียวกัน ในทางคัมภีร์ศาสนาท่านแยกไว้ ๓ บุคคลด้วยกัน คือ

๑. บุคคลที่ปราศจากโมหะ หรือบุคคลที่กำลังทำโมหะให้หมดสิ้นไป

๒. บุคคลที่ปราศจากโทสะ หรือบุคคลที่กำลังทำโทสะให้หมดสิ้นไป

๓. บุคคลที่ปราศจากโลภะ หรือบุคคลที่กำลังทำโลภะให้หมดสิ้นไป

บุคคลทั้ง ๓ ประเภทนี้แหละ เป็นบุคคลที่สมควรได้รับไทยทาน (ทกฺขิเณยฺโย) เป็นเนื้อนาบุญที่เราควรจะหว่านพืช คือทานลงไป (ปุญฺญกฺขตฺตุ)

๒. ธมฺมทานํ แปลว่าการให้ธรรมเป็นทาน หมายถึงการแนะนำพร่ำสอนบุคคลให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมความดี เช่นพระทำหน้าที่สอนธรรมะ หรืออุบาสกอุบาสิกาเอาธรรมะไปแนะนำพร่ำสอนให้บุคคลอื่นตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี เรียกว่าเป็นการให้ธรรมเป็นทาน หรือแม้แต่การสร้างหนังสือธรรมะให้ภิกษุสามเณรศึกษา หรือการสร้างพระไตรปิฎกก็อยู่ในประเภทธรรมทาน และธรรมทานนี้แหละที่พระองค์ทรงสรรเสริญอย่างยิ่งว่า ประเสริฐกว่าทานทั้งหลายเหล่านั้นทั้งหมด ท่านหมายถึงว่าธรรมทานนี้ สามารถนำบุคคลให้พ้นไปจากความทุกข์ อันได้แก่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายได้ จึงกล่าวว่ามีอานิสงส์มาก

เมื่อเราทราบถึงวิธีทำทานมาตามลำดับแล้ว คือเมื่อเราทราบแล้วว่าจะบริจาคอย่างไร มีวัตถุสิ่งของพร้อมที่จะบริจาค ตลอดจนบุคคลที่จะรับการบริจาค ตอนนี้ถึงการบริจาค ท่านยังสอนไว้ให้เราตั้งจิตในขณะที่จะบริจาคทานที่เรียกว่า “เจตนา” ซึ่งจะมีผลทำให้การบริจาคนั้นได้รับผลมากยิ่งขึ้น การตั้งเจตนานี้มีอยู่ ๓ กาล คือ

๑. ปุพฺพเจตนา แปลว่าความตั้งใจก่อนให้

๒. มุญฺจนเจตนา แปลว่าตั้งใจให้ดีในขณะที่กำลังให้

๓. อปราปรเจตนา แปลว่าเจตนาดีหลังจากที่ให้ทานไปแล้ว คำว่า “ปุพฺพเจตนา” นั้น เป็นการเตรียมกายและเตรียมใจไว้ก่อนที่จะทำทาน เช่น พรุ่งนี้เราจะเลี้ยงพระ เราก็ต้องตั้งเจตนาไว้ในใจให้ดีเสียก่อน อย่าให้สิ่งอื่นมาทำลายเจตนาเสียไป โดยเฉพาะก็คือ ความตระหนี่ หรือความเสียดายสิ่งของที่จะบริจาค อาการเหล่านี้ต้องระวังอย่าให้เกิดภายในจิตก่อนที่เราจะบริจาคทาน

คำว่า “มุญฺจนเจตนา” หมายถึงเจตนาที่ดีในขณะบริจาคทาน คือต้องทำใจให้ผ่องใสอย่าให้จิตมี โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้น

คำว่า “อปราปรเจตนา” หมายถึงเจตนาดีเกิดขึ้นมาภายหลังจากการให้ทานไปแล้ว เมื่อนึกถึงทานก็เกิดปีติโสมนัส ถึงแม้กาลเวลาแห่งการบริจาคจะล่วงเลยไปนานสักกี่วันก็ตาม เรายังอิ่มอกอิ่มใจในทานที่บริจาคไปเสมอ ๆ

ถ้าเราพิจารณาดูเจตนาทั้ง ๓ กาลนี้ ให้ละเอียดแล้ว เราจะทราบซึ้งในพระปรีชาญาณของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างยิ่งว่าพระพุทธองค์นั้นเป็นนักพัฒนาการทางจิตชั้นยอดในโลก เราไม่ต้องดูอื่นไกลดอก เช่นเราจะซักเสื้อผ้าหรือทำความสะอาดภาชนะต่าง ๆ ถ้าเราไม่มีการเตรียมตัว เตรียมวัตถุสิ่งของที่จะซักจะล้างไว้ให้ดีก่อน ในขณะที่ซักเสื้อผ้าล้างถ้วยล้างชาม เราก็มิได้ตั้งใจซักตั้งใจล้างให้ดี เมื่อซักแล้ว ล้างแล้ว เราก็มิได้เอามารีด เอามาเช็ด เสื้อผ้า หรือภาชนะเหล่านั้นก็จะเป็นเงางามขึ้นมามิได้

เสื้อผ้าที่สะอาดดี ภาชนะที่เป็นเงางามดี จึงต้องอาศัยผู้ทำนั้นตั้งใจดีก่อนกระทำ ขณะที่ทำก็ตั้งใจทำให้ดี เมื่อทำแล้วก็ยังนำมาริดให้ดี เช็ดให้ดี ครบทั้งสามอย่างจึงจะดีเลิศ

การบริจาคทานนี้ก็เช่นเดียวกัน ต้องมีเจตนาทั้ง ๓ กาลนี้ให้พร้อมสรรพ จึงจะได้รับประโยชน์ที่เรียกว่า “อานิสงส์” โดยสมบูรณ์

เจตนาทั้ง ๓ นี้ บางแห่งท่านเรียกว่าเป็นสมบัติแห่งบุญ ดังเช่นมีพระบาลีปรากฏอยู่ในฉกนิบาตชาดกว่า

ปุพฺเพ ว ทานํ สุมโน ททำ จิตฺตำ ปสาทเย ททฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ปุญฺญสฺส

ความว่า “ก่อนให้ก็มีน้ำใจดี เมื่อกำลังให้ก็มีจิตผ่องใส ครั้นให้แล้วก็เบิกบานใจ นี้เป็นสมบัติแห่งบุญ”

วิธีพัฒนาการจิตขั้นที่ ๒ ต่อไปคือ ศีล ศีลนี้จะชำระจิตใจให้สะอาดได้อย่างไร เพราะศีลนี้เราเข้าใจกันทั่ว ๆ ไปว่า หมายถึงธรรมชาติที่ทำให้กายและวาจาสงบเป็นปรกติ ซึ่งมันไม่เกี่ยวกับจิตใจเลยแม้แต่น้อย เราอาจจะเข้าใจว่าศีลทำหน้าที่รักษากายและวาจาให้สะอาดเท่านั้น ไม่สามารถจะไปชำระจิตได้ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ศีลนี้ก็เนื่องมาจากจิตนั่นเอง เพราะจิตคิดงดเว้นจากการประพฤติชั่วทางกายและวาจา กายและวาจาของบุคคลนั้นจึงไม่กระทำความชั่วลงไป ศีลนี้จึงเป็นหลักการพัฒนาการทางจิตอีกข้อหนึ่ง จะไม่เป็นการพัฒนาการจิตโดยตรงทีเดียว แต่ก็เป็นการพัฒนาการจิตโดยอ้อม เพราะศีลนั้น

ช่วยให้จิตที่เราได้ชำระล้างมาให้สะอาดแล้วด้วยการบริจาคทานเกิดการเศร้าหมองขึ้น จะขอยกตัวอย่างให้ท่านทั้งหลายได้เห็นเช่นการพัฒนาการท้องถิ่น พัฒนาการถนนหนทางให้สะอาดขึ้น เมื่อเราพัฒนาการท้องถิ่นให้สะอาดแล้ว ถนนหนทางสะอาดแล้ว แต่ถ้าคนในท้องถิ่นนั้นหรือผู้ที่ใช้ถนนหนทางนั้นไม่มีวัฒนธรรม ไม่มีระเบียบวินัยเช่นเที่ยวทิ้งเศษขยะมูลฝอยกรุงรังตามใจชอบ ถึงแม้เราจะทำความสะอาดแก่ท้องถิ่นหรือถนนหนทางแล้ว มันก็จะสะอาดไปไม่กี่วันจะกลับเข้าสู่สภาพที่กรุงรังเช่นเคย เรื่องของการรักษาศีลนี้ จุดประสงค์นั้นเพื่อที่จะระวังรักษาจิตมิให้เศร้าหมอง

ในที่นี้เป็นที่น่าสังเกตว่า เหตุใดพระพุทธศาสนาจึงได้วางหลักศีลไว้ในอันดับที่ ๒ รองจากทานลงมา ซึ่งถ้าพิจารณาโดยทั่วไปแล้วน่าจะวางไว้ในอันดับที่ ๑ ประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวไทยเรานั้นก่อนที่จะบริจาคทาน เราเชื่อถือกันว่า ถ้าสมาทานศีลเสียก่อนแล้วจึงบริจาคจะทำให้ทานนั้นมีอานิสงส์มาก ซึ่งการเข้าใจอย่างนี้ถูกเหมือนกันไม่ผิด เพราะเรามุ่งถึงผู้ให้และผู้รับว่าเป็นผู้ประเสริฐทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ตามหลักการที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้นั้น ก็เป็นการรัดกุมดีมากแล้ว เหมือนปัจจุบันนี้ทางฝ่ายบ้านเมืองก็นำมาใช้กัน เช่นเมื่อรัฐบาลพัฒนาการท้องถิ่นแล้ว ทำความสะอาดถนนหนทางแล้ว ก็ทำการปลูกดอกไม้กันเป็นการใหญ่ พร้อมกันนั้นรัฐบาลก็ออกกฎหมายตามมาด้วยว่า ผู้ใดทิ้งเศษกระดาษหรือบ้วนเขฬะลงกลางถนนเป็นการผิด

กฎหมาย ใครมีอบอนเด็ดต้นไม้หรือดอกไม้ที่ปลูกไว้ข้างถนนหนทาง ก็ผิดกฎหมายดังนี้เป็นต้น วิธีนี้เอาวิธีของพระพุทธเจ้ามาใช้ เพราะทำให้เกิดผลในทางพัฒนาการ เรื่องการที่พระพุทธองค์ทรงวางทานไว้ในอันดับ ๑ ศีลไว้ในอันดับ ๒ ก็เพื่อที่จะให้การพัฒนาการทางจิตนั้นได้บรรลุผลสำเร็จ

ต่อไปหลักการพัฒนาการจิตข้อที่ ๓ คือคำว่า ภาวนา คำว่าภาวนานี้ มีบางท่านเข้าใจผิดคิดว่าจะต้องหมายถึงการนั่งหลับตา เพื่อจะให้เห็นเลขสามตัวบ้าง สองตัวบ้าง หรือมิฉะนั้นก็เห็นนรกเห็นสวรรค์อะไรเหล่านี้ ซึ่งความเข้าใจอย่างนั้นยังไม่ถูกต้องตามหลักการภาวนาทางพระพุทธศาสนา เพราะการเจริญภาวนาในพระพุทธศาสนานี้ มิได้มุ่งหมายเช่นนั้น ฉะนั้น ในวันนี้เราควรทำความเข้าใจถึงเรื่องภาวนานี้ให้ชัดเจนเสียเลย คำว่า ภาวนา นี้ ท่านอธิบายว่า

“ภาเวตพฺพาติ ภาวนา”

แปลว่า การเจริญอยู่เนือง ๆ นั้น ชื่อว่าภาวนา เช่นเรานั่งหลับตาบริกรรมพุทธคุณอยู่เนือง ๆ ว่า อรหัง อรหัง หรือ สัมมาสัมพุทโธ บทใดบทหนึ่ง ให้ติดต่อกันก็เรียกว่า ภาวนา คำว่า ภาวนา นี้ในทางพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ อย่างคือ

๑. สมถภาวนา
๒. วิปัสสนาภาวนา

คำว่า “สมถะ” หมายถึงการทำจิตให้สงบจากนิวรณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวสมาธิ ดังเช่นท่านให้คำวิเคราะห์ศัพท์ว่า

“กิเลเส สเมตีติ สมโถ”

แปลความว่า การทำให้กิเลสสงบนั้นเรียกว่าสมถะ การที่จะทำจิตให้สงบจากกิเลสนี้ มีวิธีอยู่หลายวิธีด้วยกัน เมื่อแยกเป็นหมวดแล้วมีอยู่ด้วยกันทั้งหมด ๗ หมวดใหญ่ ๆ เมื่อกล่าวโดยอารมณ์แล้วมีทั้งหมด ๔๐ คือ :-

หมวดที่หนึ่ง เรียกว่า กสิณ ๑๐ มีปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปีตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาตกสิณ อาโลกกสิณ อากาสกสิณ

หมวดที่สอง เรียกว่า อสุภ ๑๐ คือ ให้พิจารณาซากศพไม่สวย ๑๐ อย่าง ตั้งแต่ศพที่ตายใหม่ ๆ ศพที่ขึ้นพอง มีน้ำเลือดและหนองไหลเป็นต้นไปจนถึงซากกระดูก

หมวดที่สาม เรียกว่า อนุสสติ ๑๐ มีพุทธานุสสติเป็นต้น

หมวดที่สี่ เรียกว่า พรหมวิหาร ๔ หรืออัปปมัญญาสี่ มีการแผ่เมตตาเป็นต้น

หมวดที่ห้า เรียกว่า อาหาเรปฏิกูลสัญญา คือ การพิจารณาอาหารให้เป็นของปฏิกูล

หมวดที่หก เรียกว่า จตุธาตุววัฏฐาน คือให้พิจารณาธาตุทั้งสี่

หมวดที่เจ็ด เรียกว่า อรูปสี่ หมายถึงการเจริญอรูปฌาน มีอากาสานัญจายตนฌานเป็นต้น

รวมทั้ง ๗ หมวดนี้ เมื่อกล่าวตามประเภทแห่งอารมณ์มี ๔๐ ทั้งหมด ๔๐ ประเภทนี้ เราประสงค์จะใช้ข้อใดข้อหนึ่งเป็นอารมณ์ก็ได้ มิใช่จะต้องเอาหมดทั้ง ๔๐ เพราะที่ท่านแสดงไว้ทั้งหมด ๔๐ อย่างนี้ ก็เพื่อให้ถูกแก่จริตของแต่ละบุคคลซึ่งมีมาก และคนหนึ่ง ๆ ก็มีจริตไม่เหมือนกัน การเจริญสมถภาวนาทั้ง ๔๐ อย่างนี้ ท่านที่สนใจก็จะหาศึกษาได้จากคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนาเช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นต้น สำหรับในที่นี้จะไม่ขอกล่าวโดยละเอียดนัก เพียงแต่ขอแนะแนวทางให้แก่ท่าน เมื่อเราได้เจริญสมถะเป็นอารมณ์แล้ว จิตจะเกิดสมาธิไปตามลำดับ จนกระทั่งถึงฌานสามารถขจัดนิวรณ-ธรรมต่าง ๆ ให้สงบไปได้ หรือสามารถที่จะยังปริยุฏฐานกิเลส คือกิเลสที่เกิดขึ้นทำให้จิตเศร้าหมองภายในให้สงบระงับไปได้ แต่จิตนั้นก็ยังหาบริสุทธิ์จากกิเลสโดยสิ้นเชิงได้ไม่ จิตนั้นยังมีอนุสัยนอนเนื่องอยู่ ฉะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเจริญภาวนาในขั้นต่อไป ที่เรียกว่า วิปัสสนา-ภาวนา

คำว่า “วิปัสสนาภาวนา” หรือคำว่าวิปัสสนานี้ท่านทั้งหลายคงจะเคยได้ยินกันบ่อย ๆ เคยมีปัญหาถามกันอยู่เสมอ ๆ ว่า วิปัสสนา-ภาวนานั้นคืออะไร ฉะนั้น ในวันนี้ จะขออธิบายถึงคำว่าวิปัสสนา-ภาวนาให้ทราบโดยย่อ ๆ

คำว่า “วิปัสสนา” ท่านอธิบายว่า วิเสเสน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา แปลว่า การเห็นรูปนามอันวิเศษนั้นเรียกว่าวิปัสสนา ที่ว่าเห็นโดยวิเศษในที่นี้ หมายถึงเห็นรูปนามที่เรามีอยู่กันทุกคนนี้ พิเศษไปกว่าที่เราเห็นกันอยู่ธรรมดาทั่ว ๆ ไป ซึ่งส่วนมากเรามักจะเห็นกันว่านามรูปเป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นตัวเป็นตน การเห็นแบบวิปัสสนานี้ ต้องไม่เห็นเช่นนั้น วิปัสสนาคือ การเห็นนามรูปเหล่านี้ด้วยปัญญาว่า มันเป็นของไม่เที่ยง มีการแปรปรวนไปอยู่เสมอ ๆ ไม่คงที่ เห็นนามรูปนี้เป็นทุกข์ เพราะเป็นของทนได้ยาก เห็นว่านามรูปนี้เป็นอนัตตา ไม่สามารถที่จะไปบังคับบัญชาได้ตามความประสงค์ เมื่อเราเห็นรูปนามด้วยอาการอันวิเศษเช่นนี้ ย่อมจะเกิดผลทำให้เราคลายความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ ได้ เมื่อจิตไม่ยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ จิตนั้น ย่อมจะหลุดพ้นจากกิเลสทั้งมวล

การเจริญวิปัสสนา เพื่อที่จะไปสู่ความหลุดพ้นกิเลสอันเป็นความบริสุทธิ์ของจิตคั่นสุดท้าย จิตนั้นจะสูงไปตามลำดับเป็นคั่น ๆ ขึ้นไปที่เรียกว่า วิปัสสนาญาณ มีทั้งหมด ๑๐ คั่นด้วยกัน คือ :-

๑. เรียกว่า สัมมสนญาณ คือญาณที่พิจารณารูปและนามทั้งสองเพื่อให้เห็นไตรลักษณ์

๒. เรียกว่า อุทยัพพยญาณ คือญาณที่พิจารณาความเกิดและดับของรูปและนาม

๓. เรียกว่า ภังคญาณ คือญาณที่พิจารณาเห็นรูป และนามดับอยู่ฝ่ายเดียว

๔. เรียกว่า ภยญาณ คือญาณที่พิจารณาเห็นรูป และนามทั้งสองนี้ว่าเป็นภัยอย่างใหญ่หลวง อยากจะหนีเสียให้พ้น

๕. เรียกว่า อาทีนวญาณ คือญาณที่พิจารณาเห็นรูปและนามว่ามีแต่โทษมาก เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์

๖. เรียกว่า นิพพิทาญาณ คือญาณที่พิจารณาเห็นรูปและนามว่าเป็นของน่าเบื่อหน่าย

๗. เรียกว่า มุญจิตุกัมมตาญาณ คือญาณที่พิจารณาดูรูปและนามจนอยากจะพ้นจากรูปและนามทั้งสอง

๘. เรียกว่า ปฏิสังขารญาณ คือญาณที่พิจารณาซ้ำตามญาณที่ได้พิจารณามาแล้ว

๙. เรียกว่า สังขารุเบกขาญาณ คือญาณที่พิจารณาเห็นรูปและนาม วางเฉยต่อรูปและนามนั้น

๑๐. เรียกว่า อนุโลมญาณ คือญาณที่พิจารณารูปและนามและอนุโลมตามเพื่อให้เห็นแจ้งในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์และข้อปฏิบัติเพื่อไปสู่ความดับทุกข์

เมื่อบุคคลเจริญวิปัสสนาผ่านญาณ ทั้ง ๑๐ นี้มาแล้ว จิตของผู้นั้น ก็ย่อมบริสุทธิ์ขึ้นตามอำนาจบุญบารมีของแต่ละบุคคล สามารถจะบรรลุอริยมรรคอริยผลเป็นอริยบุคคลขึ้นมาทันที เมื่อบุคคลเรา

ได้พัฒนาการจิตมาถึงคนนี้แล้ว จิตของผู้นั้นก็เป็นจิตที่สะอาดบริสุทธิ์ เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้วก็จะได้รับแต่ความสงบเย็น ชีวิตของผู้นั้นจะมีความเย็นอยู่ตลอดกาล เหมือนกับผู้ที่มีน้ำเย็นเอาไว้ดื่ม เอาไว้ใช้ เอาไว้อาบ แม้ตัวเองจะดื่มจะอาบก็เย็น เอาไปรดต้นไม้กิ่งอกงาม ต่างจากบุคคลที่ยังมีโลภะ โทสะ โมหะ คอยเผาผลาญจิตใจอยู่ บุคคลประเภทนี้ก็ไม่ต่างอะไรกับที่มีน้ำร้อนเอาไว้ใช้ จะดื่มจะอาบก็ร้อน เอาไปรดต้นไม้ก็อับเฉาหรือตายไป

เพราะเหตุนั้น หลักของพระพุทธศาสนา ที่พระองค์ทรงประกาศสัจจธรรมขึ้นมาในโลกนี้ ก็เพื่อจะพัฒนาการจิตของชาวโลกให้สะอาดขึ้นให้สูงขึ้น และหลักของการบริจาคทาน การรักษาศีล การเจริญ ภาวนา อันเป็นหลักพัฒนาการจิต ที่ข้าพเจ้านำมาบรรยายในวันนี้ เมื่อผู้ใดได้นำไปพัฒนาการแล้ว จิตของผู้นั้นก็จะสะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามฐานะ สามารถทำทรชนให้เป็นปุถุชนขึ้นมาได้ จากปุถุชนมาเป็นกัลยาณชน จากกัลยาณชนเป็นถึงอริยชนก็ได้ บุคคลใดตั้งอยู่ในทาน ศีล ภาวนานี้ ย่อมเป็นบุคคลที่โลกไว้วางใจ เป็นผู้ที่กระทำแต่ความสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นแก่โลก จะไปอยู่ประเทศไหน จังหวัดไหน ก็มีแต่จะทำให้ประเทศนั้นและจังหวัดนั้นร่มเย็นขึ้น เป็นผู้นำของหมู่คณะก็ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เป็นสามีก็ให้ความอบอุ่นใจแก่ภรรยา เป็นภรรยาก็ให้ความร่มเย็นแก่สามี ถึงจะเป็นบุตรก็ให้ความไว้วางใจแก่พ่อแม่ได้ เป็นพ่อแม่ก็

ให้ความร่มเย็นแก่บุตรธิดา โลกเราที่จะลุกเป็นไฟขึ้นมานั้น ก็เกิดมาจากไฟ คือโลภะ โทสะ โมหะ การที่จะทำให้ไฟทั้งสามกองนี้ดับไปจากโลก เพื่อโลกจะได้ร่มเย็น ก็ต้องอาศัยหลักสามประการนี้ คือทาน ศีล ภาวนา สิ่งทั้งสามนี้สามารถจะดับไฟที่จะมาเผาผลาญโลกให้หมดสิ้นไป ทานสามารถดับไฟโลภะ ศีลสามารถดับไฟโทสะ ภาวนา สามารถดับไฟโมหะได้ เมื่อไฟทั้งสามกองดับสิ้นลง โลกก็จะมีแต่ความสันติสุข จิตของชาวโลกก็จะได้รับแต่ความสะอาดบริสุทธิ์ด้วยการพัฒนาการจิตของแต่ละบุคคล โดยการบริจาคทาน รักษาศีล เจริญภาวนา

ที่ข้าพเจ้าได้บรรยายเรื่องพัฒนาการจิตนี้ ก็เพื่อเป็นหลักพิจารณาที่เราจะนำไปพัฒนาการควบคู่กับวัตถุต่าง ๆ ที่เรากำลังพัฒนาการกันอยู่ การพัฒนาการก็จะสมบูรณ์ขึ้น ถ้าเราพัฒนาการแต่ด้านวัตถุอย่างเดียวแล้วสิ่งที่เราพัฒนาการนั้นก็จะไม่บังเกิดผลมากนัก เหมือนกับการปลดเปลื้องพันธนาการของชีวิตไปแต่เพียงด้านเดียว เพราะชีวิตของคนเรานั้นมีสองอย่าง คือ รูปชีวิตและนามชีวิต การพัฒนาการวัตถุให้เจริญขึ้นนั้น ทำให้เราได้รับความสะดวกสบายกายแต่เพียงส่วนเดียว ส่วนการพัฒนาการจิตนั้น เราสามารถที่จะทำลายเครื่องพันธนาการจิตให้หลุดพ้นและเป็นอิสระได้ เพราะฉะนั้น พวกเราชาวโลกทั้งหลายจงมาลงมือพัฒนาการจิตของเราให้พ้นจากเครื่องพันธนาการของชีวิตที่ติดอยู่ในวัฏฏทุกข์กันเถิด

ข้าพเจ้าได้กล่าวเรื่องพัฒนาการจิต ตั้งแต่ต้นจนตลอด หวังว่าท่านผู้ฟังทุกท่านคงจะเข้าใจและนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความสุขของชีวิตกันบ้าง

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอให้ท่านจงประสบแต่ความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ.

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๖/๑๒/๒๕๐๙ โทร. ๒๓๑๑๑.

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 23111
นายพินิจ อุ่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๙